AOUA 105B 104
A

భట్టనారాయణాకృతి

వేణీసంహారము

[నాటకము]

*

(ఆంధ్రీకృతి)

*

V. R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R.NARLA
D.P.R.I.
Acc. No.
10706

విద్వాన్:
బులుసు వేంకటేశ్వరులు, ఎం. ఏ.,

B

తొలికూర్పు 1951

రెండవకూర్పు 1957

894.8272
VEN

MEMORIAL LIBRARY

ప్రకాశకులు:
బి. వి. & సన్సు,
రామారావుపేట,
కాకినాడ.

ముద్రాపకులు:
రిపబ్లిక్ పవర్ ప్రెస్,
కాకినాడ.

అంకితము

శ్రీగురుదేవ దేవునకుఁ జిన్మయరూపున కాదిదేవనా
నాగమవేదికిన్ బరమహర్షికి కామవిజేతకున్ గృపా
శ్రీగుణరాశికిన్ సకలసిద్ధివశీకృతయోగమూర్తికిన్
త్యాగగుణాబ్ధికిన్ బరమతత్త్వరహస్యున కాత్మవేదికిన్.

నాకు సమస్తమైనయతినాథునకున్ బరమాత్మఁ గన్న సు
శ్లోకునకున్ జగద్వినుతశుద్ధచరిత్రున కాదిదైవత
శ్రీకమనీయరూపునకు శిష్టసదాచరణ ప్రవిష్ట శో
భాకృతికిన్ జగద్భరితపావనతేజున కాత్మమూర్తికిన్.

ఆర్షకులాభిజాతునకు నార్షగుణోదధికిన్ నిరంతరా
కర్షితభక్తభక్తునకు గానకళాకమనీయవేదికిన్
హర్షసమున్నతాత్మున కనంతకృపానిధికిన్ మహర్షి కా
ర్యర్షికి జ్ఞానవర్షి కిది యంకిత మాత ! సభక్తికంబుగన్.

ఆముఖపద్మమందుఁ బరమాత్మ నిరంతరగోచరంబు తే
జోమయమైనరూపమునఁ జూపుల కందనిదై యమానుష
శ్రీమహనీయమై ఋషివరేణ్యదృగంచలసన్నిధానమై—
యామహనీయరూపమున కంజలి నిల్పెద నెల్లవేళలన్.

శ్రీయుతసత్కవిప్రవరశిష్టుఁడు నన్నయభట్టమిత్ర నా
రాయణభట్టు చేసినమహాకృతి నాఁగను దోఁచుచుండు నా
కీయది దీని నీవు గ్రహియించి కటాక్షము చూపు దేవ! ఆ
ప్యాయముతోడ తావకపదాబ్జములన్ భజియింతు నిచ్చలున్.

(11)

హార్దాభినందనములు

రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ 152 గోవిందరాజసన్నిధివీధి,
తిరుపతి, 15-12-51.

బ్రహ్మశ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారి సన్నిధిని
రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మవి నమస్కారములు.

ఆర్యా, తాము దయతో పంపిన వేణీసంహారాంధ్రీకృతి యందినది. ధన్యుఁడను. మూలదృష్టితో తమయాంధ్రీకృతి చదివితిని. రచన చాలా ధారాళముగా సాగినది. సిద్ధహస్తత ప్రతిపక్తియందును కానవచ్చెడిని. అందందు తామాశ్రయించిన స్వతంత్రత మూలవిరుద్ధముగాక దానికి టీకగానో, అలంకారముగానో పరిణమించినది. తమకు నా హార్దాభినందనములు.

భవదీయుఁడు,
రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ.

పీఠిక

౧

సుప్రసిద్ధములై నేఁటికిని సంతతపఠనపాఠనవ్యవహారమునఁ గానవచ్చుచున్న సంస్కృతనాటకములలో మృగరాజలక్షణుఁ డైనభట్టనారాయణుని "వేణీసంహార" మొకటి. ఈభట్టనారాయణునికాలము నిదమిత్థ మని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారము లంతగా లేవుకాని, వామనుఁడు కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తియందును నభినవగుప్తుఁడు ధ్వన్యాలోకమునందు నీతని "వేణీసంహారము" నుండి కొన్నిశ్లోకముల నుద్ధరించియుండుటచే నీతఁడు వారికాలమునకే ప్రఖ్యాతుఁడై యుండె ననియు బహుశః క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దియుత్తరార్ధమున జీవించియుండు ననియు విమర్శకు లూహించుచున్నారు. పైని పేర్కొనఁబడినా రిరువురే కాక యింకను బలువురు లాక్షణికులును గవులును భట్టనారాయణుని వేణీసంహారము నుదాహరణముగను నాదర్శముగను గ్రహించుటనుబట్టి యప్పటి పండితులలో నీతనికిఁ గలగౌరవము వెల్లడియగుచున్నది. ధనంజయుఁడు దశరూపకమున వేణీసంహారము నుండి పలుచోట్ల నుదాహరణము లొసంగియుండెను. రాజశేఖరుఁడు తనబాలరామాయణమున నచ్చటచ్చట వేణీసంహారము ననుసరించె నని చెప్పుటకు నిదర్శనము లున్నవి. భట్టనారాయణుఁడు వేణీసంహారమున నాటకలక్షణముల నన్నింటిని సమగ్రముగా ననుసంధింప యత్నించి యందుఁ

గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఈదృష్టితోఁ జూచిన వేణీసంహారము సంస్కృతనాటకవాఙ్మయమున నద్వితీయమై యలరారు చుండును.

దుశ్శాసనుఁడు సాధ్వియైనద్రౌపదిని గొప్పుపట్టి సభలోని కీడ్చి వలువ లొలిచి పరాభవించెను. ఆపరాభవమునకుఁ బ్రతీకారము జరుగువఱకుఁ దనకొప్పు ముడిపెట్టనని యామె ప్రతినపట్టెను. ప్రియసాహసుఁడైన భీముఁడు తనగదాదండముచే దుర్యోధనునియూరులు విఱుగనడిచి తద్రక్తసిక్తములైన చేతులతో ద్రోవది వేణి ముడిపెట్టెను. రసభరితమైన యీ సన్నివేశమునుండియే నాటకమునకు "వేణీసంహార" మను పేరు కలిగినది. చతుర్థాంకమున సుందరకుఁడు చెప్పిన యుద్ధ వృత్తాంతమువంటి యనాటకోచిత కథనఘట్టములు కొన్ని యున్నను నీనాటకమునకు వన్నెచేకూర్చిన సన్నివేశము లెన్నియో కలవు. తృతీయాంకమునందలి వాగ్వివాదరంగమున సంభాషణక్రమసౌందర్యము పరాకాష్ఠ నందియున్నది. వీరముతోపాటు శృంగారరౌద్రకరుణాదులును నిందుఁ జక్కఁగాఁ బోషింపఁబడియే యున్నవి. ఇంకఁ బాత్రపోషణమున భట్టనారాయణుఁడు ప్రదర్శించిన నేర్పు మిక్కిలి ప్రశంసాపాత్రముగ నున్నది. ద్రౌపదీభానుమతు లాదర్శపతివ్రతలుగాఁ జిత్రింపఁబడినారు. దుర్యోధనుని యౌద్ధత్యమును, భీముని ధీరోదాత్తతను, యుధిష్ఠిరుని శాంతప్రజానురాగములను, గృష్ణు సమయోచిత వాక్చాతుర్యమును, గర్ణాశ్వత్థామల

పరస్పరోపాలంభములను, గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల పుత్రప్రేమను గవి చక్కఁగాఁ బోషించియుండెను. చార్వాకపాత్రకల్పనము నాటకానురక్తిని బలువిధములఁ బెంపొందించుచున్నది. శృంగారమున కిందంతగా స్థానము లేకున్నను గవి బలవంతముగా దానినిందుఁ జొప్పించి పూర్వనాటకసంప్రదాయకమునకు లోఁగినవాఁడయ్యెను.

ఇంక ననువాదము విషయము. దీని ననువదించిన వారు సర్వాంధ్రజన విదితులును, బండితాగ్రేసరులును, బహు గ్రంథరచనా ధురంధరులును, నిఘంటునిర్మాణనిపుణులు నగు శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారు. వారిదివఱకే దిఙ్నాగుని కుందమాలను, భాసుని యభిషేకనాటకమును తెనుఁగున కనువదించి తమయనువాదనైపుణ్యమును ప్రదర్శించి యున్నారు. ఇందలి యనువాదము సర్వవిధములఁ జక్కఁగా నున్నది. శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగారి హృదయమువలెనే వారి శైలియుఁ బ్రసన్నమైనది; వారి వర్తనము వలెనే భాషయు ననవద్యమైనది; వారి దృష్టివలెనే రచనయు మిక్కిలి నిశితమైనది. వారిగ్రంథము లిహపరములకు వంతెనలు. అవి వారి హృదయమున నెలకొన్న యాధ్యాత్మికతానుషంగమునకు విమలాదర్శములు. ఏపూర్వ జన్మసుకృతముచేతనో నేనార్జించుకొన్నవారితోడి నెయ్యముతప్ప నీపీఠిక వ్రాయుటలో నాకొండు పాత్రత లేదు.

ఆంధ్రభాషయందలి యనువాదములు మూఁడు తెఱంగులుగా నున్నవి. కథానువాదములు, భావానువాదములు, పదానువాదములు. అందుఁ గవిత్రయము వారి భారతము మొదటితరగతికిఁ జెందునట్టిది. ఈపద్ధతి పేరున కనువాదమే కాని చాలవఱకు స్వతంత్రమైనదే. రెండవపద్ధతికి శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణము తార్కాణ. ఇది మూలవిధేయమయ్యు స్వతంత్రమైనది. ఆధునిక కాలమునందలి సంస్కృతనాటకాంధ్రీకరణములు పెక్కు మూఁడవపద్ధతికిఁ జెందును. ఇవి స్వతంత్రత యేమాత్రమును లేనిమూలమున కతివిధేయములైన పదానువాదములు. మూలసాహాయ్యము లేక యిందలి భావములను గనుఁగొనుట పెక్కుచోట్లఁ గష్టసాధ్యముగా నుండును. నాకుఁ జూడఁగా నీ మూఁడు పద్ధతులలో రెండవదైన భావానువాదపద్ధతి ప్రశస్తముగాఁ గనుపట్టును. ఏలయన నది మూలమున కవిధేయమును గాదు అతివిధేయమును గాదు. శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగారి యనువాదమీ ఫక్కికిఁ జెంది యమందానందమును జేకూర్చుచున్నది.

నిజము పరిశీలింపఁగా స్వతంత్రరచనమున కంటె ననువాదమునఁ గ్లేశము హెచ్చు. స్వతంత్రరచనమునఁ బదచ్ఛందోనుగుణముగా భావము నించించుక మార్చుకొనవచ్చును. మఱి యనువాదమున నాపదచ్ఛందములనే మార్చుకోవలెను గాని భావావిష్కరణమున నించుకయు మూలము నతిగమించి పోరాదు. అట్లు పోయితిమా యనువాద మెంత

మృదుమనోహరముగా నున్నను మూలమును దృష్టియందుం చుకొని చూచువారి కది యసంబద్ధముగా గోచరించును. అందుచే ననువాదమును సర్వజనానందకరముగా సంతరించుట యసిధారవ్రతమువంటిది. దుష్కరమైన యీ వ్రతమును శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగా రవలీలమై నిర్వహించిరన్నచో నించు కయు నతిశయోక్తి యుండఁజాలదు.

అనువాదమున సాధారణముగా భావము యథామూలముగనే ప్రకటింపఁబడినను మూలమునం దున్నకొన్ని పదములు లోపించుటయో లేని· కొన్ని పదములు చేరుటయో సంభవించుచుండును. అధికముగా వాడఁబడిన పదములు కేవల వ్యర్థపదములైనప్పుడును, లుప్తములైన పదములు భావగర్భితములైనప్పుడును దక్క నిట్టిమార్పు చేర్పులవలన నంతగా హానియుండదు. వచనమున నీ కృచ్ఛ్ర ముండనే యుండదు కాని పద్యముల నెంతవారికైన నీ యతివ్యాప్త్యవ్యాప్తులు కేవలపదసంబంధులైనవి సంక్రమింపక మానవు. శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగా రిట్టి మార్పు చేర్పులకుఁ దావీయకుండనే దమ యనువాదమును సాగించియుండిరి. చేర్పుకలిగిన చోట నది యచ్చటి యర్థస్ఫూర్తికి పోషకముగానేయున్నది. మూలమునందలి శ్లోకములను సీసములుగా ననువదించిన రెండుమూఁడుచోట్ల నిట్టిచేర్పు కానవచ్చుచున్నది. కాని, యిది మూలమున గూఢముగా నున్నయర్థమును లెస్సగా వివరించుచు దానికి వ్యాఖ్యానప్రాయముగనో వివరణ

ప్రాయముగనో గానవచ్చుచున్నది. ఉత్కర్షావహమగుటచే నీపాటి స్వాతంత్ర్యము ప్రశంసింపఁదగినదనియే నా తలంపు. నైషధమున శ్రీనాథుఁడునైతము కొన్ని సీసములలో నిట్టి వివరణము కావించియుండెను. విస్తరభీతిచే నిం దుదాహరణముల నీయనైతిని గాని వలయువా రాసీసములను మూల శ్లోకములతోఁ బోల్చి చూచిన నీవిషయము తేటతెల్లమగు

సంస్కృత వేణీసంహారమునందలి శైలి ప్రాయికముగా దీర్ఘసమాసభూయిష్టమును నోజోగుణసంపన్నమునై యలరారుచుండును. దర్శనైక ప్రయోజనములగు నాటకములం దిట్టిశైలి యంతగా నభిలషణీయము కాకపోయినను రసభావసన్నివేశములతోడియానుగుణ్యమునుబట్టి కొన్నియెడల నుచితముగాఁ గానిపింపకపోదు. వీరోచితాలాపములసందర్భమున సమాసభూయిష్ఠమైన రచన మిక్కిలి సరసమును శక్తిమంతమునై గోచరించును. శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగారు మూలమునందలి గాంభీర్యమున కెచ్చటను గొఱంత రాకుండ ననవసర పదాడంబరముపొంత పోకుండ, రసభావానుగుణమైన శైలి నుపయోగించి యనువాదమును సరససుందరము కావించినారు. అనువాదము చేయునెడఁ దఱచుగా మూలపదముల యొక్కయుఁ దద్వ్యాఖ్యానపదముల యొక్కయుఁ బ్రభావము హెచ్చుగాఁ జూపట్టుట సహజము. అట్టి యెడ ననువాద భాషకు నిసర్గమైన నుడికారపు సొంపునకును జాత్యమునకును

నించుక భంగము వాటిల్లుటలో నాశ్చర్యముండదు. అట్లుగాక తెనుఁగుజాతీయమున కెచ్చటను నంతరాయములేని సహజ మధురమైన శైలిలో సాగిపోవుట యీ యనువాదమున నెన్నఁదగిన గుణవిశేషములలో నొకటి.

పురాణములును, కావ్యములను సంస్కృతమునుండి తెనుఁగున కనువదించిన పూర్వమహాకవు లేకతమువనో రస నిధానములైన నాటకముల ననువదించు పనికిఁ బూనియుండ లేదు. వారు 'కావ్యేషునాటకం రమ్య'మ్మను నా నుడియందలి యాథార్థ్యము నెఱుంగమియో, సంస్కృత నాటకములందలి రసము నాస్వాదింపఁజాలమియో యందుకుఁగారణముగాఁ జెప్పుట పొరపాటగును. దాని కనివార్యములైన కారణము లేవియో కలిగియుండును. వాని నిట విస్తరింపఁబనిలేదు. కాని, పూర్వమహాకవులే సంస్కృత నాటకములనుగూడ ననువదించి యుండినచో నందలిరసము నిరవశేషముగాఁ దెలుఁగువారి కందియుండు ననువంత కొంత మనవారికిఁ బోడముచుండును. అట్టివంత తొలఁగించిన సమర్థులైన నాటకానువాదకు లిటీవలఁ గొందఱు వెలసియుండిరి. అట్టివారిలో శ్రీ వేంకటేశ్వరులు గారొకరు. ఆధ్యాత్మికతా సంపాదనముతోపాటు స్వార్థ రహితమైన భాషాసేవకూడఁ గావించుట వీరి జీవితాశయము లలో నొకటి. వీరిసేవకు ఫలముగా నాంధ్రభాషాయోషకు సౌందర్యవర్ధకములైన కొన్ని నవ్యభూషలమరుట యాంధ్రుల యదృష్టము. సర్వ జగన్నియంతయైన భగవంతుఁడు

శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగారి కాయురారోగ్య భాగ్యము లొసంగి వారిచే నిత్తోధికమైన భాషాసేవ చేయించుఁగాక యని ప్రార్థించుచు విరమించుచున్నాను.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము హైదరాబాదు.

డా॥ దివాకర్ల వేంకటావధాని, ఎం. ఏ., (ఆనర్సు) పి. హెచ్ డి. ఆంధ్రశాఖ.

శ్రీ

1. వేణీసంహారము : కృతికర్త.

వేణీసంహార మహానాటకమును రచించిన మహాకవి భట్టనారాయణుఁడు. ఒకానొక వంగీయగాథనుబట్టియు, "క్షితీశవంశావళీచరిత" మనువంగభాషాగ్రంథమునుబట్టియు, ఆదిశూ(సు ?)రుఁ డనువంగరాజు భట్టనారాయణుఁ డను కాన్యకుబ్జవిద్వద్బ్రాహ్మణునిఁ దన దేశమునకుఁ బిలిచి గౌరవించె నని గ్రిల్లుదొర 1871 వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించిన వేణీసంహారపీఠికలోఁ దెలిపెను. దీనిని వంగీయుఁ డగు ఆర్. యల్. వైద్యా బలపఱిచెను. కాని, పై రెండిటిలోను భట్టనారాయణుని యాధ్యాత్మిక సేవకు మెచ్చి యాదిశూరుఁ

డైదూళ్లు బహూకరించె ననియే యున్నది. కాని, భట్టనారాయణుఁడు కవి యనికాని వేణీసంహారకృతికర్త యనికాని లేదు. ఏమైనను, భట్టనారాయణుఁడు, వంగీయుఁడుమాత్రము కాఁ డనియు రాజాహ్వానమునఁ బరదేశమునుండి వచ్చి వంగదేశమున వసించిన యోగ్యపురుషుఁ డనియు దీనివలన మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

భట్టనారాయణుఁ డన్నను నారాయణభట్టన్నను ఒక్కనిపేరే కాని యిరువురిపేళ్లు కావు. క్రీ.శ. 1463 ప్రాంతమునకుఁ జెందిన వల్లభదేవుఁడు "సారంగధరపద్ధతి"లో ఆఱు శ్లోకము లుదాహరించి అవి "నారాయణభట్టు వేణీసంహారములోని" వని పేర్కొనెను. ఇందలియొక్కశ్లోకము నాతఁడే తన "సుభాషితావళి"లోఁ జేర్చి "భట్టనారాయణుని వేణీసంహారమునందలి"దని పేర్కొనెను. మఱియు, నీతఁడే "సుభాషితావళి"లో నింకొకచోట నుదాహరించిన యీ శ్లోకముక్రిందనే "నారాయణస్య" అని యుల్లేఖించెను. మఱియొకచోట "నిశానారాయణస్య" అని పేర్కొనెను. ఈ శ్లోకము లన్నియు వేణీసంహారనాటకమునఁ గలవు. అందుచే నారాయణభట్టు, భట్టనారాయణుఁడు, నారాయణుఁడు, నిశానారాయణుఁడు అనునాలుగుపేళ్లు వేణీసంహారకృతికర్తకుఁ గల వని స్పష్టము.

నారాయణభట్టనామము నన్నయకు భారతరచనమునఁ దోడ్పడినమహామహుఁ డగువ్యక్తిని మనకు స్ఫురింపఁ

జేయుక పూనడు. నందంపూఁడి శాసనమునుబట్టి నన్నయకు సాయపడిన నారాయణభట్టు "సంస్కృతకర్ణాటపాక్రృతపైశాచికాంధ్ర"భాషలలో "కవిరాజశేఖరప్రథితుఁ" డగు "సుకవిత్వవిభవుఁడు." "కవీభవజ్రాంకుశనామసార్థుఁడు"అంతే కాదు. "తస్మై సకలజగదభిగుణశాలినే సరస్వతీకర్ణావతంసాయాష్టాదశావధారణచక్రవర్తినే భట్ట(నన్ని)నారాయణాభవద్విషయే నందమపూణ్డినామగ్రామోగ్రహారీకృత్య..." అన్నవాక్యములవలన మననారాయణభట్టు సకలజగదభిగుణశాలి, సరస్వతీకర్ణావతంసము, అష్టాదశావధారణచక్రవర్తి; మఱియు నీతనికి భట్టనారాయణుఁడు నన్నినారాయణుఁడు ననుపేళ్లు గలవు.

వేణీసంహారకృతికర్త యగుభట్టనారాయణునకు నారాయణభట్టనుపేరు గల దని పైని జూచితిమి. నన్నయకు భారతరచనమున సాయపడిన మహాకవి నారాయణభట్టునకు భట్టనారాయణుఁ డనుపేరు గల దని యిప్పుడు చూచితిమి. ఇరువురును మహాపండితులు, మహాకవులు నని తెలిసికొంటిమి. భట్టనారాయణుఁడు మహాభారతకథను "వేణీసంహార" మను పేర నాటకముగా రచించె నని చూచితిమి. నారాయణభట్టు కన్నడమున భారతము రచించె నని వింటిమి. ఈనారాయణభట్టే నన్నయకు ఆంధ్రభారతరచనమునఁ దోడ్పడె నని నన్నయవలననే గ్రహించితిమి.

నిశానారాయణుఁ డన్నయీతనినామ మెట్లు వచ్చి నదో తెలిసికొనవలసియున్నది. నన్నయభారతమున :

"పాయక పాకశాసనికి
భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దానును ధ
రామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధు
రంధరుఁడున్ దన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమ
తంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగన్."

అనికలదు. ఈపద్యమందలి "తానును"అన్నచోట"మానస" "వానస" "తానిసి" "తానిశి" మున్నగుపాఠములు తాళపత్రగ్రంథములలో లభించుచున్నవి. నారాయభట్టుగృహనామము "వానస" అని ఆంధ్రకవితరంగిణీ కృతికర్త (పుట. 128 సంపుటము 1.) యూహించెను. ఇట "తానిసిధరామర వంశవిభూషణుండు" అనుపాఠమును మనము గ్రహించిన యెడల నారాయణభట్టునింటిపేరు "నిసి"వా రనియు దాని సంస్కృతీకరణము పూర్వముపేర్కొన్న"నిశానారాయణస్య" అనుటకు హేతు వనియు మనము గ్రహింపవలసియున్నది.

వీనినిబట్టి ఈయిరువురును భిన్నవ్యక్తులు కారు. భట్టనారాయణుఁడే నారాయణభట్టు. నారాయణభట్టే భట్టనారాయణుఁడు అని మనకుఁ దోఁచుచున్నది.

క్షితీశవంశావళీచరితము ననుసరించి ఆదిశూరుఁ డను రాజు వంగదేశమును బరిపాలించినకాలము ౯౯౯ శతాబ్దమని కలదు. అనఁగా నది క్రీ. శ. 1077 ప్రాంతము. నందంపూఁడి శాసనము ననుసరించి నారాయణభట్టుకాలము క్రీ.శ. 1060ప్రాంతము.సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటపైశాచికాదిభాషలలో మహాపండితుఁడు మహాకవియై సంస్కృతమున "వేణీసంహార నాటకము"ను కర్ణాటభాషలో భారతమును రచించి ఆంధ్రభారతరచనమున నన్నయకుఁ జేదోడువాదోడైన నారాయణభట్టే దేశసంచారము గావించుచు వంగదేశమున కాహూతుఁడై యేఁగి తనయోగ్యతచే రాజును మెప్పించి పంచగ్రామములను బహుమానములను బడసినవ్యక్తి యను నూహపొడముచున్నది.

వేణీసంహారశ్లోకము లుదాహరించిన భోజదేవుఁడు (క్రీ. శ. 1005-1075) క్షేమేంద్రుఁడు (క్రీ. శ. 1025-1075) మమ్మటాచార్యుఁడు (క్రీ. శ. 1105) విశ్వనాథుఁడు (క్రీ. శ. 1150) మున్నగువారికాలమునుబట్టి వేణీసంహారకృతికాలము క్రీ. శ. 1050 ప్రాంత మనవచ్చును. తత్కర్తనారాయణభట్టు నన్నయ సహాధ్యాయి యనుట కభ్యంతరము లేదు.

కాని, ఈనిర్ణయమునకుఁ గొన్నిప్రతిబంధకములు గలవు. వేణీసంహారశ్లోకము లుదాహరించిన వామనాచార్యుఁడు (క్రీ.శ. 750-800) ఆనంద వర్ధనుఁడు (క్రీ. శ. 840-870) ధనంజయుఁడు (క్రీ. శ. 950.) క్రమముగా క్రీస్తుశకము ౮,౯, ౧౦

శతాబ్దములకుఁ జెందినవారు. వీరికాలనిర్ణయములపై నింకను వాగ్వాదములు జరుగుచునేయున్నవి. జూలియస్ గ్రిల్లుదొర వేణీసంహారము క్రీ.శ.5, 6 శతాబ్దములలో బయలువెడలిన దనెను; విల్సనుపండితుఁడు క్రీ.శ. 8,9 శతాబ్దములలో వెలసిన దనెను. మాక్సుముల్లరు భట్టనారాయణుఁడు బాణునిసమకాలికుఁ డనెను. అందుచే వేణీసంహారరచనాకాల మిదమిత్థమని తేలలేదు.

సూత్రధారోక్తియందు "భట్టనారాయణస్యకృతం అభినవం వేణీసంహారనామనాటకం ప్రయోక్తు ముద్యతాః స్మః" ('భట్టనారాయణస్యాభినవంకృతిమ్' అని పాఠాంతరము) అని యుండుటచే భట్టనారాయణుఁడు వేణీసంహారము నే కాక యితరగ్రంథములఁ గొన్నిటి నంతకుబూర్వమే రచించియుండె నని తోఁచుచున్నది.

2. మూలకథయందలిమార్పులు : వానిప్రయోజనములు.

1. ప్రథమాంకమున భీముఁడు కోపపరవశుఁడై సంధి యెంతమాత్రము జరుగరా దనుకొనుచుండఁగా దుర్యోధన సతి యగుభానుమతిచే నవమానితయైనద్రౌపది భీమునికడకు వచ్చినట్లున్నది. భారతమున నీవిషయము లేదు. భీమునికోపము దీపింపఁజేసి తన్మూలమున వీరరౌద్రరసపోషణముఁ గావింపఁ దలఁచి కవి యీమార్పుచేసెను. రక్తసిక్త హస్తములతో ద్రౌపదిసిగ ముడివేయుదు నని భీముఁడు శప

థముచేయుటకు, దానిమూలమున 'వేణీసంహార' మను నామము దీనికిఁ గలుగుటకు ఈకథాపరివర్తనము కారణ మైనది.

2. ఇందు పాండవుల కై దూళ్లిచ్చినచో సంధి జరుగు నని చెప్పుటకు శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారిగా వెళ్లినట్లు కలదు. భారతమున నీవిషయమున రాయబారము నడపినది సంజ యుఁడు. ఐదూళ్ల యంతరార్థమును దెలియపఱచుటకు, శ్రీకృష్ణసంజయరాయబారములసారమును క్లుప్తపఱచుటకుఁ గవి యీమార్పుచేసి స్వారస్యముఁ బెంచెను.

3. ఇందు దుర్యోధనుఁడు శ్రీకృష్ణుని బంధింపఁ దల పెట్టఁగా కృష్ణుఁడు విశ్వరూపమును జూపి యాతనిప్రియత్న మును భంగపఱచిన ట్లున్నది. మూలభారతకథలో దుర్యో ధనుని దుష్టసంకల్ప మెఱింగి ధృతరాష్ట్రుఁడు దుర్యోధనుని నిందించుటయు శ్రీకృష్ణుఁడు తనశక్తిఁ దెలుపుటకై విశ్వ రూపమును జూపుటయుఁ గలదు. దీనిమూలమున విశ్వరూప ప్రదర్శనమునకుఁ గార్యకారణసంబంధము చక్కఁగఁ బొసఁగినది.

4. రెండవయంకమందలి భానుమతీస్వప్నవృత్తాం తము, భానుమతీదుర్యోధన సమావేశసంభాషణములు మూలకథలో లేవు. దీనివలన భావికథను సూచించి కవి పతాకాస్థానమును గూర్చుటకు. భానుమతీదుర్యోధనులశీల

చిత్రీణముచేయుట కీ మార్పు గావించి యందమును దీసి కొనివచ్చెను.

5. మూఁడవ యంకమునందలి ప్రవేశికలో ఘటోత్కచుఁడు భీమునిలోఁ బ్రవేశించి దుశ్శాసనునిరక్తము పానము చేసె నని కలదు. ఈమార్పు భీముని రక్తపానదోషము నుండి విముక్తునిఁ జేయుటే కాక ఘటోత్కచునికి భీమునిపైఁ గల గౌరవము వెల్లడిచేసినది.

6. భీష్ముఁడు త న్నర్థరథునిగాఁ బరిగణించె నని కోపించి కర్ణుఁడు భీష్ముఁడు చచ్చువఱకు నస్త్రసన్న్యాసము చేసె నని భారతమునఁ గలదు. మఱియు, కర్ణుఁడు తనబలమును పొగడుకొని పాండవుల సంహరించెద నని గర్వోక్తులు పలుక, కృపాచార్యుఁ డాతనియుత్తరగోగ్రహణపరాజయము స్మృతికిఁ దెచ్చి నిందింపఁగాఁ గర్ణుఁ డలిగి యింకొకమాఱుమాట యన్న నాతనినాల్కఁ గోయుదు ననెను. అది విన్నయశ్వత్థామ కత్తి దూసి కర్ణునిపై కుఱుక కృపదుర్యోధనులు వారిని వారింతురు. ఈకలహము భారతమున ద్రోణవధకుఁ బూర్వమే జరిగినది. ఈనాటకమున కర్ణాశ్వత్థామల కలహము ద్రోణవధానంతరము కర్ణునిదుష్టవ్యాఖ్యానము మూలమునఁ గలిగినది. ఈకలహపర్యవసానముగా కర్ణమరణపర్యంతము అశ్వత్థామ యస్త్రసన్న్యాసము చేయును. ఇందు రౌద్రరసపోషణ మద్భుతముగా నిర్వహింపఁబడినది.

7. భారతమున అభిమన్యుని పరాక్రమవధలు విపులముగా వర్ణితములు. ఈనాటకమున వృషసేనుపరాక్రమ వధలు విపులముగ వర్ణితములు. కృష్ణార్జునులు దగ్గఱ లేని సమయమును జూచి కర్ణాదు లెల్లరుఁ గలిసి యక్రమముగా నభిమన్యుం జంపిరి; దీనికిఁ బ్రతిగాఁ గర్ణాదులసమక్షమున నే యర్జునుఁడు వృషసేనుని వధించినరీతిని వర్ణించి నాటకకర్త పాండవధర్మప్రాబల్యమును బ్రదర్శించెను.

8. భారతములో శాంతిపర్వమున గాంధారీధృతరాష్ట్రులు దుర్యోధనునిమరణానంతరము యుద్ధభూమికి వచ్చినట్లు గలదు. వేణీసంహారమున గాంధారీధృతరాష్ట్రులు యుద్ధభూమియం దున్న దుర్యోధనునిఁ జూడవత్తురు. నాటకకర్త చేసినయీమార్పు కరుణరసప్రతిపాదనమునకు మిక్కిలి తోడ్పడినది.

9. ఈసమయమున నే భీమార్జునులు గాంధారీధృతరాష్ట్రులను దర్శించినట్లు భారతమున లేదు. ఈనాటకమున భీమార్జును లాసమయమున వారిని దర్శించి యెత్తిపొడుపు మాటలు వారల నొప్పించుటకు దుర్యోధనభీమసేనులవాక్కలహమునకు వీరరసమునకుఁ బోషకము లైనవి.

10. భారతకథలో దుర్యోధనుఁడు భయముచే ద్వైపాయనహ్రదమున దాఁగుకొనె నని కలదు. కాని, వేణీసంహారమున షష్ఠాంకారంభమున భీముఁ డానాఁడు దుర్యోధనుని వధింపలేనిచో నాత్మహత్యఁ జేసికొందు నని

చేసినప్రతిజ్ఞను విని తండ్రిప్రేరణమున దుర్యోధనుఁడు-తాను ప్రాడ్డుక్రుంకువఱకు దాఁగికొన్న భీమునిప్రతిజ్ఞ వ్యర్థమై యాతఁడు చచ్చు ననియు నాతనితో నాతనిసోదరులు చత్తురనియుఁ దనకు శత్రునాశనము సుకరముగా నగు నని యెంచి-ద్వైపాయనహ్రదమున దాఁగుకొనె నని కలదు. దీని వలన భీమునిసాహసపరాక్రమములు, ప్రతిజ్ఞాపాలనము వెల్లడింపబడినవి. మఱియు, భీమునిపరాక్రమశీలములను వ్యక్తపఱచుటకై దాఁగియున్నదుర్యోధనుని భీముఁడే క్రోధవచనములఁ బిలిచినట్లు నాటకమునఁ గలదు. మూలమున ధర్మజుఁడు సాత్త్వికవచనముల దుర్యోధనుని బిలిచినట్లు కలదు.

11. చార్వాకవృత్తాంతము భారతమున ధర్మరాజపట్టాభిషేక సమయమునఁ గలదు. నాటకమున చార్వాకుఁడు ధర్మజుని వంచించి యాతని దుఃఖములకుఁ గారకుఁడై నట్లు కలదు. ఈమార్పువలన అద్భుతరసము, విమర్శసంధియందుఁ జక్కఁగా నిర్వహింపఁబడినది.

12. భానుమతీదుర్యోధనుల శృంగార ప్రసంగము మూలమున లేదు. నాటకద్వితీయాంకమున నిది గలదు. దీనికిఁ గారణము ప్రతినాయకుఁడైనదుర్యోధనుఁడు అకారణముగాపతివ్రతయగుభార్యపై ననుమానించువాఁడు గర్వియై శత్రుబలములు లక్ష్యముచేయనివాఁడు. స్వబలవినాశనమునకు విచారింపనివాఁడు, యుద్ధసమయమున భార్యతో శృంగార

లాపము లాడువాఁడు, భార్యాహితమును గైకొననివాఁడు, దుష్టు లగు సోదరులయల్పశక్తిపై నధిక భావము గలవాఁడు, నని యాతనిని సర్వదుర్గుణునిఁగాఁ జూపించుట కే. మఱియు, భానుమత్యంక మనఁ దగినద్వితీయాంకమునఁ బ్రతినాయక పాత్రపోషణ మత్యద్భుతముగ నిర్వహింపఁబడుటే కాక, రాఁబోవుకథను ధ్వనిచే సూచించుట (**Tragic Irony**) యను మహోత్కృష్టగుణమున కీయంకము స్థానభూత మైనది. ఒకనకులము నూఱుపాములను ఖండించుట యను భానుమతీస్వప్నవృత్తాంతము భవిష్యత్కథను సూచించినది. అన్వయభేదమున కంచుకితోఁ మాటాడుదుర్యోధనునిచే నమంగళవాక్యముఁ బలికించి రాఁబోవుప్రమాదమును నాటకకర్త సూచించెను. ఇట్లే 'ఊరుయుగము' 'భగ్నము' 'భగ్న' మనువాక్యసందర్భమున నీనాటకకర్త యద్వితీయ ప్రజ్ఞాపారముఁగన్నది. ఇన్నివిధముల భానుమతీవృత్తాంతము నాటకమున నెన్నికగన్నది.

3. వేణీసంహారము : సంధ్యవస్థలు

వేణీసంహారమునఁ దొలియంకమున సంధిప్రయత్నము విఫలమైనంత ధర్మరాజు కౌరవులతోఁ రణ మొనరింపఁదలఁచుట యనుబీజముతోఁ భీమసేనునియుద్ధత్వరయనునారంభము కలిసి ముఖసంధి యగుచున్నది. ద్వితీయాంకమున జయద్రథున్నితలియు దుస్సలయుఁ బ్రవేశించుట యను బిందువును

అర్జునుఁడు జయద్రథునిఁ జంపఁదలఁచుట యనుయత్న
మును గలిసి ప్రతిముఖసంధియై కథను వృద్ధిపఱచుచున్నది.
తృతీయాంకమందలి యశ్వత్థామ పితృశోకము, కర్ణాశ్వత్థా
మల కలహము, చతుర్థాంకమందలి సుందరకుని యుద్ధవర్ణ
నము ప్రస్తుతకథ కప్రస్తుతములైన పతాకలు. చతుర్థాంకము
చివర తెరవెనుక దుశ్శాసనుఁడు తనచేతిలోఁ బడి చిత్రవధ
నందె ననుభీముని వాక్యములు, దుశ్శాసన రక్తమును భీముఁడు
పానముచేయుచుండె నను అశ్వత్థామవాక్యములు ప్రాప్త్యా
శతోఁ గూడి గర్భసంధి యగుచున్నది. పంచమాంకమున
ధృతరాష్ట్ర సంధియత్నము, షష్ఠాంకమందలి చార్వాక
ప్రవర్తనము ప్రకరి యగును. భీముని ప్రతిజ్ఞాపర్యవసాన
ముగా దుర్యోధనుఁడు మాయమగుట నాయకుని నియతా
ప్తిని సందిగ్ధావస్థలోఁ బెట్టుచు విమర్శసంధి యగుచున్నది.
చార్వాకవృత్తాంతము అద్భుతరసమును నిర్వహించినది.
పాంచాలకుఁడు దుర్యోధనుఁడు కనఁబడెనని చెప్పుటయు
భీమవిజయసూచకముగా విజయోత్సవమును గూర్పుఁడని
యుధిష్ఠిరుఁడు కాంచినవార్తవలనను తుదకు భీముఁడు
దుర్యోధనునిఁ జంపి ప్రతిజ్ఞాంబుధిని దాటితి నని చెప్పు
కార్యము, ద్రౌపదీ వేణీమహోత్సవ మను ఫలాగమముతోఁ
గూడి నిర్వహణసంధి లేక ఉపసంహృతిసంధి యగుచున్నది.

ఈవిధముగా వేణీసంహారనాటకమున ముఖ, ప్రతిముఖ,
గర్భ, విమర్శ, నిర్వహణ లేక ఉపసంహృతు లనునైదుసంధు

లును; బీజ, బిందు, పతాక, ప్రకరి, కార్యము లనునైదు అర్థప్రకృతులును; ఆరంభము, యత్నము, ప్రాప్త్యాశ, నియతాప్తి, ఫలాగమము ననునైదవస్థలు గలవు.

రూపకములందలి వివిధ భేదములు వస్తునాయకరసములనుబట్టి యుండును. వస్తువు ఆధికారిక మని, ప్రాసంగిక మని రెండువిధములు. వేణీసంహారమున పాండవాదులకథ ఆధికారికము. భానుమతీస్వప్నకథ, చార్వాకవృత్తాంతము మున్నగునవి ప్రాసంగికములు.

మఱియొక విభజన ననుసరించి వస్తువు ప్రఖ్యాతము, ఉత్పాద్యము, మిశ్రము అని మూడువిధములు. పురాణేతిహాస సంబంధమైన వేణీసంహారవస్తువు ప్రఖ్యాతము. స్వకపోలకవిత్వము ఉత్పాద్యము. ఉదా:-మాలతీమాధవము. రెండును కలిసినది మిశ్రము ఉ:-శాకుంతలము.

4. వేణీసంహారము: రసము.

వేణీసంహారము కరుణరసప్రధాన మనియు రౌద్రరసప్రధానమనియు వీరరసప్రధాన మనియు మూఁడువాదములు కలవు.

తృతీయాంకమున ద్రోణుని మరణవార్త విని అశ్వత్థామయు, చతుర్థాంకమున వృషసేనునివధ యెఱిఁగి దుర్యోధనుఁడు, పంచమాంకమున దుశ్శాసనాదులచావు విని గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులును, షష్ఠాంకమున అసత్య భీమమరణమునకై

యుధిష్ఠిరాదులు దుఃఖించిన కారణమునను, ఈ నాటకమునఁ గరుణరసము ప్రధాన మని డాక్టరు గజేంద్రఘట్కరు అభిప్రాయపడెను.

కాని, నవరసభరిత మగు నీనాటకమునఁ గరుణరసము కూడఁ బోషింపఁబడినమాట సత్యమే. అంతమాత్రమున నిం దది ప్రధానరస మన వీలు లేదు. కారణము లివి:— (1) వీరరౌద్రరసములు కరుణరసము నతిశయించి యిందున్నవి. (2) 'వేణీసంహార' కథకు కరుణరస మెంతమాత్రము సహాయకారి కాదు. (3) కథానాయకుఁ డగు భీమునకుఁ గరుణరసమునకు నెచ్చటను బొత్తు కుదురదు. (4) కథానాయకేతివృత్తములతో రసమున కవినాభావసంబంధ ముండి తీరవలయును. కరుణరసమున కది యిందు లేదు.

ఇఁక, రౌద్రరసము ప్రధాన మనువాదముఁ బరిశీలింతము. ఈవాదమును పెక్కు రంగీకరించిరి. రౌద్రరసమునకు స్థాయిభావము క్రోధము. ఈక్రోధము నాటకమునం దెల్లెడలఁ గానవచ్చుచున్నది. కనుక, నాటకము రౌద్రరసప్రధాన మని యనవచ్చును. కాని,

"వీరశృంగారయోరేకః ప్రధానం యత్ర వర్ణ్యతే
ప్రఖ్యాతనాయకోపేతం నాటకం తదుదాహృతం"

"నాటకే ప్రఖ్యాత మితివృత్తం, ధీరోదాత్తో నాయకః, శృంగార వీర రసయోరన్యతరస్య ప్రాధాన్యం, అన్యేషాం రసానా మంగత్వేనానుప్రవేశః" అని యుండుటచే

నాటకమునకు శృంగారవీరములలో నొకటి ప్రధానరసమై యుండితీరవలయును.

వేణీసంహారము వీరరసప్రధానము. దీని కుత్సాహము స్థాయిభావము. ధర్మమూల మగు నర్థకామములు కలిగి ధర్మప్రధాన మైనదే వీరరసము. లోకోత్తరకార్యము లోన త్సుటయం దతిస్థిర మైన ప్రయత్నమే ఉత్సాహము. కాని, యీనాటకమున వీరమునకు స్థాయిభావము క్రోధముగాఁ జూపఁబడినది. "శత్రుకృతాపచారేణ మనఃప్రజ్వలనం క్రోధః" అని ప్రతాపరుద్రీయము.

దానవీరము, ధర్మవీరము, యుద్ధవీరము, దయావీరము నని వీరరసము నాలుగువిధములు. ఇందు ధర్మజుని వీరము ధర్మవీరము. భీమార్జునాదులది యుద్ధవీరము. ఇవి కాక, నవరసములును యీ నాటకమునఁ జక్కఁగాఁ బరిపోషిత ములు. వీరమే ప్రధానరసము.

5. వేణీసంహారము : నాయకుఁడు.

నాయకగుణము లివి,

"మహాకులీనతౌజ్జ్వల్యం మహాభాగ్య ముదారతా
తేజస్వితా విదగ్ధత్వం ధార్మికత్వాదయో గుణాః"
"యశఃప్రతాపసుభగో ధర్మకామార్థతత్పరః
ధురంధరో గుణాఢ్యశ్చ నాయకః పరికీర్తితః"

నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధతుఁడు ధీరలలితుఁడు, ధీరశాంతుఁడు నని నాలుగువిధములు.

ధీరోదాత్తుఁడు: "మహాసత్త్వోతిగంభీరః క్షమావా నవికత్థనః". మఱి ధీరోద్ధతుఁడు: "దర్పమాత్సర్యభూయిష్ఠశ్చండవృత్తిర్వికత్థనః, మాయావీసులభక్రోధస్స ధీరోద్ధత ఉచ్యతే"

వేణీసంహారమున యుధిష్ఠిరుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు; ప్రతివీరుఁ డగు దుర్యోధనుఁడును కౌంతవులకు భీముఁడును ధీరోద్ధతులు.

వేణీసంహారమునఁ బ్రిధాననాయకుఁ డెవఁ డన్నది పెద్ద సమస్య. కార్యఫలానుభవకర్త, భరతవాక్యోచ్చారకుఁడు సాధారణముగా నాయకుఁ డగును. ఈలక్షణములను బట్టి యుధిష్ఠిరుఁడు నాయకుఁడు. కాని, యుధిష్ఠిరునిలోఁ గల కొన్ని దుర్బలత్వములఁబట్టి భీమసేనుఁడే నాయకుఁ డని కొంద అనుచున్నారు. కథాదిమధ్యాంతములు భీముని మీఁదనే యాధారపడియున్నవి. ప్రతినాయకుఁ డగు దుర్యోధనుని మరణ మీతనివలననే యైనది. కాని, ధర్మజునికిఁగల ఉదారత, విదగ్ధత, ధార్మికత్వము నీతనికి లేవు. ఇవి నాయక లక్షణములలోఁ బ్రధానములు.

వీరరసము నాటకమున నంగియై మిగిలిన రసములును నాటకమునకుఁ బరిపుష్టిఁ గూర్చినవి. వీరరసమే ప్రధాన మనుచున్నాము. అట్లే ధర్మవీరుఁ డగు యుధిష్ఠిరుఁడే నాయకుఁడు. ధీరోద్ధతుఁడగు భీముఁడు ధర్మవీరుఁ డగు యుధిష్ఠిరునకు సర్వవిధమునఁ దోడ్పడిన ఉపప్రధాననాయకుఁడు. అట్లే అర్జునాదులును. కాని, జ్యేష్ఠుఁ డగుటను, ధర్మియగుటను,

ఫలానుభవము నందినవాఁ డగుటను, భరతవాక్యముఁ బలికినవాఁ డగుటను యుధిష్ఠిరుఁడే నాటకనాయకుఁ డనక తప్పదు. ఆతనిబలహీనతలుగాఁ గాననగుగుణములులోతుగాఁ బరిశీలించినచో, నాతని యుదారతాదయాగుణానుభూతులే కాని యన్యములు కావు. కావున నాటక నాయకుఁడు యుధిష్ఠిరుఁడే యనఁ జెల్లును.

6. వేణీసంహారము : ఆంధ్రీకరణములు.

వేణీసంహారమును ప్రథమముగా కీ. శే. కోరాడ రామచంద్రశాస్త్రిగా రాంధ్రీకరించి రని తెలియుచున్నది. కాని, యదియముద్రితమగుట నెవ్వరికిని దెలియదు. దీనిని 1883లో నాంధ్రీకరించి క్రీ.శ.1886 సంవత్సరము ప్రకటించిన వారు కీ. శే. వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు. వారి యాంధ్రీకృతిపై గొప్పవిమర్శను వెలువరించి యావిమర్శానుసారము తామాంధ్రీకరించి చూపుఁడని ప్రజలుకోరుటచేఁ దరువాత మహామహోపాధ్యాయ, కవిసార్వభౌమ (ఆస్థానకవి) శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు దీని ననువదించి ప్రకటించిరి. పై యిరువురు ఉద్దండపండితులు. ఐనను, వడ్డాది వారియనువాదము పలుతావుల మూలము నతిక్రమించినది; కొన్నిచోట్ల నపార్థము చేసికొన్నది. కాని, వారియనువాదము పలుమఱు పలుతావులఁ బ్రదర్శింపఁబడి యాంధ్రదేశమున గొప్పకీర్తి గడించినది. ఐదాఱుముద్రణము లందినది. ఆ నాటకప్రదర్శ

నములలో సుబ్బారాయఁడుగారు యుధిష్ఠిరపాత్ర ధరించి చక్కఁగ నొప్పించెడువారఁట. శ్రీ కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు జగదేకపండితులు, మహాకవులు, సద్విమర్శకులు. వారియనువాదము మూలాతివిధేయము. నాయనువాదము పీఠికలో డా॥ అవధానిగా రన్నట్లు మూలాతివిధేయము కాదు, మూలావిధేయమును గాదు. నేను దీని ననువదించి 1951 సంవత్సరమునఁ బ్రకటించితిని. అపుడు వ్రాసిన నాంది కోశాంతరగతము. పూర్వకవు లెల్లరు చదివిన 'నిషిద్ధైరపి' మున్నగు శ్లోకములు గలనాంది ననువదింపకపోవుట లోపమే యని పెద్దలు సూచించిరి. వారి సూచన తలధరించి రెండు విధముల నాందీక్రమము ననువదించి యీ ముద్రణమునఁ జూపితిని. దీని కాదరమునఁ బీఠిక వ్రాసిన డా॥ అవధాని గారికిని, హార్దాభినందన లందిచ్చిన శ్రీమాన్ అనంతకృష్ణశర్మ గారికిని, తమయాదరాతిశయమును జూపినయితరమిత్రులకును నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను.

విధేయుఁడు,

బులుసు వేంకటేశ్వరులు.

నాటకపాత్రలు

యుధిష్ఠిరుఁడు
భీమసేనుఁడు
అర్జునుఁడు
నకులుఁడు
సహదేవుఁడు

కృష్ణుఁడు

ధృతరాష్ట్రుఁడు
దుర్యోధనుఁడు
కర్ణుఁడు
కృపుఁడు
అశ్వత్థామ
సంజయుఁడు
సుందరకుఁడు
జయంధరుఁడు
వినయంధరుఁడు
చార్వాకుఁడు
రాక్షసుఁడు

ద్రౌపది
భానుమతి
గాంధారి
దుస్సల
జయద్రథమాత
రాక్షసి
చేటి, నటి

వేణీసంహారము

నాంది i

శ్రీదామోదర దైవతంబు భువన
శ్రేణీమహాధారము
ఖ్యాదేశంబు స్వనాభిరంధ్రమహితో
ద్యల్లోకబీజంబు నా
భీదేశాంతర సంప్రతిష్ఠితమహా
విశ్వాండభాండంబు సం
హ్లాదాంభోనిధి స్వప్రకాశమున ది
వ్యజ్యోతియై వెల్గుతన్ ! ౧

శా. క్షీరాంభోనిధి మధ్యమందుఁ గృపతో
శేషాహిపర్యంకమం
దారూఢుం డయి చిద్విలాసమున బ్ర
హ్మానందసందోహ స
త్పారావార మనంగఁ జెన్నలరు శుం
భద్వేణువిద్యాకళా
పారీణుం డగు కృష్ణదేవుఁడు జగ
ద్భద్రాత్ముఁ డేపారుతన్! * ౨

---

* వల్లభదేవుఁడు "సుభాషితావళిలోఁ" జేర్చిన "ఉత్తిష్ఠంత్యా రతాంతే" అన్నశ్లోకమునకుఁ దెలుఁగు:

రమణ రతాంతమం దొకకరంబును శేషునిమీఁద మోపి సం
భ్రమతఁ బటంబు నొండొకటఁ బట్టి వికీర్ణసుకేశభార మం
సముల వహింప శౌరి నవసంగమకాంక్షఁ గవుంగిలించి త
ల్పమునకుఁ జేర్ప డస్సియు విభాసిలులక్ష్మి శుభంబు లిచ్చుతన్!

ఉ. వారిత మైన దయ్యు నళి
పంక్తి కలంచె మరంద మెందు? వి
ప్పారెనొ కుట్మలంబు లెవి
యా శశికాంతి నొ నాఁగ ? నట్టికం
సారిపదప్రకీర్ణకుసు
మావళి నిండినయంజలీసభా
స్తారుల నేత్రపర్వ మను
సంతతసిద్ధిని మా కొసంగుతన్! ౧

శా. కాళిందీపులినోర్వి రాధ పొలయ
ల్కన్ రాసమున్ మాని క
న్నీళుల్ కార రుషార్తయై చనునెడన్
వెన్వెంటఁ దత్పాదచి
హ్నాళిన్ బట్టి గమించి ముత్పులక లో
ప్పారంగఁ, బ్రార్థించి యా
నాళీకాక్షిఁ బ్రసన్నఁ జేసికొని కృ
ష్ణస్తోత్రి మోమున్ మిమున్ ! ౨

చ. మయపురదాహవేళ ముని
మండలి భక్తిని గారి ప్రేమ శ్రీ
దయితుఁడు మందహాసమున
దైత్యసతుల్ చకితభ్రమార్తిఁ ద
ద్భయశమనప్రయత్నమద
దైత్యులు శస్త్రములన్ దివౌకసుల్
ప్రియతను దన్నుఁ గన్గొనఁగ
వెల్గెడి ధూర్జటి మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్! ౩

ప్రస్తావన

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించును)

సూత్ర:—పలుపలుకు లేల?

క. భారత మనునమృతం బిం
పారఁగ శ్రుతిపేయ మాప్రబంధ మొనర్చెన్
పారాశర్యుఁడు రాగవి
దూరుఁడు భజియింతు వాని దురితవిదూరున్. ౩

పూజ్యులగు సభాసదుల కిట్లు విన్నవించుకొందును.

క. మఱియొకకుసుమాంజలిగా
వఱలఁగఁ జేసెదము కావ్యబంధము నిందున్
గుఱి నళి మధుకణములె గొను
తెఱఁగున గుణలేశ మెంచి తృప్తిం గనుఁడీ! ౪

కవిసింహుఁ డగుభట్టనారాయణుఁడు క్రొత్తగా వేణీసంహార మనుపేర వ్రాసిన సంస్కృతనాటకమును గవిప్రియుఁ డగు బులుసు వేంకటేశ్వరు లాంధ్రీకరింప దాని నిటఁ బ్రదర్శింప నున్నారము. కవి శ్రమపడి వ్రాసినాఁ డనికాని క్రొత్తనాటకము పోనీ చూతమనికాని కథావస్తువు చాలగొప్ప దనికాని దీనిని మీ రెల్లరు శ్రద్ధగాఁ జూడవలయును.

(తెరలో)

ఆర్యా! త్వరగా. త్వరగా...వ్యాసనారదాది మహర్షులతో భారతక్షేమముఁ గోరి తానే దూతయైన దేవకీబిడ్డఁడు దుర్యోధనుని శిబిరముఁ జేరువేళ కావున నిపుడు వాద్యమేళ

నము గావింపు డని పెద్దలయనుమతిని వీరు నటులతో ననుచున్నారు.

సూత్ర:—(విని సంతోషముతో) ఆహా! జగములన్నియు బుట్టుటకు గిట్టుటకు గారకు డగుకృష్ణుడే కురుపాండవుల యుద్ధాగ్నిని జల్లార్చుటకు దూత యైనకారణమున నొక్క భరతకులమే కాదు సర్వరాజలోకము ధన్యముకదా !

(తెరలో)

ఇంతను గుశీలవులతో సంగీత మారంభింప రేమి ?

సూత్ర:-సరే ఆరంభింతుము. ఏఋతువునుగూర్చి పాడుదుము?

(తెరలో)

వెన్నెలచే నక్షత్రములచే దెల్లనైన యాకాశముతో, కలహంసలు క్రౌంచపక్షులు మున్నగువానితో, ఏడాకులరటి, కలువ, తామరల పువ్వులతో, తెల్లుపువ్వులతో, దెల్లనైన సరస్సు లందలి పూలపరాగముతో, నిండినదిక్కులతో నొప్పు శరత్కాలమును గూర్చియే పాడుము.

సూత్ర:—ఔను. ఈ శరదృతు వట్టిదే:

గీ. మధురగిరమయి సత్పక్షమంజులమయి
అతిమదోద్ధతప్రారంభమై ప్రసాధి
తాశమై ధార్తరాష్ట్రచయమ్ము నేల
గాలవశమున నల్లదే వ్రాలిపోవు. ౨

పారిపార్శ్వకుఁడు:—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! పాపము శమించుఁ గాక!

సూత్ర:—(నవ్వుచు) శరదృతువును వర్ణించుపట్టున హంస లను నర్థమున ధార్తరాష్ట్రిచయ మని వాడితిని.

పారి:—కాని, నీమాటలోనియమంగళధ్వని నన్నుఁ గలఁచు చున్నది.

సూత్ర:—మారిషా! శ్రీకృష్ణుఁడు స్వయముగా సంధిదూత యగుటచే నన్నియమంగళములు తొలఁగిపోవునులే:

చ. పగ యనునగ్ని చల్లఁబడ
వైరిగణంబు లణంగి పోవఁగా
నెగడుచుఁ బాండునందనులు
నీరజనాభునితో సుఖింప న
త్యగణితరక్తసాధితమ
హావనులై క్షతవిగ్రహాత్మ మన్
పగను గడించి కౌరవులు
బంధులతోడుత స్వస్థులయ్యెడున్! ౬

(తెరలో : తిరస్కారపూర్వకముగా)

ఓరీ! పాపీ! దురాత్మా! ముఖస్తుతిపాఠకా! నటకాధమా! నే నుండఁగనే కౌరవు లెట్లు సుఖింతురురా?

చ. కనికర మింగి లక్కయిలు
గాల్చి విషాన్నము పెట్టి జూదపుం
బెనుమిష రచ్చ కీడ్చి బహు
విత్తములన్ గొని మానభంగమున్
బొనరుప సాధ్వి ద్రౌపదిని
బుణ్య సభన్ సిగఁబట్టి చీర లూ
డ్చినఖలధార్తరాష్ట్రులు వ
సింతురె స్వస్థత నేను గల్గఁగన్ ? ౭

పారి:—అఁ. అఁ. అది యేమి ?

సూత్ర:—(జనుకకుఁ జూచి) కృష్ణుఁడు కౌరవులతో సంధిచేయఁ బోవుట కొల్లక భీమసేనుఁడు రౌద్రిరసమూర్తియై కంటి కగ పడినవారి నెల్లర మ్రింగివేయునో యనునట్లు మహాకోపియై తమ్ముఁ డగు సహదేవునితో నిటే వచ్చుచున్నాఁడు. అతని కంటికి మన మగపడరాదు.మఱొకచోటికేఁగుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది ప్రస్తావన.

వేణీసంహారము

ప్రథమాంకము

(కోపియై సహదేవునితో భీమసేనుఁడు ప్రవేశించును)

భీమ:—ఓరీ! పాపీ! దురాత్మా! ముఖస్తుతిపాఠకా! నటకాధమా!

("కనికర మీఁగి లక్కయిలు గాల్చి .." మరలఁ జదువును)

సహ:—(అనునయించుచు) ఆర్యా! శమింపుఁడు. శమింపుఁడు. ఈ నటకులవచనము మన కిష్టమేకదా! ఏలన,

చ. "పగ యనునగ్ని చల్లఁబడ
వైరిగణంబు లణంగిపోవఁగా
నెగడుచుఁ బాండునందనులు
నీరజనాభునితో సుఖింప"

అన్నంత వఱకు మీ కభ్యంతరము లేదుకదా! ఇఁక:

"అత్యగణితరక్తసాధితమ
హాసను లై క్షతవిగ్రహాత్వ మర్
వగను గడించి కౌరవులు
బంధులతోడుత స్వస్థు లయ్యెదుర్."

అనఁగా క్షతశరీరులై కౌరవులు సబంధుకముగా స్వర్గము నందుదురుగాక యనికదా భావము!

భీమ:—(నిందాసూచకముగా) ఔనౌను. మీరు కౌరవుల క్షమం గళ మెన్నకుఁడు. పాపము వారు మీకు సోదరులుకదా! సంధియే చేయుఁడు.

సహ:—(కోపముతో) ఆర్యా!

గీ. మాటిమాటికి వైరంబు మనిచి పెనిచి
కయ్యమున కిట్లు కాల్ద్రివ్వు కౌరవాళి
నెవఁడు క్షమియించు నీభ్రాత లిందఱందు
ధర్మజుం డట్లు వారింపఁ దలఁపకున్న? ౮

భీమ:—ఔను. అందుచేతనే మీకు నేను వేఁడుచున్నాను.

ఉ. పిన్నతనంబునుండియుఁ బ్రి
వృద్ధము వైరము కౌరవాళితో
నన్న యుధిష్ఠిరుండు మఱి
యర్జునుఁ డీవును గారు కారకుల్;
పన్నెఁడు మీరు సంధి; మఱి
భగ్న మొనర్చును భీముఁ డద్ది; క్రో
ధోన్నతిఁ దొల్త మాగధమ
హోరము వ్రచ్చినరీతి నెన్నఁగఁ. ౯

సహ:—(అనునయముతో) ఆర్యా! ఈ నీ కోపముఁ గన్న నన్న ఖిన్నుఁ డగుఁగదా!

భీమ:—ఏమి! అన్న ఖిన్నుఁ డగునా!! ఖేద మన్న నేమో యన్న యెఱుఁగనే యెఱుఁగఁడుకదా! ఏలన:

చ. కురుసభ నట్లు బన్నములఁ
గూరిన ద్రౌపదిఁ గాంచి, వల్కలాం

బరు లగు వ్యాధుల్ గలిసి
వర్తిలి కానన భూములందు, న
వ్విరటన్నృపాలుపాల నతి
విహ్వలతన్ బడియుండ నాపయిన్
గురునకు లేదు జాలి; కలు
గుంగద! కౌరవులందు నేటికిన్. ౧౦

అందుచే నీవు పోయి చిరకాలమునుండి పెరిగి పెంపుగన్న నాక్రోధపుఁ బలుకు లామహారాజున కిట్లని విన్నవింపుము:

సహ:—ఎట్లు?

భీమ:—ఇట్లు:

మ. భవదాజ్ఞాపరిలంఘనాత్మకమహా
పాపాబ్ధి నిర్మగ్నతా
భవదీయాఖిలసోదరాధమ మహా
పఖ్యాతి నాకైనఁ గో
పవిఘూర్ణ ప్రతిశోణితారుణగదా
పర్వంబుగాఁ ద్రుంతుఁ గౌ
రవులన్; గా మిఁక నన్నదమ్ములము కా
రా దొక్క యీనాఁటికిన్. ౧౧

(ఉద్ధతితో నడచును)

సహ:—(భీమసేను ననుసరించుచు, తనలో) ఓహో! ఏమి! ఆర్యుఁడు పాంచాలి చతుశ్శాలలోనికిఁ బోవుచున్నాఁడు. నే నిట నిలిచెదను. (కూర్చుండును)

భీమ:—(వెనుదిరిగి చూచి) సహదేవా! నీవు పొమ్ము. గురునితో నుండుము. నే నీయాయుధాగారమున కేఁగి సాయుధుఁడ నగుదును.

సహ:—ఆర్యా! ఇది యాయుధాగారము కాదు. పాంచాలి చతుశ్శాల.

భీమ:—(పరికించి) అట్లనా? సరే. పాంచాలితో మాటాడెదను. (సహదేవుని చేయి పట్టుకొని) వత్సా! అన్న యుధిష్ఠిరుఁడు కౌరవులతో సంధి కిచ్చగించి మన కెట్టిపీడ కలిగించినాఁడో!

(ఉభయులు ప్రవేశింతురు)

సహ:—ఆర్యా! ఈయాసనమునఁ గూర్చుండుఁడు. కృష్ణ యిపుడే వచ్చును.

(ఇరువురుఁ గూర్చుందురు)

భీమ:—వత్సా! కృష్ణ యన్న జ్ఞప్తికి వచ్చినది. ఎట్టి పద్ధతులకు లోఁబడి సంధిచేయు మని యుధిష్ఠిరుఁడు కృష్ణభగవానుని దుర్యోధనుని కడ కంపెను?

సహ:—ఆర్యా! ఐదూళ్లు మన కిచ్చుటకు.

భీమ:—(చెవులు మూసికొని) ఆహాహా! అన్న యజాతశత్రు నైనను నింతపరాక్రమహీనుఁ డని నిజముగా నామనసు కలఁగి పోయినది. సరిలే. ఈమాట నీవు చెప్పను లేదు. నేను వినను లేదు అనుకొందునులే. (ప్రక్కకుఁ దిరిగి)

గీ. ఉగ్రమును నూర్జితం బన నొప్పునగన్న
క్షాత్త్రతేజంబు ధర్మరాజ ప్రసిద్ధుఁ
డితఁడు జూదము నాడంగ నెపుడు చేతఁ
బట్టెఁ బాచిక లప్పుడే వదలె వీని. ౧౨

(తెరలో)

దేవీ ! ఊఱకొను మూఱకొనుము.

సహ:—(తెరవంకఁ జూచి తనలో) అయ్యో ! ఏమిది ! ద్రౌపది యెడ తెగక క్రమ్ము కన్నీటితో నిటే యన్నసమీపమునకు వచ్చుచున్నది. ఏదో మహాకష్టము ముంచుకొని వచ్చుచున్నట్లే తోఁచుచున్నది.

గీ. అన్న కోపంబువలన నుత్పన్న మయ్యె
వైద్యుతాగ్నిగ జ్యోతి యీపగిది నిపుడె;
దాని కెంపొందఁజేయు నీద్రౌపది యిట
వర్షఋతువట్లు లీరీతి వచ్చి యిపుడు. ౧3

(అంతఁ జేటి, కన్నీటితో ద్రౌపది, ప్రవేశింతురు.)

చేటి:—దేవీ ! ఊఱకొను మూఱకొనుము. నీ దుఃఖమును నిత్యకౌరవవిరోధి యగుభీమసేనకుమారుఁడు పోనడఁచును.

ద్రౌప:—మహారాజు దీనికిఁ బ్రతికూలుఁడు కాకున్న.

చేటి:—(చూచి) దేవీ ! భీమసేనుఁ డిటనే యున్నాఁడు. చెంతకేఁగుము.

ద్రౌప:—సరే.

(ఇరువురును సమీపింతురు.)

చేటి:—(చేరి) జయము జయము కుమారా !

భీమ:—(చూడక)

"గీ. ఉగ్రమును నూర్జితం బన...(మరలఁ జదువును.)

చేటి:—దేవీ ! భీమసేనుఁడు మిక్కిలి కోపముతో నున్నట్లున్నాఁడు.

ద్రౌప:—చెలీ! ఐనచో నా కీతిరస్కారమే యూఁజడింపు. ఇటనే కూర్చుండి నాథునియూహ యేమో తెలిసికొందును.

(ఇరువురును గూర్చుందురు.)

భీమ:—(క్రోధముతో) వత్సా! ఏమి! ఐదూళ్లకా సంధి?

చ. సమరమునందుఁ గోపమునఁ
జంపనె నూర్గురు ధార్తరాష్ట్రులన్?
దమి మెయి దుస్ససేను నెడఁ
దన్ గడు వ్రచ్చియు నెత్రుఁ ద్రావనే?
సమదగదన్ సుయోధన ని
షాదునియూరులు నుగ్గు సేయనే?
శ్రమపడి రాజు సిగ్గు విడి
సంధియె చేసినఁ జేయని మ్మికన్. ౧౪

ద్రౌప:—(సంతోషముతో) నాథా! ఇట్టి యమృతతుల్యము లగుమాటలు నే నెన్నఁడును విన లేదు. ఏది! యింకొకమా అనుము.

భీమ:—

"చ. సమరమునందు..." (మరలఁ జదువును.)

సహ:—ఆర్యా! మహారాజు సంధిసందేశ మంతగా మీకు నచ్చలేదా?

భీమ:—అస లాసందేశ మేమి?

సహ:—రాజసందేశ మిది.

భీమ:—ఎవరికి?

సహ:—సుయోధనునకు. ఏమని యనఁగా,

క. పనుపడ నింద్రప్రస్థం
బనఁగ వృకప్రస్థమును జయంతం బనఁగా
ననుఁబొప్ప వారణావత
మనఁగ నొసఁగి పిదప నొసఁగు మైదవ దేదే. ౧౨

భీమ:—ఐన ?

సహ:—అన్న నాలుగే చెప్పి యైదవయూరు చెప్పకపోవుట వినఁపుఁగూడు, లక్క యింటికాల్పు, జూదపురచ్చ కీడ్చుట, చీర లొలుచుట యనున వెత్తి పొడుచుటకే.

భీమ:—(సాటోపముగా) ఐనమాత్రము ?

సహ:—ఆర్యా! దీనివలన మహారాజుమనస్సు స్వకులక్షయ మన్న జంకున దనియుఁ గురురాజు సంధికామి కాఁడని యును లోకమునకు విదిత మగును.

భీమ:—ఈరెండు నర్థరహితములే. ఏలన, ఏనాఁడు మన మడవులపాలయి కురుకులక్షయ మొనరింప శపథము పట్టితిమో యానాఁడే కౌరవులతోడి సంధి కారా దనియుఁ గురుకులము నశింపవలసియున్న దనియు లోకమునకుఁ దెలియును.

సహ:—(సిగ్గుపడును.)

భీమ:—లోకమునఁ గురుకులనాశన మన్న మీకింత లజ్జయేల? ఏమిమూర్ఖత !

గీ. క్రోధమున శత్రుకోటిని ద్రుంచు టనఁగ
మీకు నగుఁబాటుగాఁ దోఁచు లోకమునను !

సతిని సిగఁబట్టి సభ నీడ్చి శత్రు వొకఁడు
వలువ లొలువఁగఁ గన నగుఁబాటు కాదు ! ౧౬

ద్రౌప:—(జనాంతికముగా) నాథా! వీరికి సిగ్గు లేదు. నిజము. సిగ్గు లేదు. నీవైన నామాట మఱవకుము.

భీమ:—వత్సా ! పాంచాలి రాదేమి ?

సహ:—ఆర్యా ! ఆమె వచ్చి చాలసే పయినది. నీవు కోపావేశమునఁ గనవైతివి.

భీమ:—(చూచి యాదరముతో) దేవీ ! నే నీకోపసమయమున నీరాక యెఱుఁగనైతిని. దగ్గఱ నున్నను నిన్నుఁ గననైతి. ఏమియు ననుకొనకుము.

ద్రౌప:—నాథా! మీ రుదాసీనులై యున్న ననుకొందును గాని యిట్టి కోపసమయమున నున్న నెన్నఁడు ననుకొనను.

భీమ:—సరే. నీ పరాభవము నేటితోఁ దొలఁగిన దని భావింపుము. (చేయి పట్టుకొని దగ్గఱఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని ముఖము చూచి) దేవీ ! ఇట్లు విచారముతో నున్నావేమి ?

ద్రౌప:—నాథా ! మీ దగ్గఱ నాకు విచార మెక్కడిది ?

భీమ:—చెప్పవేమి ? (సిగఁ జూచి) ఇఁక, వేఱే చెప్ప నక్కఱ లేదులే.

గీ. పాండునందను లందఱు బ్రతికియుండి
సరసఁ గవగూడి యున్నఁ బాంచాలరాజ
తనయ సుమకోమలాంగి యుత్తమచరిత్ర
యిట్టి దురవస్థ నున్న దిం కేమి చెప్ప ? ౧౭

ద్రౌప:—చెలీ! నా సంగతి నాథునితోఁ జెప్పవే. నాయవ
మానమునకు విచారపడువా రింకొక రేరీ?

చేటి:—అమ్మా! అట్లే. (అంజలిబద్ధయై భీమసేనునితో) దేవా!
దేవి కింతకన్న నెక్కువ యవమానకారణమే కలిగినది.

భీమ:—ఏమేమి! ఇంతకన్న నెక్కువయా! చెప్పు. చెప్పు!

గీ. విడివడిన వేణితోడను వెలయు ద్రుపద
తనయ నెవ్వాఁడు ధూమరేఖను స్పృశించి
సటులు స్పృశియించి కురువంశ మనుదవాగ్ని
కీలలకు శలభంబు గాఁ బాలుపడెడు? ౧౮

చేటి:—దేవా! ఇంతకు ముందే దేవి యంబతోడను సుభద్ర
మున్నగు సపత్నులతోడను బూజ్యయగు గాంధారికిఁ
బాదవందన మొనరింప నేఁగి యుండెను.

భీమ:—అది యుక్తమే. పెద్దలు వంద్యులేకదా! తరువాతఁ
దరువాత?

చేటి:—వెళ్లి వచ్చుచుండఁగా భానుమతి దేవిని జూచినది.

భీమ:—(కోపముతో) ఆఁ, శత్రుభార్య కంటఁ బడినదా? అది
దేవికిఁ గ్రోధస్థానమే. తరువాతఁ దరువాత?

చేటి:—అంత దేవిని జూచి యామె చెలికత్తెవైపు దిరిగి సగ
ర్వముగా నవ్వి యిట్లనెను.

భీమ:—చూచుటే కాదు. మాటకూడ నన్నదా? ఏమి
చేయుదుము? తరువాత?

చేటి:—"ఏమే! ద్రౌపదీ! నీమగలైదూళ్లు కోరుకొన్నా
రఁట కాదే! నీ విఁకను సిగ ముడువ వేమే!"

భీమ:—సహదేవా! వినుచున్నావుగదా !

సహ:—ఆర్యా! అది యట్లే. అది దుర్యోధనుని భార్య కాదా! మఱి యింక నేమి ?

గీ. మగల సాహచర్యంబున మగువలకును
మాఱిపోవును గద! మఱి మగలవలెనె
విషపుఁజెట్టును బెనఁగొన్న వెనుక మధుర
వల్లియును మూర్ఛపుచ్చి చంపం గడంగు. ౧౯

భీమ:—చేటీ! దానికి దేవి యే మన్నది ?

చేటి:—దేవా ! నేను లేకున్నఁగదా దేవి పలుకుట ?

భీమ:—సరే. నీ వేమంటివి ?

చేటి:—"ఓసీ ! భానుమతీ ! మీమీసిగలు విడివడకమునుపే మా దేవి సిగ యెట్లు ముడివేసికొనునే ?" అని.

భీమ:—(ఆనందముతో) సెబాస్. బుద్ధిమతీ! సెబాస్. ఎంత చక్కఁగాఁ బలికితివే! దీని కిదే నీకు నా పారితోషికము. (ఆభరణ మిచ్చును.) ఓ పాంచాలీ! (ఆసనమునుండి లేచి) దుఃఖింపకుము. అచిరకాలముననే నేఁ జేయునది చెప్పెద విను;

చ. గిరగిరఁ ద్రిప్పుకొంచు గద
కిన్క సుయోధను నూరుయుగ్మము
ద్ధుర రభసంబునన్ జదిపి
దుత్తుమురై పడ, వేఁడి వేఁడి నె
త్తురు గొని చేతులన్ గురుల
దువ్వి మెఱుంగిడి భీమసేనుఁ డో
తరుణిరో! చిక్కుదీసి ప్రమ
దం బొదవన్ ముడివేయు నమ్ముమీ! ౨౦

ద్రౌప:—నాథా! నీవు తలఁచినఁ జేయలేని దేది? మీయన్న దమ్ములు దయచూపవలయునే కాని.

సహ:—అది మాకునైత మిష్టమే.

(తెరలో గొప్ప కలకలము. అంద ఱాశ్చర్యముతో వింటురు)

భీమ:—

సీ. ఘూర్ణాయమాన మహా ఘోరవార్నిధిమధ్యఁ
జలియించు మందరాచలమునట్లు
కోణఘాతంబుచే గురుతరం బగుగర్జ
ఘూర్ణించు ప్రళయమేఘంబురీతి
పరమపాండవసతీ చిరతరోగ్రక్రోధ
దుర్వార మానగ్రదూత భంగి
కౌరవ్యవంశ సంక్షయ నిమిత్తంబుగా
బయలు దేఱిన చండవాయువుగతి

గీ. ధ్వానధీరత సంఘట్ట చండతయును
నుగ్రనిర్ఘాత లక్షణం బొప్ప నాదు
సింహ నాదానుకారి యాచెలువు తోఁప
విజయరణ దుందుభిధ్వని వినుము వత్స! ౨౧

కంచు:—(సంభ్రాంతుఁడై ప్రవేశించి) కుమారా! శ్రీకృష్ణభగవానులు...

(అందఱు కృతాంజలులై లేతురు.)

భీమ:—భగవానుఁ డెక్కడ?

కంచు:—పాండవపక్షపాతి యని కౌరవులచే బద్ధుఁ డగుట కేగినాఁడు.

(అంద ఱాశ్చర్య మందుదురు.)

భీమ:—ఏమి ! ఆతనిని బంధించిరా ?

కంచు:—లేదు. లేదు. అంతవఱకు వచ్చినది.

భీమ:—అపుడు భగవానుఁ డేమి చేసెను ?

కంచు:—ఆమహాత్ముఁడు విశ్వరూపమును జూపి యాతేజమునఁ గురుకులము మూర్ఛపోఁగా మన శిబిరమున కరుదెంచి త్వరలో నిన్నుఁ గనఁ గోరుచున్నాఁడు.

భీమ:—(నవ్వుచు) ఏమేమి! దురాత్ముఁ డగు దుర్యోధనుఁడు భగవంతునే కట్టివేయఁ జూచినాఁడా ? (ఆకాశముఁ జూచి) దురాత్మా! కురుకులపాంసనా! ఈ మర్యాదాతిక్రమణమున నీ వినాశమునకు మాక్రోధ మిఁక నిమిత్తమాత్రమే యగునులే.

సహ:—ఆర్యా ! ఆ దురాత్ముఁ డపుడైనఁ గృష్ణుఁడే వాసుదేవుఁ డని గ్రహింపలేదు కాఁబోలును !

భీమ:—వత్సా ! మూఢుఁ డతఁ డెట్లు తెలిసికొనఁగలఁడు ?

మ. స్థిరమై యొప్పెడి నిర్వికల్పకసమా
ధిన్ బుద్ధులన్ నిల్పి దు
స్తరదుర్వార తమోగుణంబు విమల
జ్ఞానంబునన్ ద్రోచి యా
త్మ రముల్ కాంచెడి జ్ఞానమూర్తిని దురా
త్మ క్రూరదుర్మోహుఁ డా
కురురా జెట్లు గ్రహింప నేర్చుఁ ? గను వై
కుంఠాత్ముఁగాఁ గృష్ణునిన్ ? ౨౨

మైత్రేయా! గురువు లిపు డేమి చేయుచున్నారు ?

కంచు:—కుమారా! నీవే వచ్చి యన్నియుఁ దెలిసికొనుము.

(తెరలోఁ గలకలము. తరువాత)

ఓహో! దుప్రదవిరాట ప్రభృత మహారాజులారా! సైన్యప్రధాన యోధులారా! వినుఁడు.

మ. మును సత్యవ్రతభంగభీత మయి యొ
ప్పం గాంచియుఁ మంద మై
ఘనవంశస్థిరశాంతిఁ గోరి యెటులో
కన్పట్టె లేనట్టులే
యన, ద్యూతారణి ద్రౌపదీవసనకే
శాకర్షణఁ బుట్టి రాఁ
జినకాంతేయక్రుధాగ్ని యే కురువన
శ్రీఁ గాల్ప జృంభించెడిఁ. ౨౩

భీమ:—(విని సంతోషముతో) జృంభించుఁగాక! జృంభించుఁగాక! ఆర్యకోపజ్యోతి తిరుగులేక వెలుఁగొంది ప్రజ్వరిల్లుఁగాక!

ద్రౌప:—నాథా! లయకాల మేఘధ్వనివలె భయంకర మైన రణదుందుభి యిపు డనుక్షణ మిటు మ్రోఁగుచున్న దేల?

భీమ:—దేవీ! ఏమియును లేదు. యజ్ఞ మొకటి జరుగుచున్నదిలే.

ద్రౌప:—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి యజ్ఞము?

భీమ:—రణయజ్ఞము. ఎట్లన,

చ. నలువుర మేము ఋత్విజు ల
నఁ, హరియే యుపదేష్ట; ధర్మజుం
డలరును సోమయాజి యయి;
యాదువు నీవును సోమిదమ్మవుఁ;

ఖలు లగుకౌరవుల్ పసులు;
కాంతపరాభవదుఃఖశాంతియే
ఫలము, నరాధిపాళిఁ బిలు
వంగను మ్రోఁగెడుఁ గీర్తి దుందుభుల్." ౨౮

సహ:—ఆర్యా! మనమును గురునాజ్ఞఁ గొని పరాక్రమము చూపుదము రమ్ము.

భీమ:—వత్సా! సిద్ధముగ నున్నాను. (లేచి) దేవీ! కురుకుల నాశనమునకుఁ బోయి వచ్చెదము.

ద్రౌప:—(కంట నీటితో) నాథా! అసురులఁ జంపి వచ్చిన హరి వలె నీవును శత్రువులఁ జంపి వత్తువుగాక!

చేటి:—దేవా! మీరు రణరంగమునుండి విజయగర్వమున వచ్చి దేవి నూఱడింతురుగాక యని యామె యనుచున్నది.

భీమ:—దేవీ! ఏల యీవట్టి యూఱడింపులు.

గీ. పరిభవక్లాంతి లజ్జా విధురిత ముఖుని
నిరవశేషిత కౌరవ్య నిఖిల నిచయు
నను వృకోదరు నింక నెన్నఁడును నీవు
చూడవు నిజంబు నమ్ముమీ సుందరాంగి! ౨౯

ద్రౌప:—నాథా! నాకు జరిగిన యవమానమువలన నీకుఁ గలిగినకోపమున నేమాత్రము యుద్ధరంగమున నేమఱి యుండకుము. రిపు లప్రమత్తులుగదా!

భీమ:—దేవీ! మేము రణభీరులము కాము. సుక్షత్రియుల మేలే. ఏలన,

సీ. అన్యోన్య కోపాధికాస్ఫాల సంభిన్న
కరిరక్తమస్తిష్క కర్దమంబు;
ఆకర్దమంబున నత్యంతమగ్నమహా
రథసమూహంబు; లారథసమూహ
ములపయిఁ గమియించు బలవంతులౌ పదా
తులగుంపు; వారి యుద్ధురరణంబు;
రక్తపానప్రీతి రసదశివస్పృగాల
తూర్యనృత్యోత్క బంధౌఘమయము
గీ. నగుచు బీభత్సరసమున కాలవాల
మయిన సంగ్రామ వార్ధి మధ్యప్రభీత
జలములందునఁ జరియించి జయముఁ గాంచు
పండితాఖండులే చుమీ! పాండు సుతులు. ౨౬

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది

ప్రథమాంకము.

విష్కంభము

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) "భానుమతీదేవి గాంధారీదేవికి వందన మొనరించి వచ్చినచో ముం దామెను జూచి తరువాత నభిమన్యునిమరణమునకుఁ గారకు లైనకర్ణాదులను బహూకరింపఁ బోవలయును. కావున, నా మె వచ్చినదేమో చూచి ర" మ్మని దుర్యోధనమహారాజు నా కాజ్ఞాపించెను గదా! ఇఁక నే నాలసింపరాదు. ఆహా! ముదివగ్గు నయి కదలమెదల లేనినాకు సైత మింతపని కల్పించినది రాజాజ్ఞాబలముకదా! నావార్ధక్యదశ ననుకొనఁ బని లేదు. అంతఃపురపరిచారకు లెల్లర కిట్టివేషచేష్టలు క్రొత్తవి కావుగదా!

చ. కనఁ గలశక్తి యున్నఁ గనఁ
గాదు; వినం గని చెప్పఁ గాదు; చే
తను దృఢగాత్రుఁడుగఁ గొలువు
దండము నూఁతక యుండఁ గాదు; లో
ననవరతంబు సందియమె
యూటఁ దడంబడుఁ గాళ్లు; రాజసే
వను గల విన్నిపా ట్లకట!
వచ్చెనె క్రొత్తగ వార్ధకంబునన్. ౧

(ముందు కేఁగి, ఆకసమువంకఁ జూచి) ఓసీ! విహంగికా! దేవి యుత్తమాములను సేవించి వచ్చినదా? (చెవి యొగ్గి) ఏమను చున్నావు? వచ్చి మగనికి జయము కావలయు నని నియమనిష్ఠలతో బాలోద్యానమునఁ గలదేవాలయములో

నున్న దనియా? సరే. నీవు పోయి నీపని చూచుకో. నే నీసంగతి మహారాజునకుఁ జెప్పెదను. (ముందు కేఁగి) సతీమణీ! మంచిది. మంచిది. మహారాజుకంటె నీవే మెఱుఁగు. శ్రీకృష్ణభగవానునితో స్సైతము పాండవులు నెత్తిపై కెత్తి వచ్చినను రాజు పురవిహారము విడువలేఁ డాయె! (ఆలోచించి) స్వామిపను లేమియు బాగు లేవు. ఏలన; ఈతఁడు:

మ. తొలి శస్త్రాభ్యసనంబునుండి త్రిజగ
ద్దోర్వీర్యుఁ డౌ గండ్రగో
డ్డలిదాల్పున్ భృగురాము గెల్చినయకుం
ఠప్రజ్ఞుఁ డౌ భీష్ముఁ డ
మ్ములశయ్యం బడ నేడ్వఁ; డర్జునను తాఁ
మోఘాస్త్రి యోధాను యో
ధులు విల్ ద్రుంచి సమష్టిఁ జంప బుడుతన్;
తోషించు నెంతెంతయో. ౨

అన్నివిధముల నిఁక దైవముతక్క మేలుచేయఁ గలవారు మా కెవ్వరును లేరు. దేవి యిట నున్న దని పోయి మహారాజుతోఁ జెప్పెదను.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది విష్కంభము.

వేణీసంహారము

ద్వితీయాంకము

[ఆసనమున భానుమతీదేవి-దగ్గఱగా సఖి సువదన, చేటి తరళిక ప్రవేశింతురు.]

సువ—భానుమతీ! దుర్యోధనమహారాజుభార్య వై యుండి యీ మాత్రపుఁబీడకల కింతగా వంత నొందుదు వేల ?

తర:—దేవీ! సువదన నిజము పలికినది. నిద్రించినవారికిఁ గలలు కలవరింతలు వచ్చుట లోకసహజముకదా !

భాను:—చెలీ! ఇది సామాన్యపుఁగల కాదు. నిజముగా నిది యేదో కీడు తేఁ గల దని యే నాభయము.

సువ:—అట్లైన నీకు వచ్చిన కల యేమో చెప్పు. మేము దానికిఁ దగినవిఱుగుడు లగునీవులచేతను నోములచేతను నేలవేల్పులదీవనలచేతను దదరిష్టములను బోఁగొట్టుదుము.

తర:—సువదన యన్నది బాగున్నది. చెడ్డకల లైనను నోములు మున్నగు మంచిపనులచేఁ జెడ్డఫలము కాక మంచిఫలమే యిచ్చును.

భాను:—సరే. చెప్పెదను. సరిగా వినుము.

సువ:—ఊఁ. చెప్పు.

భాను:—చెలీ! నాకుఁ గలిగిన వెఱపువలన నది మఱచిపోతినే. జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని నెమ్మదిమీఁదఁ జెప్పెదనులే.

(దుర్యోధనుఁడు, కంచుకి, ప్రవేశింతురు)

దుర్యో:—ఎవఁడు చెప్పినాఁడో కాని యీమాట దొడ్డమాట:

గీ. ఎదుటనైనను జాటుగా నేని తానొ
యొరులొ యెవ్వరో కొలఁదియో యున్నతంబొ
యైనయపకృతి పగవాని కమరఁ జేయ
నవిరళానంద మొందు నిక్కువము నరుఁడు. ౧

కావున, ద్రోణకర్ణసైంధవాదులచే నభిమన్యుఁడు చచ్చుట వలన నాప్రాణములకు హాయి కలిగినది.

కంచు:—ఆచార్యు లగుద్రోణులయస్త్రశక్తి కిది గౌరవప్రదమా? కర్ణసైంధవులకుమాత్ర మిది యెంత కీర్తికరము?

దుర్యో:—ఒంటిగానిపై నంద ఱొక్కపెట్టునఁ బడి విల్లు విఱిచి చంపు టేటిన్యాయ మని కృష్ణుఁ డన్నాఁడుకదా! మఱి:

క. భండనమున గాంగేయు శి
ఖండిని ముందుంచుకొనియొకా చంపిన దా
పాండవులు; వారి కది తగ,
దండిమగల మైనమాకుఁ దగు నీయశముల్. ౨

కంచు:—దేవా! నీ విల్లు సరిపెట్టుకొనుట తగదు. నీపౌరుష మిట్లు కుంఠిత మగు నని మున్నెన్నఁ డనుకొనము. కాన, నట్లంటిని.

దుర్యో:—ఓయీ! నిజమే.

గీ. సేవకులతోడ బాంధవశ్రేణితోడ
భ్రాతృసుతమిత్రబహుళవర్గములతోడ
స్వీయబలముల సని యుధిష్ఠిరుఁడు కూల్చు
సత్యము సుయోధనుని; నింక జంక నేల? 3

కంచు:—(చెవులు మూసికొని) పాపము శాంతించుఁగాక! పాపము శాంతించుఁగాక! అమంగళము ప్రతిహత మగుఁగాక!

దుర్యో:—ఏమి? నే నేమంటిని?

కంచు:—"గీ. సేవకులతోడ..." (అనుపద్యము చదివి) యుధిష్ఠిరుఁడు సుయోధనుని గూల్చు నని విపరీతముగఁ బలికితి వేల?

దుర్యో:—భానుమతి నాతోఁ జెప్పక యెటకో లేచిపోయినది. అందువలన నామతి చలించినది. ఆమె యెట నున్నదో చూపుము.

కంచు:—దేవా! ఇటు. ఇటు.

(ఇరువురును నడతురు)

కంచు:—(ముందు చూచి యంతటను సుగంధ మాఘ్రాణించి) దేవా! చూడుము. చూడుము. మంచుతుంపరులచేఁ జల్లనైనయీయుదయ కాలపులేగాలులవలనను, గూళ్లలో మేలుకొని శ్రుతిసుఖముగాఁ గలకలధ్వనులు చేయుచుఁ బక్షులు తమ ఱెక్కలు కదల్చుటవలనను, నిటునటు కదలుచుఁ దొడిమ

లూడిపోవఁ దరువులనుండి రాలిపడు చక్కనిపువ్వులు పఱ పులు గాఁగా హృదయంగమముగాఁ గమ్మతావులఁ జిమ్ము కుందపుష్పములసౌరభముతో నొప్పునీబాలోద్యానము :

ఉ. మాపుల విచ్చుపూవులను
మంచును దేనెను గూడిమాడియుఁ
దీపటిప్రొద్దు భూమిపయి
జీవ్వునఁ బూలును దాము రాలిపో;
నాపయి సూర్యకాంతి వీరి
యంగఁ దొడంగుచుఁ గమ్మతావులన్
వ్యాపనచేయుపద్మముల
వ్రాలెడుఁ జూడుము చంచరీకముల్. ౮

దుర్యో:—(బాగుగాఁ జూచి) ఇది మఱియు మనోహరముగా నున్నది :

చ. అరవిరిదమ్ము లంతటను
నల్లన నల్లన విచ్చఁ బత్త్రిముల్
సురుచిరభానుహస్తములు
సోఁకఁగ వేఁడిమి కుల్కి యాంద్రతో
నరవరుఁడీవి మేలుకని
నన్ మయిపూఁతలు ప్రేమఁ దెల్పఁగా
సరససరోజపత్త్రిమృదు
శయ్యల వీడెడు గండుఁదుమ్మెదల్. ౯

కంచు:—దేవా! సువదనయుఁ దరళికయు సేవింప దేవి యిట
నున్నది. చూడుము.

దుర్యో:—(చూచి) సరే. నీ వేఁగి రథమును సిద్ధము చేయుము.
నేను దేవిని జూచి వచ్చెదను. (నిష్క్రమించును)

కంచు:—చిత్తము.

సువ:—నెచ్చెలీ! మఱచినకల జ్ఞప్తికి వచ్చినదా ?

భాను:—ఆఁ. వినుము. నే నీపూఁదోఁటఁ గూర్చుండి యుం
డఁగా నొకచక్కనిముంగిస నూఱుపాములను జంపినది.

ఉభ:—(తమలో) పాపము శమించుఁగాక! అమంగళము
ప్రతిహతమగుఁగాక! (ప్రకాశముగా) తరువాతఁ దరువాత ?

భాను:—నామనస్సు కలఁగిపోయినకారణమునఁ దరువాతి
సంగతి మరల మఱచిపోతిని.

దుర్యో:—సరి. సువదనాతరళికలతో దేవి యేదో మాటా
డుచుఁ గూర్చున్నది. ఈగుబురుతీఁగలమాటున నుండి వీరి
మాటలు విందును.

సువ:—దేవీ! వగ లుడిగి తరువాత నేమి జరిగినదో చెప్పుము.

దుర్యో:—ఈమెవగ యేమోకదా! ఓహో! నాతోఁ జెప్పకే
యిలు వెడలి వచ్చినదికదా! నాపైఁ గోపము వచ్చిన
దేమో ? దేవీ! దుర్యోధనుఁడు నీకోపమునకుఁ దగని
వాఁడుసుమా ?

ఉ. కోమలి! నీవు బాహులతఁ
గూరిమిఁ గంఠము చుట్టువేళ నే

నేమటి త్రోసివేసితినో ?
యీవు నన్నుఁ గనువేళ నిద్రచే
భామిని! మోముఁ ద్రిప్పితినో?
పాడితినో కల నన్యకాంత ? నే
నేమి యొనర్చితినిఁ బ్రియ ! య
నిష్టము దాసులఁబోలెఁ దిట్టఁగన్ ? ౬

(ఆలోచించి) కాక :

గీ. పొలఁతిచిత్తంబు నాయందె నిలువఁబట్టి
యతిశయస్నేహసంబద్ధమానసూయ
నేదొ యపరాధలేశ మూహించి దేవి
కుపితయై యుండఁబోలు నిక్కువముఁ బ్రేమ. ౭

ఐన, నీమె యే మనునో విందునుగాక !

భాను:—చెలీ! కాని, నా కాయతిశయదివ్యరూపసకులసందర్శనమున మాత్రము మిక్కిలిసంతోషము కలిగినది.

దుర్యో:— ఏమి! అతిశయదివ్యరూపసకులసందర్శనమున సంతోషము కలిగినదా? అయ్యో! మాద్రీసుతుఁ డగునకులునియం దనురక్తయైన యీమెవలన నే నెంత మోసపోతిని! (సోత్ప్రేక్షముగా "పొలఁతిచిత్తంబు..." అనుపద్యము మరలఁ జదివి) ఓరీ! మూఢా! దుర్యోధనా! కులటా విప్రలబ్ధుఁడవై నీవు నిన్నెన్నివిధములుగానో మన్నించుకొంటివి. ఇపు డే మందువు ? ("శోమలి ! నీవు" అనుపద్యమును మరలఁ జదివి జిళలు చూచి) సరే. తెలిసినది. ఇందులకే కాఁబోలు నీమె

కుదయమున నే యేకాంతముగా నుండుటకుఁ గోరిక పుట్టుట! సఖులతో సల్లాపించుట? మోహావశుఁడై దుర్యోధనుఁ డీమె హృదయము నెఱుఁగక మోసపోయెనుగదా। ఓపాపినీ! నాభార్యవయ్యుఁ గులట వై ననిర్భాగ్యురాలా!

చ. అతివినయంబు చెంగటను;
నవ్వల నింతటిసాహసంబు; సం
స్తుతులు కుఱంగటన్ బ్రణయ
ముం గికురించెడువర్తనం బిటుల్;
నతులు సమీపమం దటు ల
నన్ వినరానికుచేష్టితంబు లీ
గతిని, దురాత్మురాల! యిటు
కాల్తువె సత్కులకీర్తిచంద్రికల్? ౮

సువ:—తరువాతఁ దరువాత?

భాను:—అంత నే నిపుడు కూర్చుండియున్నతీఁగయిల్లు చేరి కూర్చుంటిని. న న్ననుసరించి యానకులకుమారుఁడు నిటకు వచ్చి కూర్చుండెను.

దుర్యో:—ఆహా! ఈజారిణి కిటు చెప్పుకొనుటకు సిగ్గయిన లేదే? ఇది కులటకు సహజమేకదా! ఈమె:

గీ. అతి చిరంతన స్నేహభావాభివృద్ధి
నాత్మరతిభోగ మేకాంత మైనరీతి
నేచెలికిఁ జెప్ప నాచెలి కిట్లు తనదు
దుశ్చరిత్రను జెప్పంగఁ దొడఁగె నౌర! ౯

సువ. తర:—పిమ్మట ?

భాను:—అంత నాతఁడు పొఁగరునఁ దనచేతితో నాపైఁట తొలఁగించెను.

దుర్యో:—(ఆలోచించి) ఇది చాలును. ఇఁక, విన నక్కఱ లేదు. అగుఁగాక! పరవనితలఁ బట్టుటలో నిట్లు నిపుణుఁ డైనయానకులహాతకుని యసువుల నిదే తీసివేయుదును. (అడుగిడి యాలోచించి) లేక యీపాపశీలను ముందే కడ తేర్తును. (మరలును)

సువ. తర:—తరువాత ? తరువాత ?

భాను:—సఖీ ! అంతట నార్యపుత్రుని వేకువ మేలుకొలుపు మంగళవాద్యములతోఁ గలిసినవారకాంతలసంగీతములచే నేను మేల్కాంటిని.

దుర్యో:—(ఆలోచించి) ఏమి ? మేలుకొంటి ననుచున్నది. కల గన్నవిషయమా యిది ? (మరల నాలోచించి) సరే. సఖి మాటలవలన నిదియుఁ దేలఁ గలదు.

సువ. తర:—(విచారముతో నొండొరులఁ జూచుకొందురు) (ప్రకాశముగా) దేవీ ! ఈయహితమును గంగానదీజలములవలనను, భగవానులగు బ్రాహ్మణుల యాశీర్వచనములవలనను, సప్తజిహ్వునకు హోమములు చేయుటవలనను బోఁగొట్టుకొందములే.

దుర్యో:—సరి. సందేహ మేల ? కలగన్నవిషయమే యీమె చెప్పినది. నేను మందబుద్ధినై వేఱు తెఱఁగున నూహించితిని. అదృష్టము.

మ. అరమాటన్ విని విప్రలంభజనితో
ద్యత్శోకవిధిన్నై పోవ లే
దరయన్ దక్కినమాటచే రుషను నో
రారంగఁ బల్కంగ లే
దు. రహిన్ దత్కథయున్ సమాప్తమయెఁ దో
డ్తో నేను నమ్మంగఁ; బు
ణ్యారమన్ గాంత మృషాకళంకమునఁ బా
యన్ లేదు జీవం బహో! ౧౦

భాను:—సఖీ! ఈకలవలనిశుభాశుభము చెప్పుము.

సువ.తర:—(ఒకరినొకరిచూచుకొని అపవారించి) ఇం దేమాత్రము శుభములేదు. అసత్యము చెప్పరాదుగదా! అది యపరాధమే యగును. పరుషమైనను బ్రియసఖులకు హితమే చెప్పవలయును. (ప్రకాశముగా) సఖీ! నిజమున కిది యంతయు నశుభమునే సూచించుచున్నది. దేవతల దయవలన బ్రాహ్మణుల కృపవలన నిది తొలఁగిపోవును. కోఱలు గలజంతువును, ముంగిని, కోఁతిని గలలోఁ గనరాదు.నూఱుపాముల నది చంపుటయు మంచిదికాదు.

దుర్యో:—సువదన యన్నది నిజమే. ముంగి నూఱుపాములఁ జంపుట, దేవిపైఁటఁ దొలఁగించుట, యివి యమంగళములే యగును;

క. ఒకపరి శుభసూచకములు
నొకపరి నశుభంబు లగుచు నొప్పును గలలున్;
వికలత కలిగెను శతనా
మకసంఖ్యను దమ్ముగమిని మాకది తెగుటన్. ౧౧

(ఎడమకన్ను దరయటఁ గని) దుర్యోధనుఁడ నగు నాకు సైత మనిమిత్తములు మనస్సును గలఁచుచున్నవి. (గర్వముతో) కాదు, కాదు. పిఱికి వారెనిమాత్రమే కలఁచు నట్టివానివలన దుర్యోధనుని కేమిభయము ? అంగిరసుఁ డనుముని చెప్పిన యీమాట లెంతయు సత్యములు;

క. కల, శకునము, గ్రహమును, భూ
తలమున ఫల మిచ్చుఁ గాక తాళీయముగాఁ
జలియింపఁడు ప్రాజ్ఞుఁడు త
త్ఫలమున కిసుమంతయైన ధైర్యము పేర్మిన్. ౧౧

కావున, స్త్రీస్వభావసిద్ధ మగుభానుమతిభయమును నేను బోఁగొట్టుదును.

భాను:—చెలీ! సువదనా! తనకాంతిపుంజము విరజిమ్ముటచే సంధ్యారుణిమ పోఁగాఁ జూచువారికన్నులఁ బొడుచుచు సూర్యభగవానుఁ డిదే యుదయించుచున్నాఁడు.

తర:—భట్టినీ! పుటము వెట్టినబంగారముతో సమానమైనకాంతి పుంజమును దట్టముగా నల్లుకొన్నతీఁగలనడుమనుండి ప్రస రింపఁజేసి మనయుద్యానవనమునకు బంగారునీరు పోయుచుఁ జూడ నలవికానిరీతిని సహస్రకరభగవానుఁ డాకాశ మలంక రించినాఁడు. అతనికిఁ బుష్పాంజలులతో నర్ఘ్య మొసఁ గుట కిదే యదను.

భాను:—చెలీ! తరళికా! అర్ఘ్యపాత్ర మిటు తే. వేయివెలుఁ గులతండ్రి నుపాసించెదను.

తర:—అట్లే. (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) ఇదిగో.

దుర్యో:— దేవికడ కేఁగుట కిదే యదను. (సమీపించును)

సువ:—(చూచి తనలో) మహారా జేలొకో కాని వచ్చు చున్నాఁడు. ఈమెకు నియమభంగ మగునుగదా !

భాను:—(సూర్యుని వైపు తిరిగి) భగవానుఁడా! ఆకాశసరోవరమున కేకైకసహస్రపత్త్రమైనయో దేవా! పూర్వదిగ్వధూముఖమండలకుంకుమవిశేషా! సకలభువనమునకు నేకైకరత్నదీపమా! నాయీవందనములఁ గైకొని నేఁటినాస్వప్న దుర్నిమిత్తములు సానుజుఁ డగునాపతికి శుభప్రదములుగా మార్చివైతువుగాక! (అర్ఘ్య మిచ్చి) తరళికా! పూలు తెమ్ము. ఇతర దేవతలను సేవించెద. (చేతులు చాఁచును)

దుర్యో:—(సంజ్ఞచేఁ బరిజనులఁ బొం డని పూలు స్వయముగా భానుమతిచేతులలో వేయఁబోయి స్పర్శసుఖపరవశతను బువ్వులు నేలపై విడుచును.)

భాను:—(కోపముతో) ఏమి! దాసిజనమున కింతయేమఱిపాటా? (మరలి రాజును జూచి సిగ్గుపడును)

దుర్యో:— దేవీ! ఇట్టిసేవావసరమున నీసేవకుఁ డంతనిపుణుఁడు కాఁడు. శిక్షణ మిచ్చి యేలుకొనుము. ఓప్రియా!

శా. వాలుంగంటి! భవత్కటాక్షవిలస
  ద్భాగ్యంబు నర్థించి నీ
పాలం జేరినదాసునిం గని భయ
  భ్రాంతాత్మ వౌ దేటికే?
ఆలాపింపు ముఖాంబుజంబు స్మితసా
  హాయ్యంబునన్ ఫుల్లమై
క్రాలన్. మోదౌచ్ఛెదఁ గేలుదోయిని, సప
  ర్యల్ చేయ సంసిద్ధుఁడన్. ౧౩

భాను:—మహారాజా! అనుమతింపుఁడు. నా కింకొకనియమ
ముపైఁ గోరిక కలదు.

దుర్యో:—నీకలగన్న సంగతి యంతయు వింటిని. సహజముగా
నతిసుకుమార మైననీశరీరము నింత క్లేశపెట్టకుము.

భాను:—ఆర్యపుత్రా! న న్నొకశంక మిక్కిలి బాధించు
చున్నది. అనుమతింపుఁడు.

దుర్యో:—(గర్వముతో) నీ కేశంకయుఁ గూడదు. ఏలన:

మ. ఇల కంపింప దిశాళి నిండినఘలం
బేదీ మదక్షౌహిణీ
బలముల్? ద్రోణుఁడు కర్ణుఁడుం గలుగు లా
భం బేమి? నీ విట్లు గాఁ.
లలనా! భ్రాతృశతాస్మదీయబలకాం
తారాంతరచ్ఛాయలం
గలదుర్యోధన కేసరీంద్రసతి! శం
కాతంక మిం కేటికే? ౧౪

భాను:—ఆర్యపుత్రా! నీదగ్గఱ నాకు శంకకుఁ గారణ మేమి
యును లేదు. ఆర్యపుత్రునికోరిక సిద్ధింపవలయు ననియే
నేఁ గోరుచున్నాను.

దుర్యో:—ఓసుందరీ! ఐన, నీతో విహరించుటే నాకోరిక.
చూడు.

మ. అనురాగ స్తిమితాక్షియుగ్మ మది ప
ద్మానంతశోభం నగం;
ఘనలజ్జం బలుకుల్ తడంబడఁగఁ; జి
ర్ణవ్యాప్త లోలోనఁ; బెం

పును గఁ లత్తుకతోడికెంబెదవి చె
ల్వొందఁ సఖీ! పూర్ణచం
ద్రునికాంతిఁ బురుడించునీముఖము గా
దో దుర్లభం బెంతయున్. ౧౫

(తెరలో మహాకలకలము. అందఱు సంభ్రమముతో విందురు)

భాను:—(దుర్యోధనుని గాఁగిలించుకొని) ఆర్యపుత్త్రా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

దుర్యో:—(అంతయుఁ గలయఁ జూచి) భయపడకు. సఖీ ! భయపడకు. ఇదిగో:

ఉ. పాదపపంక్తి పెల్లగిల
బంధురకాండకషంబునన్ బొగల్
మేదిని గ్రమ్మఁగాఁ దృణస
మీడితమై దివి ధూళి రేఁగఁగా
నాదము లుప్పతిల్లి భవ
నంబుల మేడలఁ జేర శర్కరా
పాదితమై జగం బులియ
వాయువు వీచెడు భీతి యేటికిన్ ? ౧౬

సువ:—మహారాజా! దారుపర్వతప్రాసాదమును బ్రవేశింపుఁడు. ఈపెనుదుమారము కన్నులఁ గప్పివేయుచున్నది. పెళపెళమని పడుచెట్లధ్వనివలన నశ్వశాలలోనిగుఱ్ఱములు బెదరి కట్లు ద్రెంచుకొని పరుగులెత్తుచున్నవి. పరిజను లెల్లరును మూలల కొదిఁగిరి. ఈగాలిబాధ చాల భీకరముగ నున్నది.

దుర్యో:— ఈసుడిగాలి నిజముగా నాకు మహోపకారి. ఏలన, దీనిదయవలననే యప్రయత్నముగా నియమము విడిచి దేవి నామనోరథ మీడేర్చినది. ఎట్లన దేవికి :

మ. కనుబొమ్మల్ ముడి గాంచ లేదు; మఱి పొం
గ౯ లేదు కన్నీరు; మో
మును గోపంబును గాంచ లేదు; శపథం
బుల్ పల్కి వారింప కే;
స్తనముల్ హత్తి యొసంగె నా కిటు ప్రసి
ద్ధం బైనయాలింగనం
బును భీతాత్మత దేవి; యీపవన మా
ముఖ్యాత్మమిత్రం బహో! ౧౭

నాకోరిక సిద్ధించినది. ఇఁకఁ గామచారమునకు దారుపర్వత ప్రాసాదమునకే పోవుదును. (అందఱు వాయుబాధచేఁ గష్టమున నడతురు.)

దుర్యో:— దేవీ!

గీ. మెల్లమెల్లన నడుగుల నుల్లసిల్లఁ
జేసి నడుము వణఁకకు స్నిగ్ధబాహు
లతికఁ బెనవేయుమీ నన్ను సతి! యురంబు
గాఢకుచఘర్షణంబున గాయపడుప. ౧౮

(ప్రవేశించి) ప్రియా! ఈలోపలియింటిలోనికి గాలి చొరఁజాలదు. కనులలోఁ బడినవలకలు తుడుచుకొని కన్నులు తెఱువుము.

భాను:— (ఆనందముతో) అబ్బ! గాలిబాధ తగ్గినది.

సువ:—మహారాజా! దేవితోడలు పర్వతారోహణమున నలసినవి. ఆసనము లలంకరింపుఁడు.

దుర్యో:—(భానుమతిని జూచి) ఈసుడిగాలి నీకుఁ జేసినకీడు స్వల్పమే. ఐనను:

చ. నలుసులు చిన్నవైన నయ
నంబులు పెద్దవి కాన బాధ యహా;
నలఁతియె కంప మైనను గు
చాత్మకవక్షము ధూతహార మహా;
విలసిలుఁ గంపముల్ జఘన
విస్తృతి యూరులఁ జేరినంతనే;
చెలియ! త్వదంగముల్ పవను
చెల్మిని నిన్నిటు బాధపెట్టెడున్. ౧౯

(అందఱును గూర్చుందురు)

దుర్యో:—ఏమి? దేవి కఠిన మైనశిలాతలమునఁ గూర్చున్నది! దేవీ!

గీ. గాలిచేతను నీయంశుకంబు తొలఁగఁ
గనులపండువు గొల్పునీఘనజఘనము
గారవించును నాయంశుకంబు తొలఁగ
నువిద! నీచూపుఁ దన్పు నాయూరుయుగము. ౨౦

(కంచుకి తెరఁ జించుకొని తత్తఱమునఁ బ్రవేశించును.)

కంచు:—దేవా! భగ్నము. భగ్నము.

దుర్యో:—ఎవనిచే.

కంచు:—భీమునిచే.

దుర్యో:—ఏమి యీ [యనర్థక] ప్రలాపము?

భాను:—ఆర్యకంచుకీ! నీవు చెప్పఁదలఁచినది స్పష్టముగఁ జెప్పుము.

దుర్యో:—ఛీ! వెఱ్ఱిలరీ! ముదివగ్గా! నీకీపిచ్చి యెట్లు కలిగినది?

కంచు:—దేవా! భ్రాంతిలేదు. నిజమే చెప్పుదును:

గీ. భగ్నమయ్యెను భీమప్రభంజనమునఁ
బ్రీతిఁ గూర్చెడినీరథకేతనంబు
కింకిణీక్వాణబద్ధమై క్రిందఁబడియె
బిగ్గరగ నేడ్చునట్టు లప్రియకరముగ. ౨౧

దుర్యో:—ఈపెనుగాలిచే భూమియే కంపించినది. రథకేతనము పడుటలో వింతయేమి? ఇంతమాత్రమున కంతగా భగ్నమైన దని ప్రేలెదవేల?

కంచు:—దేవా! ఏమియును లేదు. ఈయునిమిత్తమునకు శాంతి చేయుఁ డని తమతోఁ జెప్ప నాస్వామిభక్తి న న్నిట్లు పలుకఁ జేసినది.

భాను:—ఆర్యపుత్రా! ఈయునిమిత్తములను విప్రముండలాశీర్వచనఘోషమునఁ బోఁగొట్టుకొందము.

దుర్యో:—సూతుఁడా! నీవు పోయి సుమిత్రుఁ డనుపురోహితునితోఁ జెప్పుము.

కంచు:—చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

(ప్రవేశము: ప్రతీహారి)

ప్రతీ:—(ఉద్వేగముతో) జయము! జయము! మహారాజా! అల్లురగు జయద్రథులవారితల్లియు దుస్సలకుమారియు వచ్చి ద్వారముకడ నున్నారు.

దుర్యో:—(తనలో) ఏమి! జయద్రథమాతయు దుస్సలయునా? అభిమన్యుని మరణమునఁ గలిగినకోపమునఁ బాండవు లేమైన నుపద్రవముఁ గలిగించిరేమో? (ప్రకాశముగా) త్వరగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీ:—చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

(అంత సంభ్రాంతలై జయద్రథమాతయు దుస్సలయుఁ బ్రవేశింతురు.)

ఉభ:—(కన్నీటితో దుర్యోధనుని పాదములపైఁ బడుదురు.)

జయ:—కురునాథా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

దుస్స:—(ఏడ్చును.)

దుర్యో:—(తొందరగా లేచి) అంబా! ఊఱడిల్లుము. ఏమి సంగతి? సంగ్రామమున నప్రతిరథుఁ డగుజయద్రథునకుఁ గుశలమేకదా!

జయ:—నాయనా! ఏమికుశలము?

దుర్యో:—ఏమి?

జయ:—(దుఃఖముతో) నిజపుత్త్ర వధచేఁ గోపించి యర్జునుఁడు సూర్యుఁ డస్తమించులోపుననే జయద్రథుని వధింప శపథము పట్టినాఁడు.

దుర్యో:—(నవ్వుచు) ఇదియా! మీదుఃఖకారణము! పుత్త్రశోకమునఁ బిచ్చియెత్తి యర్జునుఁడు ప్రేలినమాటలకిట్లు సంతాపింతురా? ఆహా! ఏమి!అబలలముగ్ధత్వము. అంబా! విషాద మందకుము. వత్సా! దుస్సలా! ఏడువకు. ఇట్టి దుర్యోధనరక్షితుఁడగు జయద్రథమహారాజున కెట్లు విపత్తుకలుగును?

జయ:—వత్సా! పుత్త్రబంధువధవలనఁ గలిగినకోపాగ్నిచేఁ బాండవులు శరీరములను సరకుగొనక వీరవిహారము చేయుచున్నారు.

దుర్యో:—(నవ్వి) ఔను! పాండవులకోపము సర్వజనప్రసిద్ధమే. చూడు:

చ. కరమునఁ గొప్పునట్టి పయి
గా నటు లీడిచి కట్టుఁబుట్టముల్
తొరఁగఁగ విప్పి యాసభను
ద్రోవది "నోపశువా!" యటంచుఁ బ
ల్మరు లటు పిల్వఁగా నచట
ప్రాన్పడి యుండఁడె యర్జునుండు; నిం
కరయఁగ రాచపుట్టువున
కన్యము గల్గునె క్రోధహేతువుల్? ౨౨

జయ:—జాతా! తనప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱనిచో నాత్మహత్య చేసికొందు నని యాతనిశపథము.

దుర్యో:—ఐన, మఱియు మంచిది. ఈ యానందవిషయమునకిటు విషాద మందుదు రేల? యుధిష్ఠిరుఁడు తమ్ములతో నశించె ననియే యానందింపుఁడు. ధనంజయునకుఁ గాని మఱి యన్యునకుఁ గాని కురుశతపరివారవర్ధితమహిముఁడు, కృతవర్మకర్ణద్రోణాశ్వత్థామాదిమహారథద్విగుణీకృతనిరావరణవిక్రముఁడు నగుజయద్రథుని పైఁ రెనఁ దలఁప వశమా? నీవు నీపుత్త్రిని పేరిమి నెఱుఁగనిదానవు:

గీ. భీముశౌర్యము సర్జునువిక్రమంబుఁ
దలఁచి ధర్మజుఁ గవలను దలఁపరాదు.
వీరిలో నైన నెదిరించి పోర నెవఁడుఁ
జాలఁడు జయద్రథుఁడు విల్లు కేలఁ గొనిన. ౨౩

భాను:—ఆర్యపుత్త్రా! ఏమైన నట్టిఘోరప్రతిజ్ఞ చేసినయర్జునుఁడు భీతావహుఁడుగదా!

జయ:—వత్సా! కాలోచితముగాఁ బలికితివి.

దుర్యో:—ఏమి! నాకును బాండవులు భీతావహులా? వినుము:

సీ. కోదండశింజినీఘోరకిణాంకులు
నగణితరిపువీరహరులు తమ్ము
లాముక్తవర్ములు నన్యోన్యమిత్త్రులు
నూర్వురు సితపద్మినులనుబోలు
నాతపత్రంబుల నరుదేరఁ బెనురజ
మ్మాదిత్యతేజమ్ము నడఁపఁజాల
విచ్చుకత్తులు పూని విచలదసిలతాప్ర
బంధురంబుగ దెసల్ పర్వ నడవ
గీ. సకలసైన్యసుయోధులు సర్వభూమి
యీనినటు లుండి మాత్సర్య మూని శత్రు
వితతిఁ జెండాడ నెత్తి జృంభింపఁగలరు
భయ మదేటికి నీకింకఁ బాండవు లన? ౨౪

భానుమతీ! పాండవప్రభావ మెఱిఁగినదాన వయ్యు నీవును భీతిలెద వేల? చూడుము:

గీ. దుస్ససేను నెడంద నెత్తురులు ద్రావ
గదను దుర్యోధనుని తొడల్ ప్రిదులఁగొట్టఁ
బాండవులు చేసియున్నట్టిప్రతిన, లటులె
సైంధవునిఁ జంపుశపథము జడియ నేల? ౨౫

ఎవ రక్కడ? చైత్రరథమును రప్పింపుము. వెంటనే నేను పాండవమధ్యముని వ్యర్థప్రతిజ్ఞునిఁ గావించి యాతని కశస్త్రి పూత మగుమరణము నాపాదించెదను.

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) దేవా!

క. బంగరుచిఱుగంటలు మ్రోఁ
గంగను బ్రాలంబవీచికాహాసము వె
ల్లంగను వల్గితహయరథ
ముం గొని వచ్చితి క్షుపితరిపుమనోరథముఁ గా. ౨౬

దుర్యో:—దేవీ! నీవు లోని కేఁగుము. (వెంటనే నేను...ఇత్యాదిని మరలఁ జదువుచుఁ బరిక్రమించును.)

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

ప్రవేశకము

(వికృతవేష యగు రాక్షసి ప్రవేశించును)

రాక్ష:—(వికటముగా నవ్వి యానందముతో)

క. చచ్చినమనుజులమాంసము
మెచ్చగువస నెత్తు వేయి మేల్కడవలలో
నచ్చుగ దాఁచితిఁ; ద్రావెద
నిచ్చటఁ; బో రుండుఁగాక యిల నూఱేడుల్. ౧

(సంతోషమున నెగిరి గంతులు వేయును) సైంధవునిఁ జంపిననాఁటి వలె నిత్యము నర్జునుఁడు యుద్ధము చేయుచున్న నాయిల్లంతయు రక్తమాంసములతోడనే నిండియుండును. (ముందు కేఁగి దెసలు చూచి) ఆహా! రుధిరప్రియుఁ డెక్కడ నున్నాఁడో? (నడచి) వానిని బిలిచెదను. రుధిరప్రియా! రుధిరప్రియా!

రుధిరప్రియుఁడు:—(ప్రవేశించి, ఆయాసపడుచు)

క. మనుజులక్రొన్నెత్తురు వె
చ్చనిమాంసము దొరకెనేని సత్వరమునఁ బో
వునుగద! నాశ్రమ మంతయు
క్షణమాత్రములోనఁ బరమసంతోషముగన్. ౨

రాక్ష:—(మరలఁ బిలుచును)

రుధి:—(విని) ఎవరి దీపిలుపు! (చూచి) ఓహో! వసాగంధ. (దగ్గఱకుఁ జేరి) వసాగంధా! నన్నేల పిలిచితివి?

రాక్ష:—ఓరుధిరప్రియా! నీకోస మిపుడే చచ్చినయొకరాజర్షి శరీరావయవములనుండి దొరకి వసాస్నేహమునఁ జిక్కనైన

గోరువెచ్చని క్రొన్నెత్తురు హృదయమాంసము తెచ్చి తిని. ఇవిగో.

రుధి:—(సంతోషముతో) సెబాస్: వసాగంధా! సెబాస్. గృహిణీ! నాకు శోభనము చేసితివి. నే నీతిండి కెదురెదురు చూచుచుంటిని. నా కెంతో దాహ మగుచున్నది.

రాక్ష:—ఓరుధిరప్రియా! ఈరీతి హతనరగజతురగశోణితవసా సమ్మర్ద మైనయుద్ధరంగమున నుండియు నీవు దప్పిగొనుట నా కాశ్చర్యముగ నున్నది.

రుధి:—ఓసీ! ఘటోత్కచుఁడు చనిపోవుటవలనఁ బుత్త్రశోకమున నున్నహిడింబాదేవిని జూచిరా నేఁగితినే.

రాక్ష:—ఇంకను హిడింబాదేవి ఘటోత్కచునికొఱ కేడ్చుచునే యున్నదా?

రుధి:—ఆమె యెట్లూరకుండును? అభిమన్యునిచావున నట్టి దుఃఖములో నేయున్నసుభద్రాద్రౌపదు లామె నోదార్చుచున్నారు.

రాక్ష:—రుధిరప్రియా! పెద్దయేనుఁగుపుర్రెలో నుండి తీసి దాఁచినరక్తమాంసము లివిగో. పుచ్చుకో.

రుధి:—(పుచ్చుకొని త్రాగి) వసాగంధా! నీ వేమాత్రము రక్తమాంసముల దాఁచియుంచితివి?

రాక్ష:—వెనుక దాఁచియుంచినవి నీవే యెఱుఁగుదువు. ఇపుడు దాఁచినవి వినుము. భగదత్తునిశోణిత మొకకడవ; సైంధవునివస కుండెఁడు. ద్రుపదమత్స్యరాజభూరిశ్రవస్సోమదత్త

బాహ్లీకప్రముఖులయు, రాజులయుఁ దక్కిన సామాన్యులయు మాంసము, వస, నెత్తురు వేలకొలఁదికడవలు.

రుధి:—(సంతోషముతోఁ గాఁగిలించుకొని) సెబాస్. నీ వెంత మంచిభార్యవే. నీవంటి బంగరుభార్యవలన, హిడింబకృప వలన, నాదారిద్ర్యము తొలఁగినది.

రాక్ష:—హిడింబకృప యెట్టిది?

రుధి:—ఇపుడే హిడింబాదేవి నన్ను సబహుమానముగాఁ బిలిచి "రుధిరప్రియా! నీవు నేఁడు మొదలు సమరమున నార్యపుత్త్రిని వెనువెంటఁ దిరుగుచుండు" మని యాజ్ఞాపించినది. ఇఁక నా కేమికొఱఁత? ఆఁకలిదప్పు లెఱుఁగక స్వర్గసుఖ మనుభవించెదను. నీవును రక్తమాంసములను శ్రద్ధగా వేయికడవలు దాఁచియుంచుము.

రాక్ష:—నిన్ను దేవియార్యపుత్త్రునితో నుండుమన్న దేల?

రుధి:—భీమసేనుఁడే దుశ్శాసనునిరక్తముఁ ద్రావఁ బ్రతినపట్టి నాఁడు. కాన, నీ వాతనిలో నుండి రక్తపానము చేయు మని నన్నంపినది.

రాక్ష:—దేవీ! మంచిది నీదయవలన నాభర్తపుణ్యము పండి నది.

(తెరలో మహాకలకలము)

ఉభ:—(విందురు)

రాక్ష:—(విని) ఏమి యీకోలాహలము?

రుధి:—ధృష్టద్యుమ్నుఁడు ద్రోణుని సిగఁ బట్టి కత్తితోఁ గుత్తుక నఱకుచున్నాఁడు.

రాక్ష:—మనముకూడ నేఁగి ద్రోణునిరక్తము ద్రాగుదమా ?

రుధి:—ఓసి! నీయిల్లు కాల! అది విప్రరక్తమే! అది ద్రాగినఁ గంఠము మండి చచ్చిపోవుదుము.

(తెరలో మరలఁ గలకలము)

రాక్ష:—మరల నీకలకల మేమి?

రుధి:—అశ్వత్థామ కత్తి చేతఁ బట్టుకొని యిటే వచ్చుచున్నాఁడు! ధృష్టద్యుమ్నునిమీఁదికోపమున నాతఁ డేమి చేయునో? నేను బోయి హిడింబాదేవి చెప్పినట్లు చేయుదును. రమ్మి. పోదము.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది ప్రవేశకము.

—

వేణీసంహారము

తృతీయాంకము

[ఒరనుండి తీసి పై కెత్తిపట్టినకత్తితో నశ్వత్థామ కలకల మాలించుచుఁ
బ్రవేశించును.]

అశ్వ:— ఈరణభూమిని:

గీ. ప్రళయమారుతక్షుభితసంవర్తమేఘ
ఘోరగర్జితప్రతిరవకారి యగుచుఁ
జెవు లవియ రోదసియు నిండ మివులఁ బుట్టె
నెన్నఁ డెఱుఁగనియీధ్వని యేమి చెపుమ? ౧

(ఆలోచించి) నిజము. గాండీవి కాని సాత్యకి కాని భీమసేనుఁడు కాని యౌవనదర్పమున మర్యాద మీఱి వర్తించినఁ గోపించి తండ్రి విజృంభించి పాండవులమీఁదిశిష్యప్రేమ విడిచి నిజశక్తిఁ జూపియుండును. ఏలన:

మ. అల దుర్యోధనపక్షపాతసదృశం
బస్త్రగ్రహోత్సేచితం
బలఘుశ్రీభృగురామలబ్ధఘనశ
స్త్రాస్త్రానురూపంబు ని
శ్చలధానుష్కగురూత్తమోత్తమరుషా
సాధ్యంబు నాతాతపా

దులకృత్యం బిది; యేఁడు మార్కొను ననిన్
ద్రోణునన్ మహావీరునిన్. ౨

(వెనుకఁ జూచి) ఈరథముకోటి కెదురుచూచుట చాలును. సజలజలధరప్రభాభాసురమై స్వర్ణమయముష్టిఁ గలిగినయీ కత్తియే నాకు సమస్తమును. వెంటనే రణరంగమున నుఱికెదను. (నడచి, ఎడమక న్నదరుటఁ గని) ఏమి! సమరమహోత్సవప్రమోదనిర్భరతాతవిక్రమదర్శనలాలసుఁడను, అశ్వత్థామ నైననాకును నీదుశ్శకునములు సమరగమనవిఘ్నములగుచున్నవే! కానిమ్ము. (గర్వముతో నడచి ముందు చూచి) ఏమి! సర్వక్షాత్రధర్మములు విడిచి, సత్పురుషోచితలజ్జావగుంఠనముల వీడి, విస్మృతస్వామిభక్తిలఘుచేతసులై యగణితకులబలసదృశప్రతాపములనుగలిగియు నీరథద్విరదతురగపాదచారులు రణభూమికిఁ దొలఁగి పాఱిపోవుచున్నారే! (నిరూపించి) అయ్యో! కష్టము. కష్టము. కర్ణాదిమహారథులును యుద్ధపరాఙ్ముఖు లగుచున్నారే! పిత్రాధిష్ఠిత మగు కౌరవబలమున కీయవస్థ రాఁ గారణ మేమి చెపుమా! ఏమైనఁ గానిమ్ము. ఓకౌరవసేనాసముద్రవేలాపరిపాలనమహామహీధరు లగు నరపతులారా! ఈసమరపరిత్యాగసాహస మేల?

గీ. రణముఁ దొరఁగిన మృత్యువు రాకయున్నఁ
బోపవచ్చును వేఱొకభూమి కకట!
చావు తప్పదు జనులకుఁ జేవ దక్కి-
దుర్యశంబును గొననేల? దుర్మతు లయి. 3

మఱియు:

చ. ప్రతిబలవార్ధి హేతియుత
బాడబుఁడుర్వ మహీ సర్వథన్వినం
తతికిని సద్గురుండు నగు
తండ్రి చమూపతి యై చెలంగ నీ
గతిని భయంబ దేల? నిలు
కర్ణ! కృపా! కృతవర్మ! నిల్వుఁడీ
ధృతిమెయిఁ బాఱిపోకుఁ డిటు
దీనత నక్కటా మానహీను లై. ౪

(తెరలో:-“ఇంకను నీతండ్రి యెక్కడ?”)

అశ్వ:—(విని) ఏమంటిరి? “ఇంకను నీతండ్రి యెక్కడ” ననియా? ఓరీ! క్షుద్రులారా! ఇట్లు ప్రేలుచున్న మీనాలికలు వేయి చీలికలు కావేమి?

మ. భువనం బేర్పఁగ ద్వాదశార్కు లుదయం
బుం బొంద లే దింక; స
ప్తవిధం బై లయకాలవాయువులు వీ
వఁ లేదు; సంవర్తమే
ఘవితానం బది యాక్రమింపదు వియ
ద్గర్భంబు; నస్మత్పితృ
జవజీవంబులశౌర్యరాశిఁ బలుకన్
భావ్యం బె పాపాత్మకుల్! ౫

(సంభ్రాంతుఁడై దెబ్బలుతిన్న సూతుఁడు ప్రవేశించును)

సూతు:—కుమారా! రక్షింపుము. రక్షింపుము. (పాదములపైఁ బడును)

అశ్వ :—(చూచి) ఏమి! తండ్రిసారథి? అశ్వసేనుఁడే! ఆర్యా! మూఁడు లోకములు రక్షింపఁజాలినతండ్రిసారథివై యుండి నాశరణముఁ గోరనేల?

సూతు :—(లేచి దుఃఖముతో) ఇంకను నీతండ్రి యెక్కడ?

అశ్వ :—(ఆవేగముచే) ఏమి! నాతండ్రి లేఁడా?

సూతు :—ఉన్న నీకేమి?

అశ్వ :—అయ్యో? (మూర్ఛిల్లును)

సూతు :—కుమారా! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

అశ్వ:—(తెలివంది) అయ్యో! తండ్రీ! సుతవత్సలా! హా! త్రిలోకైకధనుర్ధారీ! హా! పరశురామసర్వాస్త్రప్రతిగ్రహనిపుణా!

సూతు :—ఆయుష్మంతుఁడా! ఇంతదుఃఖమును దిగమ్రింగుకొనుము. నీతండ్రి వీరపురుషోచిత మగుమరణము నందినాఁడు. నీవును దాని కనుగూప మగుశౌర్యమున శోకసముద్రమును దాఁటి సుఖింపుము.

అశ్వ :—ఆర్యా! చెప్పుము. చెప్పుము. అట్టిభుజవీర్యాస్త్రప్రభావసాగరు లగుపితృదేవు లెట్లు మరణించిరి?

మ. గదచేతన్ గురుదక్షిణన్ బ్రియమునన్
    గైసేసెనే భీముఁడు?

సూతు :—కాదు. కాదు.

అశ్వ :—ఉ, స్మదగాండీవియె శిష్యవత్సలుని స
    మ్మానించెనే యమ్మునన్?

సూతు :—అదియును గాదు.

అశ్వ :—మది గోవిందుఁడె కోరి చక్రమునఁ జం
పన్ లేదుగా సద్గురున్ ?

సూతు :—కాదు. కాదు.

అశ్వ :—మదిలో నాల్గవవాఁడు తోఁపఁడు పితన్
ప్రమందించుశక్తుం డిఁకన్. ౬

సూతు :—కుమారా! నీతండ్రి :

మ. రణరంగంబునఁ గ్రోధమూర్తి యయి శ
ర్వప్రక్రియన్ జేత మా
ర్గణముల్ దాల్చిన సైఁచువారుఁ గలరే ?
గాండీవి యేలెక్క ? యా
తనికిన్, దారుణశోకభారమున శ
స్త్రిం బుజ్జగింపన్ దనం
తను దాఁ; సూరిరిపుండు చంపె నతనిన్
వత్సా ! కడుం గ్రూరతన్. ౭

అశ్వ :— అతనిశోకావేగమునకుఁ గాని యస్త్రత్యాగమున
నకుఁగాని కారణ మెవరు ?

సూతు :—నీవే.

అశ్వ :— నే నెట్లు ?

సూతు :— (కన్నీరు విడిచి) వినుము :

మ. పలికెన్ బిగ్గరగా యుధిష్ఠిరుఁడె "య
శ్వత్థామ చచ్చెంగటా !"
యల మెల్మెల్లన "నేనుఁ" గంచుఁ దనలో
నాపిమ్మటం బల్కె నా

తొలిమాటల్ విని పుత్త్రశోక హతుఁడై
ద్రోణుండు బాష్పాంబుధా
రలలో మున్గి యొనర్చె వత్స! సకలా
స్త్రత్యాగముల్ నాఁ డనిల్. ౮

అశ్వ:—అయ్యో! తండ్రీ! హా! సుతవత్సలా! వ్యర్థముగా నాకొఱకై మరణించితివా? తండ్రీ! అయ్యో! శౌర్యరాశీ! హా! శిష్యప్రియా! హా! యుధిష్ఠిరపక్షపాతీ! (దుఃఖించును)

సూతు:—కుమారా! ఇటు లింత పరితపించుట తగదు.

అశ్వ:—

చ. మృష యగునామ్మృతిల్ వినుట
మిక్కుట మౌసుతవత్సలత్వస
ద్విషయమునన్ బితా! శరముఁ
బిమ్మటఁ బ్రాణము వీడినాఁడవే!
మృష యనరానినీమ్మృతిని
మేదిని గాంచియుఁ జావనైతి; నా
విషయము క్రూర మిట్టియెడఁ
బ్రేమముఁ జూపితి వెట్లు నాపయిన్? ౯

(మూర్ఛిల్లును)

సూతు:—కుమారా! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

(అపు డుద్వేగముతోఁ గృపుఁడు ప్రవేశించును.)

కృపు:—అయ్యో!

చ. కురుపతి యేల? యింక తని
కూరిమితమ్ములు నేల? యాయుధి

ష్ఠిరుఁడును శస్త్రధారినృప
సింహులు నిందఱుఁ గాల్పనా ? కటా!
కురుసభఁ బాండుపత్ని నటు
క్రూరరణంబున ద్రోణు నిట్టుల
చ్చెరువుగఁ గేశసంగ్రహణ
శీర్షులఁ గంటిమి సిగ్గుచేటుగన్. ౧౦

ఇటులైనపిమ్మట వత్స యగునశ్వత్థామముఖ మెట్లు చూడఁ గలను ? ఐన, నాతఁడు ధైర్య హేమాచలుఁడు, విజ్ఞాత లోకస్థితుఁడు. కాన, నంతగా దుఃఖింపఁడు. ఏమైనను, అస దృశ మగు నిట్టి పితృపరాభవమును విని యాతఁ డెంత ఘోరకృత్య మొనరింపఁ గడంగునో యెఱుఁగఁజాలకున్నాఁ డను. ఇది కాక !

క. తొలిద్రౌపది కేశగ్రహ
ఫల మనుభూతం బగుచునుండె బంధురముగ నిం
కిల రెండవ కేశగ్రహ
ఫల మనుభూతంబ యగును బ్రవినాశమునన్. ౧౧

(చూచి) వత్స యిట నున్నాఁడు. సమీపింతును. (సమీపించి సంభ్రమముతో) వత్సా! ఊఱకుండు మూఱకుండుము.

అశ్వ:—(తెలి వంది దుఃఖముతో) అయ్యో! తండ్రీ! సకలభువ నైకగురూ! (ఆకసము చూచి) ఓ యుధిష్ఠిరా !

ఉ. పుట్టిననాఁటినుండియును
బొంకి యెఱుంగ వజాతశత్రుఁడా !
మెట్టితి కీర్తి యన్యులకు
మేలె యొనర్చియు నా యభాగ్యముం

బట్టియె మట్టిఁ బెట్టితివి
మాటనె బొంకి యనంతకీర్తి; నో
కట్టిఁడి! నీ వెఱుంగవె జ
గద్గురుఁ దండ్రిని బ్రాహ్మణోత్తముః? ౧౨

సూతు:—వత్సా! ఇదిగో! నీమామ శారద్వతుఁ డరుదెంచి నీ పక్కఁ గూర్చుండి యున్నాఁడు.

అశ్వ:—(పక్కకుఁ జూచి కన్నీటితో) మామా! మామా!

మ. ఎవనిం గూడి రణాంగణంబునకు నీ
వి వ్వేఁగి యున్నాఁడవో
యెవఁడో వీరులచేతి తీఁటకును నెం
తే నాశకుం డెప్పు; డీ
వెవనిం జేకుదు నవ్వులాటలకునై
యింపౌ క్రియన్, శౌర్యవి
ప్రవరుం డాతఁడు నీమఱంది యెటు పో
వం గాంచెనో చెప్పవే? ౧౩

కృపు:—వత్సా! అంతయు నీకే తెలియును. మఱి యిఁక విచారింపకుము.

అశ్వ:—మామా! నా దుఃఖమును విడిచి సుతవత్సలుఁ డైన తండ్రికడ కిదే పోవుచున్నాను.

కృపు:—వత్సా! ఇది నీకుఁ దగినది కాదు.

సూతు:—కుమారా! సాహసము వలదు.

అశ్వ:—ఆర్యా! ఏమంటివి?

గీ. మద్వియోగభయంబున మహితుఁ డైన
జనకుఁ డరిగెను బరలోకమునకుఁ గాన
నెటులు విరహంబుఁ గలిగింతు నిపు డతనికి
నతని వాత్సల్యమున కిది ప్రతిఫలంబె? ౧౪

కృపు:—వత్సా! ఈ ప్రపంచమున నున్నంతవఱకు లోకయాత్ర తప్పదు. పుత్త్రుఁడు తండ్రి నుభయలోకములందు ననుసరింపవలయును గదా!

గీ. తర్పణంబున మఱియు శ్రాద్ధంపుఁగర్మఁ
దండ్రి కుపకార మొనరింపఁ దగుదు వీవు
బ్రతికి యుండిన; నటుగాక మృతిని గన్న
దేనికిం గొఱగావుచూ దాన వత్స! ౧౫

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! శారద్వతుఁడు చెప్పినట్లు నడచుకొనుము.

అశ్వ:—ఆర్యా! నిజమే. భరింప రాని యీ పితృవిరహమున క్షణమైనను బ్రాణములు నిలుపఁజాలకుంటిని. అందుచేఁ దండ్రి పడియున్నకడకైన నేఁగి యాతనిం జూచెదను! (లేచి కత్తిఁ జూచి, ఆలోచించి) ఈశస్త్రమును గైకొనుటవలనఁ గలిగిన ప్రయోజన మిఁకఁ జాలును. ఓ పూజ్యశస్త్రమా!

చ. ఉచితము కాకపోయినను
నోటమిభీతి నెవండు నిన్నుఁ దా
లిచెనో, తలంప నెవ్వనికి
లీలఁ గ నీకెదు రెందు లేదో యా
సుచరితుఁ డాత్మపుత్త్రఘన
శోకమునన్ నిను వీడెఁ గాన నే

నిచట నినుం ద్యజింతు నిఁక
నేఁగుము నీకు శుభంబు శస్త్రమా ! ౧౬

(విడువఁబోవును.) (తెరలో)

ఓ రాజులారా! ఏమేమి! గురువరు నొక ఘాతుకుఁ డిట్లు పరాభవించుచుండఁగా మీ రంద ఱిటు లేల యుపేక్షించినారు ?

అశ్వ:—(మరల శస్త్రమును గ్రహించి) ఏమి! నా తండ్రికే పరాభవమా ?

(మరలఁ దెరలో)

శా. కన్నీటం గను నార్ద్రి మైనముఖ రే
ఖం బొల్చి పుత్త్రివ్యథా
ఖిన్నత్వంబున నస్త్రముల్ విడిచి దుః
ఖీభూతుఁడై సద్గురుం
డున్నన్ జూచియుఁ దజ్జరాపలితకే
శోఘంబుఁ జేఁబూని సం
ఛిన్నగ్రీవు నొనర్చి యున్నఖలు ఛీ!
ఛీ! మీరు సైరింతురే ? ౧౭

అశ్వ:—(కోపముతోడను గంపముతోడను గృపసూతులను జూచి) ఏమేమి !

మ. పరమం బైన శమంబుఁ బూని తను దాఁ
బ్రాయోపవేశంబునన్
మరణం బందఁగఁ గోరి వి ల్విడిచి యు
న్నం జూచి నాతండ్రి నొ

క్రూరుఁ డే తెంచి తదీయమౌళిపయి న్స
వ్యాంఘ్రి నూన మేము మొనలాడి
బి రయంబునఁ బొప్పఁగఁ గోసెనే గళము చీ
చీ రాజు ల ట్లుండఁగన్. ౧౮

కృపు:—వత్సా! జను లట్లే చెప్పుచున్నారు.

అశ్వ:—నా తండ్రితల నొక దురాత్ముఁడు తాఁకెనా?

సూతు:—(భయముతో) కుమారా! తేజోరాశి యగునట్టి మహానుభావున కిట్టి పరాభవము కలిగినదికదా!

అశ్వ:—అయ్యో! తండ్రీ! మందభాగ్యుఁడ నగునాకై య ట్లస్త్రసన్న్యాసము చేసి యి ట్లొక క్షుద్రునిచేఁ బరాభవము నందితివా? కానీ!

చ. అనిమొక శోకసాగరము
నందు మునింగి త్యజించి శస్త్రముఁ
జనుపితశీర్షమున్ దగులు
శ్వానమొ కాకమొ ద్రౌపదుండొ త
ద్ఘన బహుశస్త్రధారి బల
గర్వ మడంగఁ దదీయమౌళిపై
నునిచితి వామపాద మిదె
యొప్పుగఁ; గాదు కరంబు; చూడుఁడీ! ౧౯

ఓరీ! దురాత్మా! పాంచాలాపశదా!

శా. తాతన్ శస్త్రసమస్తసన్న్యసను సం
తాపస్థితుఁ జేరి ని
ర్భీతిన్ దత్పరమోత్తమాంగమును బా
పీ! ముట్టఁగాఁ జాలినా

వా ? తత్పావనపుత్త్రిరత్నమును న
　　శ్వత్థామ నూహించితే ?
ఛీ ! తుచ్ఛా ! యిదె నీఱుచేయుదును నీ
　　సేనన్ నిసన్ సర్వమున్. ౨౦

ఓయీ ! యుధిష్ఠిరా ! అజాతశత్రూ ! సత్యవాదీ ! నీకును నీ తమ్ములకును నా తండ్రి యే యపకారము చేసెను ? పోనీ, అపకృతిజిహ్మచేతసుఁ డగునతనితో నా కేమి గాని యో యర్జునా ! సాత్యకీ ! బాహుబలశాలీ ! వృకోదరా ! గోవిందా ! సురాసురభుజగమనుజలోకైక ధనుర్ధరుఁడు, విప్రశ్రేష్ఠుఁడు, ఆచార్యవరుఁడు, విశేషించి నా తండ్రియు నైనద్రోణునిశిర మొక్క నికృష్టుఁడు ద్రుపదకులకళంకుఁడు నగు నొకమనుష్యపశువు తాఁకుటఁ జూచి యుపేక్షించుట తగునా? కాదు. మీ రందఱును ఘాతకులే. మీతో నాకుఁ బనియేమి ?

చ. కరముల నాయుధంబు లటు
　　క్రాలఁగ మీరలు సద్గురున్ మహా
చరితుని నట్లు పాతకము
　　సల్పిన మూర్ఖుని సైఁచినారుగా ?
నరపశువుల్ మిమున్ రిపుగ
　　ణంబును పార్థవృకోదరాచ్యుతాం
కురముగ రక్తమాంసములఁ
　　గోరికతో బలియిత్తు దిక్కులన్. ౨౧

కృపు:—వత్సా ! ద్రోణతుల్యబాహుశాలివి దివ్యాస్త్రగ్రామ కోవిదుఁడవు నగునీకు సాధ్యము కాని దేది ?

అశ్వ:—ఓ పాండవసోమక మత్స్యమాగధాదిక్షత్త్రియాపశదు
లారా !

చ. గురునిశిరంబు ముట్టుటనె
ఘోరమహానలసన్నిభంబు భీ
కర మగు గండ్రగొడ్డలిని
క్షత్త్రియసంతతి నేమి చేసెనో
యెఱుఁగరె భార్గవుం? డటులె
హింస యొనర్చును ద్రోణపుత్త్రుఁ డు
ద్ధురరుష మిమ్ము నందఱను
దోఁగును దద్రుధిరాంబుధిన్ దగన్. ౨౨

సూతా ! సర్వోపకరణములతో సాంగ్రామికకృత్యమునకై
మహారథావలక్షణ మను నా రథమును సర్వాయుధోపేత
ముగాఁ గొనిరమ్ము.

సూతు:—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

కృపు:—వత్సా ! తప్పక ప్రతిక్రియ చేయఁదగిన యీ దారుణ
పరాభవాగ్నిని నీవుగాక మే మెట్లు చల్లార్పఁగలము ?

అశ్వ:—నా యనంతర కర్తవ్య మేమి ?

కృపు:—నీవు సేనాపతిగా నభిషిక్తుఁడవై రణరంగమున కేఁగు
టే నాయభిమతము.

అశ్వ:—మాతులా ! ఇది నాయధీనములోనిది కాదు. కాన,
పరిగణింపఁ దగనిది.

కృపు:—వత్సా ! ఇది పరతంత్రమును గాదు. పరిగణింపఁ
దగనిది కాదు. ఏలన :

క. గంగాతనయుఁడు ద్రోణుఁడు
నుం గలుగని కొఱఁత యెట్లునుం బోవదు నీ
వుం గలిగి తుల్యయోగ్యత
సంగరమునఁ గొనవయేని సైనికరక్షఁ. ౨౩

నీ యసమశరవిసరమునకు ముల్లోకములు నోపవు. ఇఁక యుధిష్ఠిరబల మెంత? కురుపతికూడ నభిషేకసంభారములఁ గూర్చుకొని నీకొఱ కెదురుచూచు చునుకొందును.

అశ్వ:—మామా! నిజమే. పరిభవానల పరితప్యమాన మగు నా మనస్సు ప్రతీకార మను జలాభిషేకమును గోరుచున్నది. నే నేఁగి గురువధచే విషణ్ణమానసుఁ డగు దుర్యోధనుని జేరి సేనాధిపత్యస్వీకరణమున నతని నూఱడించెదను.

కృపు:—వత్సా! మంచిది. మన మతనికడకే యేఁగుదము.

(ఇరువురును నడతురు.)

(కర్ణదుర్యోధనులు ప్రవేశింతురు.)

దుర్యో:—

గీ. బంధుజనములు రిపులచేఁ బడ్డ దుఃఖ
పారమును శస్త్ర మనునావఁ జేరునట్టి
గురుఁడు సుతవధ వినికూడ ఘోరశస్త్ర
ములను గొన కేల విడిచె నా పోలికలనున? ౨౪

ఔను. సహజగుణము పోదని పెద్ద లనుమాట నిజము. శోకాంధబుద్ధియై క్షత్త్రియకర్కశతను విడిచి గురుఁడు బ్రాహ్మణసులభ మగుదైన్యము నందినాఁడు.

కర్ణు:—కౌరవేశ్వరా! అది కాదు.

దుర్యో:—మఱేమి?

కర్ణు:—అశ్వత్థామను భూలోకపట్టాభిషిక్తునిఁ జేయ నాతని కోరక. అది వ్యర్థ మగుటచే వృద్ధబ్రాహ్మణున కస్త్ర మేల యని విడిచినాఁడు.

దుర్యో:—(తల యూఁచి) ఔనౌను.

కర్ణు:—కౌరవపాండవపక్షపాతమున జరిగిన యీసంగ్రామము లో రాజు లొండొరులు చావఁ గోయుటచేతనే యాతఁడు మన సేనలోని ప్రధానుల చావు చూచియు నుపేక్షించి నాఁడు.

దుర్యో:—ఇదియు నిజమే.

కర్ణు:—రాజా! ఆతనిగుణ మెఱిఁగినవాఁ డగుటచేతనే బాల్య హితుఁ డయ్యు ద్రుపదుఁ డీతనికిఁ దనరాజ్యమునఁ జో టీయలేదు.

దుర్యో:—అంగరాజా! చక్కఁగా నూహించితివి.

కర్ణు:—ఇది నాయూహయే కాదు. ఆతని నెఱిఁగినవారి యందఱిదియు.

దుర్యో:—ఔనౌను. సందేహమా? అందుచేతనే

క. అతిరథుఁ డగుతా నభయము
నతికృప సైంధవున కిచ్చి యాపైని నరుం
డతనిని జంపఁగ నూరక
యితఁ డుండెను లేక వేఱ హేతువు గలదే? ౨౫

కృపు:—(చూచి) వత్సా! కర్ణునితో దుర్యోధనుఁ డామఱ్ఱినీడఁ గూర్చుండి యున్నాఁడు. సమీపింతము. (సమీపింతురు.)

ఉభ:—కౌరవరాజా! జయము. జయము.

దుర్యో:—(చూచి) ఏమి? కృపాశ్వత్థామలా? (ఆసనము దిగి) గురూ! వందనము. (అశ్వత్థామను జూచి) ఆచార్యపుత్త్రా!

ఉ. నాకొఱకై గతించిన గు
ణప్రభుసద్గురుపుత్త్ర! కౌఁగిటన్
నాకొనరింపు హాయి కరు
ణన్ భవదీయశరీర మానసన్
దాఁకిన సద్గురూత్తముని
దాఁకినయట్టులె యై రవంతయేన్
శోకము పోవునేమొ పరి
శుద్ధపుమైఁబులకల్ జనింపఁగన్. ౧౮

(కౌఁగిలించుకొని కూర్చుండఁబెట్టుకొనును)

అశ్వ:—(కన్నీరు విడుచును)

కర్ణు:—ద్రోణతనయా! ఈదుఃఖానలమున నేల పరితప్తుఁడ వగుదువు?

దుర్యో:—గురుపుత్త్రా! ఈదుఃఖవిషయమున మన కిరువుర కభేదము. ఏలన:

ఆ. తండ్రి నీకు, నాకుఁ దండ్రిమిత్త్రుఁడు, విలు
విద్య నీకుఁ బోలెఁ బ్రియగురుండు
నాకు, నతనిచావు నీకు నాకును నార్తి
కరము, నీయెడంద యెఱుఁగు నెంతొ? ౧౯

కృపు:—వత్సా! నిజము.

కర్ణు:—అంతవిచార మెందులకు?

అశ్వ—కురురాజా! నీవు పంచుకొనుటచేతనే నాదుఃఖభారము కొంత తగ్గినది. కాని:

ఆ. నేను బ్రతికియుండ నిర్భాగ్యుఁ డొక్కఁడు
గురునిజుట్టు పట్టుకొనియె నకట!
ధరణి నింక నెవరు తనయులకొఱకునై
గంపెడాస బ్రతుకఁ గలుగువారు? ౨౮

కర్ణ:—ద్రోణతనయా! నీ వేమి చేయుదువు? సర్వావమానములను బోఁగొట్టుకొన శక్తి గలిగియు నస్త్రసన్న్యాసమున నిట్టిదశ నీతండ్రి తానే తెచ్చుకొనెను.

అశ్వ:—ఏమి చేయుదు ననియా న న్నడిగితివి! నే నేమి చేయుదునో వినుము:

ఉ. పాండవసేనలోన ఘన
బాహుమదంబున నస్త్రధారు లు
ద్దండు లెవారో వారలను,
ద్రౌపదిసంతతి బిడ్డబిడ్డనున్,
మొండిగ నాఁడు సద్గురుని
మూర్ధవిఖండనఁ గన్నవారి నేఁ
జెండుదు నందఱన్ మిగుల
శీఘ్రమునన్ లయకాలరౌద్రతన్. ౨౯

మఱియు, నోభార్గవశిష్యా! కర్ణా!

మ. తొలుతన్ భార్గవరాముఁ డొక్కరుఁడె శ
త్రుశ్రేణిరక్తంబు లీ
స్థలమందే ప్రవహింపఁజేసె నదియే
చందంబుగా మత్పితన్

దలనుఁ బట్టినక్షత్రియాధముని మి
త్త్రశ్రేణితోఁ గూల్చి త
ద్బల మారాముని భంగి ద్రౌణి యొనరిం
పన్ జూడుమీ యిప్పుడే.

దుర్యో:—గురుసుతా! నీ వట్టిప్రతిక్రియ చేయఁ గలయనన్యసాధారణవీరభావుఁడవు. నీ కీ డెవరు?

కృపు:—రాజా! ద్రోణపుత్త్రుఁ డీవిధముగా సమరభారమును దలదాల్చినాఁడు. ఇతఁడు విల్లమ్ములు చైకొన్న ముల్లోకములు జయింపఁగలఁడు. ఇఁకఁ, బాండవబల మెంత? కాన, నీ వీతనిని సేనాపతిగా నభిషేకింపుము.

దుర్యో:—ఔను. కాని,యిదివఱకే యీపని కర్ణునకై పోయినది.

కృపు:—రాజా! సాటి లేనిపరాభవ మనుదుఃఖసముద్రమున మునిఁగి యున్నయీతనిని గర్ణునికారణమున నుపేక్షింపఁ దగదు.

దుర్యో:—అయరికులము నే కర్ణుఁడు సంహరించునుగదా! దీని కేమి?

అశ్వ:—కౌరవేశ్వరా! ఇంకను మంచిచెడ్డలవిచార మేల?

చ. సుకముగ నిద్రపోదు వీక
స్తోత్రములన్ బహువందిమాగధుల్
సుకవులు లేపుదాఁకఁ; గడు
శూరత నేను నపాండవం బసో
మకము నకృష్ణమున్ భువన
మండలిఁ జేయుదుఁ; దీర్చెదన్ ధరి

త్రికి భరమ్మగ; రణాంత మగు
దీన నృపాటవి ఖండితంబుగాగ. ౩౧

కర్ణ:—అశ్వత్థామా! అపాండవ మసోమక మకృష్ణ మనుటే కష్టము. ఇఁకఁ జేయు టెంత కష్టము? కాని, కురుబలమున సమర్థు లున్నారులే.

అశ్వ:—అంగరాజా! నిజమే. నేను దుఃఖచిత్తమున శోకావేగముతో నంటిని గాని మనవీరుల నాక్షేపించుటకుఁ గాదు.

కర్ణ:—మూఢా! ఏడుపు వచ్చిన నేడువవలయును. కోపము వచ్చిన నాయుధసాహాయ్యమున రణమున దూఁకవలయును. అంతేకాని, యీపనికిరానిమాట లెందులకు?

అశ్వ:—ఓరీ! రాధకడుపు చెఱుపఁ బుట్టినవాఁడా! చేతకాని సూతుఁడా! ఏమి ప్రేలెదు?

కర్ణ:—

గీ. సూతుఁడనె యౌదు లేకున్న సూతసుతుఁడ
నౌదు; నెవఁడనో యొకఁడను వాదులేల?
దైవవశ మగుఁ బుట్టుక; ధైర్యశౌర్య
పురుషకారంబు నావశంబుర యెఱుంగు. ౩౨

అశ్వ:—ఏమిరా! ఏమంటివి? నాదుఃఖము నేడ్చియా పోఁగొట్టుకొనుమంటివి? శస్త్రప్రతిక్రియచేఁ గాదా! ఓరీ!

మ. గురుశాపంబున నీవలెఁ శరతతుల్
కుంఠంబులా? నావి, పీ
ఠరణంబుగ మును నీవలెఁ విడిచి పా
రంజొచ్చి యున్నాఁడనా?

మఱి స్తోత్రించుకులాన నీవలెను జ
న్మంబెత్తి యున్నాఁడనా?
యరి నస్త్రంబునఁ గాని యస్త్రమునఁ జే
యర్థ లేనురా ఖండితుర్థ? 33

కర్ణు:—(క్రోధముతో) ఓరోరి దుర్విదగ్ధా! వృథాశస్త్రగ్రహా! బ్రహ్మచారీ! చెప్పు. చెప్పు.

గీ. నేను విడిచినయాయుధనికరము లని
వీర్యయుతములు? లేక నిర్వీర్యములుర ?
పాండువీరులభీతి నో ప్వఱనసీదు
బాహుశాలిమహాపితృబాణభంగి. 34

అశ్వ:—ఓరీ! నీచసూతజా! బాణము పట్ట నెఱుఁగనివాఁడా! నాపితృపాదులను గూడ నాక్షేపించుచున్నావఁటరా?

ఉ. భీరుఁడో శూరుఁడో గురుఁడు
విక్రమతర్థ జగదేకవీరుఁడో
ఘోరరణక్రియర్థ వసుధ
కుర్థ విదితంబు నిరంతరంబు; నే
కారణమో యతండు విడఁ
గార్ముక మమ్ములు సాక్షి ధర్మజుం;
డోరి! దురాత్మ! నీవచట
నుండియుఁ బాఱితి వేలరా? ఖలా! 35

కర్ణు:—ఔనౌను. నేను భీరుఁడను! నీవిక్రమసారము చూడఁగా నీతండ్రివిషయములోఁ గూడ సంశయమే కలుగుచున్నది. ఓరీమూర్ఖా!

గీ. శస్త్రమును విడిచిన నేమి? శస్త్రరహితు
లరి మహాయుధ మెత్తిన నడఁప లేరె?
రాజలోకంబుముందు శిరంబుఁ గోయ
నింతిగతి నీదుతండ్రి సహించెఁ గాని. ౩౬

అశ్వ:—(క్రోధకంపములతో) ఓరీ! దురాత్మా! రాజవల్లభప్రగల్భా! సూతాపశదా! అసంబద్ధప్రలాపీ!

గీ. దుఃఖభరముననో భయదుర్బలతనో
ద్రౌపదకరంబుఁ దండ్రి యదల్పకుండె;
దర్పయుత మగునీతలఁ దన్ని యెడమ
కాలు నిలుపుదు; వారింపు కలుగుదేని. ౩౭

(లేచును.)

కర్ణు:—(క్రోధముతో లేచి కత్తిదూసి)ఓరీ! దురాత్మా! బ్రాహ్మణా! ఆత్మశ్లాఘీ!

గీ. బ్రాహ్మణుండవు కావున బ్రతికిపోతి
వోరి! తుచ్ఛుఁడ! నీ వెత్తియున్న కాలు
ముక్కముక్కలు కరవాలమున నొనర్తు
ధరణిఁ బడె నని తలఁచుకొమ్మర! క్షణమున. ౩౮

అశ్వ:—ఏమిరా! జాతికారణమున బ్రతికిపోతి నంటివా! ఇదిగో. నాజాతి నిదే విడిచివేసెదను. (జంధెము త్రెంచి పాఱవైచి కోపముతో) ఇఁక రమ్ము.

గీ. నిను వధింపఁగఁ బట్టునర్జునుప్రతిజ్ఞ
మిథ్య యొనరింతుఁ గాచుకొమ్మా! దురాత్మ!

అస్త్రమున రార! రాఁజాలవైతివేని
శరము ధర నిడి తాల్పు మంజలిని మౌళి. ౩౯

(ఇరువురును గత్తులుదూసి కలియఁబడఁబోవ దుర్యోధనకృపులు వారింతురు.)

దుర్యో :—సఖా ! గురుపుత్త్రా ! శస్త్రమును ముట్టకు.

కృపు :—వత్సా ! సూతపుత్రా ! శస్త్రమును ముట్టకు.

అశ్వ :—మాతులా ! ఏల వారింతువు? తండ్రిని నిందించుటచే సూతకులాధముఁడు నాకు ధృష్టద్యుమ్నసమానుఁడే.

కర్ణ :— రాజా ! నివారింపకు.

అశ్వ :—రాజా ! రానిమ్ము. రానిమ్ము. వీనిని నాసందిట నిఱికించుకొని నలిపివైచెదను. ఓయీ ! కౌరవేశ్వరా ! స్నేహముననో కార్యముననో నాతండ్రిని గాఱులుకూసిన యీ దురాత్ముని దుర్మదుని గాపాడఁ గోరుచుంటివి. నీ కీరెంటను నిరుపయోగమే. ఏలన !

గీ. సుగుణవంతుఁడ వీవు; ఈశుంఠ పాపి;
ఇందుకులుఁడవు నీ వౌదు; వితఁడు సూత
సంభవుఁడు; మైత్రి యెట్లు పొసంగుమీకు ?
ఇల సకర్ణార్జున మొనర్తు నిప్పుడె నేను. ౪౦

(నలుఁబోవును.)

కర్ణు :— (కత్తి దూసి) వృథాచపలబ్రాహ్మణా ! ఇఁక నీ వుండవురా. రాజా ! విడువుము. విడువుము. సన్నిఁక వారింపకుము. ఏలన !

గీ. ధీరసత్త్వుఁడు జడు నవధీరణమునఁ
గోపమును మిగిలించి సైరింపఁ; గూళయగుట

దుర్మదాతిశయంబునఁ దొడఁగుఁ దాను
తన మగంటిమి కీర్తించుకొనఁగ నతఁడు. ౨౧

(ఇఱువురుం బోవుదురు. కృపదుర్యోధనులు వారింతురు)

దుర్యో:— ఓయి కర్ణా! గురుతనయా! మీ యిరువుర కీపిచ్చియేమి?

కృపు:— వత్సా! మన మిప్పుడు చేయవలసిన దొకటి. పైఁబడిన దిది. ఈసమయమున మన మహారాజున కాత్మబల వినాశనము నీ వలన నగుట మంచిది కాదు.

అశ్వ:— మామా! సూతకులకలంకుఁ డగు నీ పేరిలరిదర్ప మణఁప వలనుపడ దయ్యెనుగదా!

కృపు:— నాయనా! మన బలమునఁ గలపరిభాసితో నిట్టి విరోధమున కిది యదను గాదు.

అశ్వ:— సరే కానిమ్ము!

మ. అని నెందాఁక విరోధిబాణములఁ బా
    పాత్ముండు కర్ణుండు చా
వనివాఁడో తగ నంతకాలమును నే
    వర్జింతు శస్త్రంబు; రా
జును గాంచుఁ బ్రియమిత్త్రబాహుబలని
    స్ఫూర్తి ప్రభావంబు న
ర్జునభీమప్రవిభీతుఁడై పఱవ క
    ర్ణుం; డంత నట బిల్చెడిన్. ౨౨

(కత్తి విడుచును.)

కర్ణు:— (నవ్వి) నీ వంటివాఁ డాయుధమును గైకొన్న నది యెపుడో విడిచినట్లే లెక్క. మఱియు,

చ. కరమున నేను ఖడ్గమును
గైకొనియుండఁగ నింకొకండు తాఁ
గరమున నేల ఖడ్గమును
గైకొనుటల్ ? తలపోయ; నింక నా
కరమున నున్నఖడ్గ మది
కాంచఁగఁ జాలనికార్య మున్న నే
కరమున నున్నఖడ్గమును
గాంచఁగఁజాలమి తథ్యమౌఁగదా ! ४३

(తెరలో)

ఓరోరి దురాత్మా ! ద్రౌపదిసిగఁ బట్టి బట్ట లొలిచినపాపీ ! ధృతరాష్ట్రపుత్త్రాధమా ! ఇంతకాలమునను నాయెదుటఁ బడితివిరా ! నీచపశువా ! ఇపు డీక నెట కేఁగఁగలవు ? ఓరోరి కర్ణసౌబలదుర్యోధన ప్రభృతులారా ! మానధను లగు మీరంద ఱిటు వినుఁడు.

చ. కురుసభలోన నే పశువు
కోమలిద్రౌపది జుట్టు పట్టి యె
ల్లరుఁ గనఁ గట్టుఁబుట్టములు
లాగఁగ నెంతయు సాహసించె; నే
నరుని యురంబు నెత్రు కద
నంబునఁ ద్రావుదు నంటి; వాఁడు నా
యురుభుజపంజరంబునను
నుక్కఱెఁ బ్రోవుఁడు శక్తి గల్గినన్. ४४

(అందఱును వినుదురు.)

అశ్వ:—అంగరాజా ! సేనాపతీ ! పరశురామశిష్యా ! ద్రోణాపహాసీ! భుజబలపరిరక్షితసకలలోకా ! ("కరమున నేను...")

అను పద్యము మరలఁ జదివి) ఇప్పుడే కదా యంటివి. దాని కిదే యదను వచ్చినది. ఇదిగో భీముని భుజపంజరమునఁ బడ్డ దుశ్శాసనుని రక్షింపుము.

కర్ణు:—ఏమి? నేను బ్రతికియుండఁగా యువరాజు నీడనైనను భీముఁ డంట శక్తుఁడా? యువరాజా! భయపడకు. భయ పడకు. ఇదే వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

అశ్వ:—రాజా! దుర్యోధనా! భీష్మద్రోణులు గతించిన కారణమున భీమార్జునులు కౌరవబలముల నఱుమాడు చున్నారు. వారిని గర్ణాదు లెవ్వరు నాఁపఁజాలరు. కావున నీవే స్వయముగ నేఁగి తమ్ముని రక్షించుకొనుము.

దుర్యో:—ఆఁ. ఎవఁడు శక్తుఁడు? నే నాయుధహస్తుఁడనై యుండఁగా దురాత్ముఁ డగుభీముఁడు కాని మఱెవఁడు కాని నా తమ్ముని నీడనైనను ద్రొక్కఁగలఁడా? వత్సా! దుశ్శా సనా! భయపడకు. భయపడకు. ఎవఁడురా యక్కడ? రథము. రథము. (నిష్క్రమించును.)

(తెరలోఁ గలకలము)

అశ్వ:—(ముందు చూచి) మాతులా! ఎంత కష్టమోయి! భ్రాతృ ప్రతిజ్ఞాభంగభీరుఁ డగునర్జునుఁడు కర్ణదుర్యోధనులను శర వర్షములచే ముంచివైచి పైఁబడుచున్నాఁడు. అయ్యో! కష్టము. కష్టము. భీముఁడు దుశ్శాసనునురము వ్రచ్చి రక్తముఁ గ్రోలుచున్నాఁడు. దుర్యోధనమహారాజుతమ్ముని యీదుస్థ్సితి నేను గనఁజాలకున్నాను. ప్రతిజ్ఞకు భంగమైన నగుఁగాక! మామా! కత్తి. కత్తి.

గీ. సత్యమునకన్న నసృతంబె చాలమంచి;
దరయ స్వర్గము నాకేల నరక ముండ?
దుస్ససేనునిఁ గాపాడుదు; నిఁక, నన్ను
విడిచియున్నశస్త్రింబు నే విడువఁజాల. ౪౫

(కత్తిఁ బట్టఁ బోవును.)

(తెరలో)

ఓయీ! మహాభాగా! శారద్వతీపుత్త్రా! అసత్య మెన్నఁ డెఱుఁగనినీ వీవిషయమున సత్యవ్రతభంగ మొనరించు కొనకుము.

కృపు:—వత్సా! అశరీరవాణి నిన్నసత్యదోషమునుండి కాపాడు చున్నది.

అశ్వ:—ఆహా! అమానుషవాక్కు కూడ నారణసంరంభమును వారించుచున్నది. కష్టము! కష్టము!! దేవతలుసైతము పాం డవపక్షపాతమున నున్నారు. భీమసేనుఁడు దుశ్శాసనుని రక్తము తెగఁద్రాగుచున్నాఁడు. అయ్యో! కష్టము కష్టము.

గీ. దుస్ససేనునురంబు నెత్తురులు భీముఁ
డిటులు విచ్చలవిడిఁ గ్రోల నేమిసేయఁ
జాలకుంటిని; నే నింక సమరమందు
నేమి దుర్యోధనునకుఁ బెం పీయఁగలను? ౪౬

మాతులా! కర్ణునిమీఁదికోపమున నేను జేయరానిపనియే చేసితిని. నీ వైనను రాజునకుఁ గుడిభుజమవై యుండుము.

కృపు:—సరే. నే నేఁగి దీనికిఁ బ్రతిక్రియ చేయుదును. నీవు శిబిరమున కేఁగుము.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది తృతీయాంకము

వేణీసంహారము

చతుర్థాంకము

(దెబ్బ తిని మూర్ఛ నంది రథమున నున్నదుర్యోధనునితో సూతుఁడు ప్రవేశించును)

సూతు:—(సంభ్రమముతో నడచును)

(తెరలో)

ఓ కౌరవపక్షపాతు లగురాజన్యులారా ! ప్రాణధనముల నఱచేతఁ బట్టుకొని బాహుబలగర్వమున సమరసన్నద్ధులైన మీరు పాఱిపోక నిలువుఁడు. భీముఁడు దుశ్శాసనుని వక్షస్స్థలము వ్రచ్చి రక్తము ద్రాగి మిగిలినరక్తము నొంటికిఁ బూసికొని మహాభయంకరవేషమున నుండుటఁ గని మనసైనికు లాయుధములు విడిచి వెనుదిరుగక పరువిడుచున్నారు.

సూతు:—(చూచి) ఓహో ! ధవళకపిల చామరచుంబితకనకదండమున శిఖరావబద్ధ మగువైజయంతి సూచితముకాఁగా, చచ్చి పడియున్న మనుష్యహయగజకళేబరసహస్రములచే నెత్తుపల్లములుగా నున్నరణభూమిని నడపుచుండుటచేఁ జిఱుగంటలు మ్రోయురథ మెక్కి నిజబలపరాక్రమమున శత్రుశరవర్షము నడఁగించుచుఁ దనబలముల నూఱడించుచుఁ గృపాచార్యుఁడు త్వరితగతి నేఁగి కిరీటితోఁ బోరు

చున్నకర్ణునకుఁ జేదోడయ్యెను. ఇప్పటికైనను గురుబల ములకవలంబనము దొరకినది.

(తెరలోఁ గలకలానంతరము)

భీమ:—నన్నుఁ గన్నభయమున విల్లమ్ములను గత్తికటారులను జాఱవిడుచు కౌరవచమూభటులారా! పాండవపక్షయోధులారా! భయపడకుఁడు. భయపడకుఁడు. నేను దుశ్శాసనునిఁ జంపి యాతనియొడందనెత్తురులు తనివితీఱఁ గ్రోలిన గర్వమున నింకఁ గొంచెము మిగిలియున్న ప్రతిజ్ఞానిర్వహణమునకుఁ దొందరపడుచున్న పార్థమధ్యముఁడను. జూదమున నోడిపోయినదాసుఁడను. భీమసేనుఁడను. మీరందఱు సాక్షులై వినుఁడు.

మ. విలు చేతం గొని మానవంతుఁడయి నన్
　　వీక్షింప దుర్యోధనుం;
డల కర్ణుండును శల్యుఁడున్ గృపుఁడు యో
　　ధాగ్రేసరుల్ చూడ, మి
త్రులు కాంచంగను, ద్రౌపదీవసనక
　　ర్షన్ గోళులం జీల్చి యిం
పులు గుల్కంగఁ గవోష్ణరక్తమును స
　　మ్మోదంబుతోఁ గ్రోలితిన్. ౧

సూతు:—(విని భీతితో) అయ్యో! కౌరవపుత్త్రాటవిఁ గూలఁ గొట్టువాయుదేవుఁ డగుభీమసేనదురాత్ముఁ డిటే వచ్చుచున్నాఁడు. మహారాజింకను మూర్ఛదేఱలేదు. రథమును దూరముగాఁ బోనిత్తును. లేనిచో నీతనినిగూడ దుశ్శాసను నివలెనే యేదే సనార్యకార్యము చేయవచ్చును. (త్వరగాఁ

దోలి చూచి) ఇదిగో ! ఇట నొకపెద్దమఱ్ఱిచె ట్టున్నది. ఈ సన్నిధిని గలచెఱువులోనిపద్మముల సువాసన గలగాలిచే దీనియాకులు గదలుచున్నవి. సమరపరిశ్రమముచే నలసిన వీరుల కిది యుచితవిశ్రాంతిస్థలము. ఇట నయాచితముగా మంచిగందపుఁజలువయుఁ జక్కని సువాసనయుఁ గలిగి చచ్చినవానికిఁ గూడఁ బ్రాణము లేచివచ్చునట్లు చక్కఁగా వీచుచున్న యీసరోవరవాయువుల సోఁకుడుచే మహారాజు తేఱుకొనును. ఈరథమునకుఁ గలకేతు విదివఱకే శత్రువులచే భగ్నమయి యుండుటచే నేయడ్డును లేకుండ దీని నీ చెట్టుక్రిందకుఁ బోనిచ్చెదను. (అట్లు చేసి) ఎవ రిక్కడ ? (కలయఁ జూచి) పరిజనుఁ డెవ్వఁడును గానరాఁడాయె! ఆవిధమున నున్నభీమసేనుని, ఈవిధమున నున్నమహారాజును, జూచి భయపడి యెల్లరు శిబిరమునే చేరియుందురు. అయ్యో! కష్టముకదా !

చ. గురుఁ డురురక్ష యిచ్చినను
గూల్చెఁ గిరీటి జయద్రథుఙ్, భయం
కరముగ భీముఁ డిట్టులు మృ
గంబును జీల్చినయట్లు చీల్చె నీ
కురుపతితమ్ము నిఙ్; రిపుల
ఘోరము లైనప్రతిజ్ఞ లెల్లఁ జె
చ్చెర సులభంబు లయ్యె; మన
సేనకు దైవమె శత్రువయ్యెఁగా ! ౨

(రాజును జూచి) ఇప్పటికిని మహారాజు తేఱుకొననే లేదు. అయ్యో ! కష్టము. కష్టము. (నిట్టూర్చి) ఓమహారాజా !

గీ. మదగజము నాశనము చేసి మగుడ, వనిని
మిగులు నేకైకవృక్షంబుపగిది నకట !
కురుకుమారకు లందఱు మరణమంద
నీ వొకండవె మిగులుట దైవదయను. 3

ఓయీ ! హతవిధీ ! భరతకులవిముఖా ! నీదయచే

గీ. అక్షత శరీరుఁడై గద హస్తమందుఁ
దనర, సంశయ మొకయింత తగులకుండ
భీమసేనుఁడు కొఱనడ్డ యీమహా ప్ర
తిజ్ఞ కూడను నెఱవేర్చుఁ దెగువ మీఱి. ౪

దుర్యో:—(మూర్ఛదేఱి ధైర్యముతో) ఏమి ! దుర్యోధనుఁడ నగు నేను బ్రతికియుండఁగా దురాత్ముఁ డగువృకోదరహతకుని ప్రతిజ్ఞ యెట్లు నెఱవేఱును ? వత్సా ! దుశ్శాసనా! భయపడకు. భయపడకు. నే నిదే వచ్చుచున్నాను. సూతుఁడా! సోదరునికడకు రథమును బోనిమ్ము.

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా ! గుఱ్ఱములు రథమును మోయఁ జాలవు. (అపవారించి) మేమును నీమనోరథమును...

దుర్యో:—(రథము దిగి సగర్వముగను సాకూతముగను) ఈరథగమన విలంబనము నాకేల ?

సూతు:—(వైలక్ష్యముతోడను జాలితోడను) ఆయుష్మంతుఁడా ! శాంతింపుము. శాంతింపుము.

దుర్యో:—ఛీ ! నాకు రథ మేల? నే నొంటరిగనే శత్రుమర్దన సంఘట్టసంచారి నగు దుర్యోధనుఁడనుగదా ! గదామాత్ర సహాయుఁడనై సమరాంగణముఁ జొత్తును.

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! నీ వంతవాఁడవే. సంశయమేమి?

దుర్యో:—ఐన, నీ విట్లు పలుకుదు వేల ? చూడుము.

ఉ. పాపపుభీముసేనుఁ డిటు
బాలుని దుర్గలితుర్ణ సమక్షమం
దే పగ దీర్పఁ బూని యిటు
లెత్తెఁగదా ! గద దానిఁ గాంచి నే
నాఁపఁగఁ బోవుచుండ నిటు
లాఁపెద వేల ననుఁ; దలంపఁగాఁ
గోపము లేదొ? లేదొ దయ ?
కూడునె నీ కిటు ? సిగ్గు లేదొకో ? ౫

సూతు:—(సకరుణముగాఁ గాళ్లపైఁ బడి) ఆయుష్మంతుఁడా ! ఆ దురాత్ముఁ డగువృకోదరహతకుఁ డీపాటికి తనప్రతిజ్ఞ పూర్తిగా నెగ్గించుకొనియుండు ననియే నే నట్లంటిని.

దుర్యో:—(వెంటనే భూమిపైఁబడి) అయ్యో ! వత్సా ! దుశ్శాసనా ! నాయాజ్ఞమూలమునఁ బాండవులకు విరోధివైతివి గదా ! విక్రమమే రసముగాఁ గలనీవు నాయంకమున లాలింపఁ బడుచుండెడివాఁడవు. నీవు శత్రుకులగజసంతతికి సింహాసన్నిభుఁడవు. కౌరవసరోవరమున కీవు కలహంసమవు. అయ్యో ! యువరాజా ! పలుకవేమి ? ప్రతివచన మిమ్ము. (నిశ్వసించి మూర్ఛిల్లును)

సూతు:—రాజా ! శాంతింపుము. శాంతింపుము.

దుర్యో:—(తేలుకొని నిట్టూర్చి)

చ. సకలమహోపభోగసుఖ
సంతతి కర్హుఁడ వైన నీకు నే

సకట ! ఘటింపనైతి నది
యగ్రజజన్మము నాది వ్యర్థమా;
సకుటిలు నిన్ను ద్రౌపదిని
నట్టులు నాఁడొనరింపఁ బంపి, నీ
నికటమునందు నుండియును
నేఁ డెటు గావఁగఁ జాలనైతి నిఁక ! (మూర్ఛిల్లును)

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

దుర్యో:—(లేచి) అయ్యో ! సూతుఁడా! నీ వెట్టిపని చేసితివి ?

గీ. బాలు, నాజ్ఞానువర్తిఁ, గాపాడఁదగిన
యనుఁగుఁదమ్ముని, దుశ్శాసనుని విరోధి
కకట ! బలియిచ్చి చేసేఁత నస్మదీయ
ప్రాణములఁ గాచుకొంటివి బాపి నగుచు. ౭

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా ! మర్మభేదకము లగు బాణములచేతను శక్తితోమరప్రాసవర్షములచేతను మహారథు లచేతనులై పడిపోఁగా నీవును మూర్ఛిల్ల రథము నిటు మరలించి తోలుకొని వచ్చితిని.

దుర్యో:—సూతుఁడా ! నీవు విరుద్ధమే యొనరించితివి. ఏలన:

చ. అనుజవిరోధి నైనపవ
నాత్మజుఁ డక్షపశుతుల్య...
దునఁ గలవజ్రతుల్యగద
దుర్భరహింసయె నా...
య్యెనుగద ! కల్గియున్నెడల
నేనో యతండో యనుంగుదుస్స...

V.R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R. NARLA
D.P.R.I.
Acc. No.

నునిరుధిరార్ద్రిశయ్యకడ
నొచ్చియె యుండుముకాదె ! సూతుఁడా ! ౮
(నిట్టూర్చి, ఆకసముఁ దిలకించి) అయ్యో ! హతవిధీ ! కృపార
హితా ! భరతకులవిముఖా !

గీ. ఇపుడె మృత్యువు నన్ గ్రహియించుఁగాక !
భ్రాతృహంత భీమునిగదఁ బడఁగఁ జాల.

సూతు:—పాపము శాంతించుఁగాక! పాపము శాంతించుఁగాక!
ఏమిది మహారాజా !

దుర్యో:—సకల బంధుజనంబులఁ జంపుకొన్న
హతకుఁడను నాకు జయము రాజ్యంబు నేల ? ౯

(అంత దెబ్బలుతిన్న సుందరకుఁడు ప్రవేశించును)

సుంద:—ఆర్యా ! సారథి తప్ప నన్యులు లేని దుర్యోధనమహా
రాజు నీ పరిసరముల నెవరైనఁ జూచియున్నారా ?
ఎవరును బదులుపలుక రే ! కానిమ్ము. అక్కడ నెవరో బద్ధ
పరికరు లగునుద్ధతశరీరులు కనఁబడుచున్నారు. అట కేఁగి
వారి నడుగుదును. (చూచి) ఏమి ! వీరు గట్టిగా దెబ్బతిన్న
తమరాజు హృదయమున గ్రుచ్చుకొన్న బాణముఖములను
నెమ్మదిగాఁ దీయుచున్నారు. వీరికాగొడవ తెలిసియుండదు.
కానీ,ఇంకొకచోటి కేఁగి యడుగుదును.ఇటనెవరో వీరపురుషు
లున్నారు. వీరి నడుగుదును. (చేరి) ఏమండీ ! కురురా జెట
నున్నాఁడో యెఱుఁగుదురా? ఏమి! వీరు గోలుగోలున నేడ్చు
చున్నారు!(చూచి)అయ్యో!ఇట నెంత ఘోరముఁజరుగుచున్నది!
సమరమునఁ జచ్చినకొడుకుసంగతి విని యీవీరమాత సమ
గ్రభూషణ యగుకోడలితోఁ గూడి యగ్నిప్రవేశము చేయు

చున్నది. (మెచ్చుకొని) జయము. వీరమాతా! జయము. నీకు మఱుజన్మమునఁ బుత్త్రశోకము లేకుండుఁగాక! మఱి యొకచోఁ జూచెదను. (చూచి) ఆహా! దేహమునిండ దెబ్బలవలన గాయములు పడినను వానికి మందుమాకులు రాసికొనక యీవీరులు శూన్యాసనముతో నున్నయీ గుఱ్ఱమును జూచి విచారించుచున్నారు. వీరినాయకుఁడు రణమునఁ జచ్చియుండనోపు. వీరికిని దెలియుదు. కానీ. ముందు కేఁగుదును. (ఏఁగి) ఏమిది! జనులందఱును దమతమ యవస్థానురూప మగుదుఃఖమున మునిఁగియున్నారు. వీరి నెవరి నడుగుదును? ఎవరిని నిందింతును! కానీ. నేనే నిందిం కొందును. (నడచి) కాదు. దైవమును నిందింతును. ఓ దైవ మా! ఏకాదశాక్షౌహిణులకు నాయకుఁడు, భ్రాతృశతమున నగ్రజుఁడు, గాంగేయ జయద్రథ ద్రోణాంగరాజ కృప కృత వర్మాశ్వత్థామప్రముఖులకు బహురాజలోకమునకుఁ బ్రభు వును, సకలపృథివీమండలైకనాథుఁడు నగుదుర్యోధనమహా రాజును నాచే వెదకించుచున్నావు! ఆతఁ డెట నున్నాఁడో తెలియరాదాయె! (ఆలోచించి నిట్టూర్చి) దైవనింద యేల? ఇది యంతయు నిరాకృతవిదురవచనబీజమును, బరిహృత పితృపితామహోపదేశాంకురమును, శకునిహితకప్రోత్సాహ విరూఢమూలమును, లాక్షాగృహద్యూతవిషవృక్షము చిర కాలమునుండి పెచ్చుపెరిఁగివచ్చుచున్న వైరమున కాల వాలమై పాంచాలీకేశగ్రహణసుమములఁ బూచి నేఁటి కీఫ లము నిచ్చినది. (మఱొకచోఁ జూచి) పెక్కుమణులకాంతి గలిగి సూర్యకాంతివలె దిగంతముల నింద్రధనుస్సులఁ

బుట్టించుచు జెండాయు నొగలును ఖండితములుగాఁ గానఁ బడుచున్న దారథము. అవశ్య మటనే మహారాజు విశ్ర మించి యుండవలయును. (పోయి చూచి నిశ్చయించి) జయము. జయము. మహారాజా!

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! రణరంగమునుండి సుందరకుఁ డే తెంచినాఁడు.

దుర్యో:—ఓయీ! సుందరకా! అంగరాజు కుశలమా ?

సుంద:—శరీరమాత్రమున.

దుర్యో:—(తొందరపాటుతో) సుందరకా ! కిరీటి యాతనిగుఱ్ఱ ములు సారథిసహిత మగురథమును నాశనము చేసెనా?

సుంద:—దేవా! రథమే కాదు. మనోరథమును గూడ.

దుర్యో:—ఏమిరా! అసలే విచారపడుచున్న మనమును సందిగ్ధ వచనములచే మఱింత బాధపెట్టెద వేల? స్పష్టముగాఁ జెప్పు.

సుంద:—దేవా! దేవరకిరీటమణికాంతివలన నాబాధ కొంత యుపశమిల్లినది. (సాటోపముగా) దేవా! వినుము. దుశ్శా సనకుమారునిచావు. . .(నోరు మూసికొనును)

సూతు:—సుందరకా! అది యిదివఱకే తెలిసినది. తరువాత ?

దుర్యో:—తరువాత నేమైనది?

సుంద:—దేవా! వినుము. దుశ్శాసనకుమారునిచావుచేఁ గోపియై యంగరాజు దురాచారుఁడు పాండవమధ్యముఁడు నగుభీమసేనహతకునిపైఁ గుటిలభ్రుకుటీభంగభీషణలలాట పట్టుఁడై బాణము తొడుగుట విడుచుట యనునవి తెలియని మహావేగమున శరపరంపరఁ గురియించెను.

దుర్యో:—పిమ్మట?

సుంద:—పిమ్మట దేవా! రెండుసేనలయందు నున్నకరితురగాదిపరస్పరఘర్షణమున బయలువెడలినధూళివలనను, పెద్దమేనుఁగులగుంపులవలనను గలిగినయంధకారము క్రమముగా నిరువాగులను సంధీభూతము చేసి పైచినది. భూభాగమే కానరాదాయెను.

దుర్యో:—తరువాత ?

సుంద:—తరువాత దేవా! కర్ణభీము లిరువురు చేయు నొండొరులసింహనాదము లనునుఱుములచేతను, ఒకరిపై నొకరు వేసికొన్న బాణపరంపరలకు రాలుకవచఖండము లనుమెఱుపులచేతను, వారియొడళ్లఁ గాఱురక్తబిందువు లనుమెఱుఁగుఁబుర్వులచేతను నిరంతరము క్రోమాయుధనువు లనుమేఘములు ధారాపాతముగా వర్షించినసమరదుర్దినము సంభవించెను.

దుర్యో:—ఆపై?

సుంద:—ఆపై దేవా! ధనంజయుఁ డగ్రజునకుఁ బరాభవము కలుగు ననుభయముతో వజ్రపాతదారుణ మగురథధ్వనితోడను, గుఱ్ఱములసకిలింపులతోడను, రథశిఖరమునఁ గలకపిధ్వజముకాంతికిఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొలుప శంఖచక్రగదాఖడ్గములు నలుకరముల నలరుచుండుకృష్ణుఁడు నొగలపైఁ గూర్చుండి గుఱ్ఱములపగ్గములు పట్టుకొనఁ బాంచజన్యదేవదత్తములఁ బూరింప బయలువెడలినమహాధ్వని దశదిశలను జెవుడుపఱుప శరవేగమున నటకు వచ్చిపడెను.

దుర్యో :—ఆతరువాత ?

సుంద:—ఆతరువాత భీమార్జునపరివృతుఁ డగుతండ్రిని జూచి సంభ్రమమునఁ దలనుండి జాఱిపడిపోయినరత్నశీర్షము నైన నెఱుంగక, ఆకర్ణాంతము లాగినవింటినారితో దక్షిణహస్తమున నుంచినశరపుంఖబంధనమున సారథిని ద్వరగాఁ బొమ్మని హుంకరించుచు వృషసేనకుమారుఁ డొక్కక్షణములో నట కరుదెంచెను.

దుర్యో:—(గర్వముతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద:—వచ్చియు రాకమునుపే వృషసేనుఁడు విదలితాసిలతాశ్యామలస్నిగ్ధపుంఖములు, కఠినకంకపత్త్రిములు, కృష్ణవర్ణములు నగుశిలానిశితశ్యామలశల్యాబంధములను బహుముఖములఁ బఱపి క్షణములోఁ బూచినమోదుగువలె నర్జునునిరథమును బాణములతోఁ గప్పివైచెను.

దుర్యో:—(సంతోషముతో) అపుడు?

సుంద:—అపుడు దేవా! అర్జునుఁడు నిశితబాణముల నెన్నిటినో యాతనిపైఁ బఱపి చిఱునవ్వుతో "నోరోరివృషసేనా! నీతండ్రియే నాయెదుట నిలువఁజాలఁడయ్యె. బాలుఁడ వగు నీవా నన్నెదిరింపఁ గలుగుట! పొమ్ము. బాలుఁడా! నీవంటి బాలురతోఁ బోరొనరింపు" మని పలికెను. ఈమాటలు విని వృషసేనుఁడు తండ్రి నాక్షేపించినాఁ డన్నకోపముచే మొగ మెఱ్ఱవడ భ్రుకుటీభంగభీషణ మగువిజృంభణమున మర్మభేదకము లగుపరుషబాణములు చెవులు సోఁకఁ బఱపెఁ గాని పరుషవచన మొక్కటియుఁ బలుకఁడయ్యెను.

దుర్యో:—సెబాస్. వృషసేనా! సెబాస్.

సుంద:—వృషసేనునినిశితబాణములు సోఁకుటచే నధిక మగు కోపమును గన్నయర్జునుఁడు చండగాండీవజీవాశబ్దనిర్జితవజ్ర నిర్ఘాతఘోషమున బాణనిపతనప్రతిషిద్ధదర్శనప్రసరణమున నిజశిక్షాబలానురూప మగురణకృత్యమును నిర్వహించెను.

దుర్యో:—(సాకూతముగ) తదనంతరము?

సుంద:—తదనంతరము దేవా! అర్జునిసమరచతురతఁ గన్న వృషసేనుఁడును నమ్ములపొదిఁ జేయి యుంచుటయు, నాకర్ణాంతము నారి లాగుటయు, నమ్ము దొడుగుటయు, నుద్ధరముగ విడుచుటయు నెవరికిని దెలియరాకుండఁ దనయుద్ధనైపుణ్యముఁ జూపఁదొడంగెను.

దుర్యో:—అంత?

సుంద:—అంత దేవా! యిరువాగులవారును సమరము నిలిపి క్రోధము మఱచి యీవీరు లిరువురు చేయుచిత్రయుద్ధమును బరికించి "వృషసేనా! సెబాస్. సెబా" సని వీరలోకమంతయు నొక్కుమ్మడిఁ బ్రశంసించెను.

దుర్యో:—(ఆశ్చర్యముతో) అపుడు?

సుంద:—అపు డవధీరితసకలధానుష్కచక్రపరాక్రమశాలియగు కుమారునిరణకౌశలమును గని హర్షరోషకరుణాసీత్కార సంకటములతో నంగరాజు భీమసేనుని పై బాణపరంపరఁ బరగించి వృషసేనకుమారుని పై బాష్పవర్షాకులదృష్టిని నిగుడించెను.

దుర్యో:—(భయముతో) అప్పు డేమి జరిగినది?

సుంద:—ఉభయబలములు వృషసేను నట్లు ప్రశంసించుటఁ గని యర్జునుఁడు మండిపడి శరవర్షమును వృషసేనుని గుఱ్ఱ

V. R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V. R. NARLA D. P. R. I.
Acc. No

ముల పై, సారథి పై, రథము పై, ధనుస్సు పై, నారి పై, నరేం ద్రలాంఛన మగుసితాతపత్రముల పైఁ గురియించెను.

దుర్యో:—(భయముతో) అనంతరము?

సుంద:—అనంతరము విరథుఁడు లూనగుణకోదండుఁడు నగు వృషసేనుఁడు శత్రుబాణపరంపరలను మండలగతిని బరిభ్ర మించుచుఁ దప్పించుకొనుచుండెను.

దుర్యో:—(ఆశంకతో) ఆపై?

సుంద:—తనకుమారునిరథము భగ్నమొనర్చె నని కోపించి యంగరాజు భీమసేనుని పై లక్ష్యము తొలఁగించి యర్జును ని పై వాఁడితూఁపులఁ బ్రయోగింపఁదొడఁగెను. ఇంతలోఁ బరిజనుఁడు కొనివచ్చినమఱియొకరథ మెక్కి వృషసేనుఁడు మరల ధనంజయాభిముఖుఁడై "ఓరిమధ్యమపాండవా! నాతండ్రి నాక్షేపింతువఁటరా! నాబాణములు నీశరీరము పైఁ దప్ప నితరములకుఁ బోనొల్లకున్నవి. కాచుకో" యని శరసహస్రములను గురియించి పేరెలుఁగునఁ బెద్దసింహనా దము నొనర్చెను.

దుర్యో:—(ఆశ్చర్యముతో) ఆహా! ముగ్ధస్వభావుఁ డయ్యు నీబా లునివిక్రమ మెంతటిది! తరువాత?

సుంద:—అపుడు ధనంజయుఁడు వాని నెల్ల ఖండించి తనరథం బునఁ గలకనకకింకిణీజాలఝుంకారవిరావిణి, మోఘోపరోధ విముక్తనభస్స్థల, నిర్మలానిశితశ్యామలస్నిగ్ధముఖి, వివిధ రత్నప్రభాభాసుర, భీషణరమణీయదర్శన యగుశక్తిని గైకొని నవ్వుచు వృషసేనునెదుట విడిచెను.

దుర్యో:—(విచారముతో) అంత?

సుంద:—అట్లు కిరీటి విడిచినశక్తి ప్రజ్వలించుచు వృషసేనుని దెసకు వచ్చుచుండుటం గాంచినకర్ణునకుఁ జేతినుండి బాణములతోఁ గూడ ధనస్సును, హృదయమునుండి వీరోచితమగునుత్సాహము, కన్నులనుండి బాష్పబిందువులు, ముఖమునుండి వికాసము నొక్కుమ్మడి జాఱిపోయెను. అర్జునుఁడు చిఱునవ్వు, వృకోదరుఁడు సింహనాదము, పరగించిరి. కురుబలము లతిదారుణ మతిదుష్కర మని యానందించె.

దుర్యో:—(విచారముతో) తరువాత?

సుంద:—అంత వృషసేనుఁ డొకయర్ధచంద్రబాణము వింట సంధించి యాకర్ణాంతము నారిని లాగి యాశక్తిపై విడువఁగా నీశ్వరునిచేఁ ద్రిధాకృత మొనర్పఁబడినగంగానదివలె నర్జునునిశక్తి త్రిధాఖండిత మయ్యెను.

దుర్యో:—సెబాస్. వృషసేనకు హురా! సెబాస్.

సుంద:—పిమ్మట సమరాంగణము మహాకోలాహలముతోడను వీరలోకసాధువాదములతోడను సమరతూర్యనాదములు వినరావాయెను. సిద్ధచారణగణము లాకసమునుండి వర్షించిన పుష్పవర్షముతో రణతలము నిండిపోయెను.

దుర్యో:—తదనంతరము ? ఏమి యీబాలవీరునిపరాక్రమము!

సుంద:—అంత నంగరాజు భీమునితో "నోయీ! మనయుద్ధ మింకను ముగియలేదు. ఒకక్షణ ముపేక్షింపుము. నాపుత్త్రునియు మీతమ్మునియు ధనుర్వేదశిక్షానైపుణ్యము క్షణమాత్రము చూతముగాక!" యన భీముఁ డందులకు సమ్మతించెను. ఇరువురు నట్లు ముహూర్తమాత్రము వైరము మఱచి వృషసేనార్జునులఁ జూచుచుండిరి.

దుర్యో:—(సాభిప్రాయముగా) తరువాత ?

సుంద:—అపు డర్జునుఁడు తనశక్తి ఖండిత మైనదనురోషమున "ఓరోరిదుర్యోధన"... (అని వెనుదీయును)

దుర్యో:—సుందరకా! చెప్పు. చెప్పు. అది పరవచనముకదా!

సుంద:—దేవా! వినుము. ఓరోరి దుర్యోధన ప్రభృతి కౌరవ వీరులారా! అవినయ నదీకర్ణ ధారీ! కర్ణుఁడా! మీ రెల్లరు నా పరోక్షమున నేకాకి యగు నా పుత్త్రు నభిమన్యుఁ జంపిరి. నేను మీ రెల్ల రిటు చూచు చుండఁగా వృషసేనుని రూపుమాపెద" నని సగర్వముగా నిర్ఘాంత ఘోషభీషణమగు గాండీవంబును సారించినఁ గర్ణుఁ డును విల్లెక్కిడియెను.

దుర్యో:—(భీతితో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద:—ఇంతలో భీమసేనుఁడు మరల యుద్ధమునకుఁ బూనఁ గా గాండీవి యాతనిని వారించి యంగరాజ వృషసేనుల యుభయరథ వార్ధికూలంకషముగ బాణనదీద్వయంబును బ్రవహింపఁజేసెను. అంతఁ గర్ణవృషసేను లిరువురు నన్యోన్య స్నేహదర్శితశిక్షావిశేషముతో నర్జును నెదుర్కొనిరి.

దుర్యో:—అంత ? అంత ?

సుంద:—అంత దేవా! గాండీవి తారరసిత జీవానిర్ఘోషమాత్ర విజ్ఞాతబాణవర్షమును గురియింపఁగా భూమ్యాకాశములు, రథస్వాములు, కుమారకేతుదండములు, సారథితురంగము లు, సైన్యము, దెసలు, వీరలోకము నేమియుఁ గానరా వయ్యెను.

దుర్యో :— (విస్మయముతో) తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద :— అంత దేవా! క్షణమాత్రములో శరసంపాతము నతిక్రమించి పాండవసైన్యమున సింహనాదములు, కౌరవ సైన్యముల సవిషాదాక్రందనములు బయలువెడలి "వృష సేనకుమారుఁడు చచ్చె" నన్న మహాకోలాహలము విని పించెను.

దుర్యో :—(శోకవ్యములతో రోషమున) ఆపై నాపై ?

సుంద:— దేవా! వృషసేనకుమారుఁడు హతసారథితురంగము లూనాతపత్రచాపచామర కేతువంశములతో హృదయ మర్మభేదక మగు శిలీముఖమున భిన్నదేహుం డయి రథ మధ్యమునఁ బడి యుండుట చూచి వచ్చితిని.

దుర్యో :—అయ్యో! వృషసేనకుమారా! ఇంకను వినసేల ? హా! వత్సా! వృషసేన! నేను జెప్పినపని చేయుచు నా తొడలపైఁ గూర్చుండెడివాఁడవు. ఓ గదాయుద్ధప్రియా! వీర్యసాగరా! రాధేయకులప్రరోహా! ప్రియదర్శనా! అయ్యో! దుశ్శాసననిర్విశేషా! హా! సర్వగురువత్సలా! ప్రతివచన మిమ్ము.

ఉ. చేరెఁడుకన్ను, లభ్యుదయ
 శీతమయూఖుని దివ్యకాంతి, పెం
పారెడు నూత్నయౌవన వ
 యస్సముదంచిత రమ్యశోభ, చే
కూరిన నీముఖాంబుజము
 గోము దొరంగిన యంత్యవేళ నె

ళ్లార! కనుంగొనం గలిగె
నయ్యయొ! త్వత్పిత కర్ణుఁ డత్తఱిఁ. ౧౦

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! విచారింపకుము. విచారింపకుము.

దుర్యో:—సూతుఁడా! దుఃఖభాజనులు నిజముగాఁ బుణ్యాత్ములే. ఇఁక, మేమో!

గీ. ఎట్టయెదుటనె బంధువు లెల్ల రకట!
చనిరె యన్న పరాభవాగ్ని ని మనంబు
పరితపించుచు నుండ నేపగిది మాకు
దుఃఖ మది కల్గు? వ్యథ యెట్లు తోఁచు నయ్యొ! ౧౧

(మూర్ఛిల్లును)

సూతు:—మహారాజా! ఊరకొను మూరకొనుము. దుఃఖింపకు. (పటాంతముచే విసరును)

దుర్యో:—(లేచి) అపుడు నామిత్రుఁ డంగరా జేమిచేసెను?

సుంద:—అప్పు డంగరాజు దేవా! యట్టిగతిఁ బడిపోయిన కొడుకుఁ జూచి యశ్రువులఁ దొప్పఁదోఁగి శరబాధను లక్ష్యపెట్టక యర్జునునిం దలపడెను. ఆరీతి సుతవధచే జనించిన మహాకోపముతో జీవితమును లక్ష్యపెట్టక విజృంభించిన కర్ణునిఁ జూచి భీమనకుల సహదేవపాంచాల ప్రముఖు లర్జునునకు సాయపడిరి.

దుర్యో:—తరువాత నేమైనది?

సుంద:—అపు డర్జునచాపమహాప్రలయపయోధరములువర్షించినశరసహస్రవర్షముచే దిఙ్మండలము నిండుటఁగని శల్యుఁ డంగరాజుతో "నోయీ!, గుఱ్ఱములు చచ్చినవి. రథచక్రనేమికూబరములు విఱిగిపోయినవి. ఇపుడు భీమార్జునుల

నెదుర్కొనుట క్షేమము కాదు.", అని చెప్పి రథము మరలించి తీసికొనిపోయి దింపి యాతనిని బహువిధముల నూఱడించెను.

దుర్యో:—తరువాత ?

సుంద:—అపు డంగరాజు క్షణ మాఁగి పరిజను నింకొకరథముఁ గొని రమ్మని పంపి నన్ను దీనదృష్టిం జూచి "సుందరకా!" యని పిలిచిన నేను దగ్గఱ కేఁగితిని. అంత నాతఁడు తన ముఖపట్టికను దీసి దానిపై బాణాగ్రమును దన గాయముల నెత్తుట ముంచి దేవర కీసందేశమును వ్రాసి పంపెను.

(పత్త్రిక యిచ్చును.)

దుర్యో:—(గ్రహించి చదువును.)

"స్వస్తిశ్రీ దుర్యోధనమహారాజులకు. ఇంతవఱకు యుద్ధాంగణమున నుండి ప్రభుకంఠమును గాఢముగాఁ గౌఁగిలించుకొని కర్ణుఁడు విజ్ఞాపించుచున్నాఁడు.

చ. శరబహువేది యీతనికిఁ
జాలినవాఁ డని లేఁడు, నాకు నూ
ర్గురు ప్రియసోదరావళికిఁ
గూరిమి నెక్కుడు, పాండుసూనులన్
దురమునఁ గూల్చు నీతఁ డని
తోషము నందెద; నేను భీము నె
వ్వరుసునఁ జంపఁజాల; వగఁ
బాయుము బల్మినో యశ్రుధారనో." ౧౨

ఇది యేమి? నూఱుగురు సోదరుల మరణమునకు విచారించుచున్నన న్నిట్టివాక్కు లనుశల్యముల బాధింతువేల? ఓయీ! సుందరకా! ఇపు డంగరా జేమి చేయఁ బూనినాఁడు ?

సుంద:—దేవా! శరీరాభరణముల విడిచి యాత్మవధకృతనిశ్చయుఁడై తిరిగి పార్థునితో యుద్ధ మొనరింప సిద్ధముగ నున్నాఁడు.

దుర్యో:—(విని వెంటనే లేచి) సుందరకా! నీవు తొందరగా నేఁగి వయస్యుఁ డగు నంగరాజుతో నావచనములుగా నిటు తెలుపుము. "నీ వీఁక విజయకాంక్ష విడిచిపెట్టుము. మన యిరువుర సంకల్పమునను భేదము లేదు. ఏలన,

ఉ. శత్రులఁ జంపి తర్పణము
చచ్చినబంధుల కిచ్చి యింక నే
మాత్రమొ చావకున్న మన
మంత్రుల మిత్రులఁ గూడి యేడ్చి యో
మిత్ర! మఱొక్కమాఱు విను
మీ తుదిసారిగఁ గౌఁగిలించుకొం
చాత్రముతోడఁ జత్త మక
టా! యదె దుఃఖమొ సౌఖ్యమో తుదిన్. ౧౩

ఇఁక, శోకవిషయమున నీ కేమి సందేశమిత్తును ?

ఆ. బిడ్డ కాఁడు నీకు వృషసేనుఁ డనుకొమ్ము;
భ్రాత కాఁడు నాకుఁ బరముఁ గన్న
దుస్ససేనుఁ డింక; దుఃఖాబ్ధిమగ్ను నిన్
నేను, నన్ను నీవు నేల పలుక ? ౧౪

సుంద:—చిత్తము. దేవా! (నిష్క్రమించును.)

దుర్యో:—ఏమిది! నేమి ధ్వనియా ?

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! అది యధికమే యగుచున్నది.

దుర్యో:—ఓహో! పరిజనుఁడు కొనితెచ్చు రథ మిది. నీవు దానిని సిద్ధము చేయుము.

సూతు:—చిత్తము. దేవా! (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించును.)

దుర్యో:—ఏమి? నీవు రథమెక్కి రాలేదేమి?

సూతు:—దేవా! నీమాతాపితలు సంజయునితో రథమున నిటే వచ్చుచున్నారు.

దుర్యో:—అయ్యో! మాతాపిత లిట నేల సంభవించిరి! దైవ మతిబీభత్సమే చేసెను. సూతుఁడా! నీ వేఁగి రథము సిద్ధపఱుపుము. నేనును దండిరి కగపడకుండ దాఁగుదును.

సూతు:—దేవా! వారికి నీ వొక్కఁడవే మిగిలినచుట్టమవు. వారి నేల యూఱడింపవు?

దుర్యో:—సూతుఁడా! నిర్భాగ్యుఁడను నే నెట్లు వారి నూఱడింతును? చూడుము.

మ. రణరంగంబున కేఁగుదెంచు తఱిఁ దో
రంబైన ప్రేమంబుతో
ననుఁగుందమ్ముని నన్ను నశ్రువుల మూ
ర్ధాఘ్రాణముం జేసి పం
పినవారిఁ దలిదండ్రి నేక్రియను నే
వీక్షింతు నొక్కండఁ; ద
మ్ముని చావుఁ ముదినగ్గు లందఱకన్న
మోమెత్తి నేఁ జెప్పఁగలనె?

సరే కానిమ్ము. ఏమైనను, గురుల దక్షిణ నందించియుంటిగదా!

(నిష్క్రమింపను.)

ఇది చతుర్థాంకము.

V.R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R. NARLA
D.P.R.I.
Acc. No.

వేణీసంహారము

పంచమాంకము

(రథయానమున గాంధారీ ధృతరాష్ట్రసంజయులు ప్రవేశింతురు.)

ధృత:—వత్సా ! సంజయా ! కురుకులవనమున నిఁక మిగిలిన యేకైకప్రవాళ మగువత్స దుర్యోధనుఁ డెట నున్నాఁడు? అతఁడు బ్రతికి యున్నాఁడా ? లేదా ?

గాంధా:—జాతా ! వత్స నిజముగా జీవించియే యున్నచో నెట నున్నాఁడో చెప్పు.

సంజ:—ఇదిగో ! ఇటనే మహారా జేకాకియై మఱ్ఱినీడను గూర్చుండి యున్నాఁడు.

గాంధా:—జాతా ! ఏకాకియై యనుచున్నావు. భ్రాతృశతము సన్నిధిని లేదా ?

సంజ:—తాతా ! అంబా ! రథము మెల్లగ దిగుఁడు.

ఉభ:—(దిగుదురు.)

సంజ:—(దిగి సమీపించి) మహారాజా ! జయము. జయము. నిన్నుఁ జూడ నీతలిదండ్రు లిదే వచ్చియున్నారు. పలుకరింప వేమి ?

దుర్యో:—(నిర్ఘాంతపోయి నిలఁబడును.)

ధృత: —

చ. కవచము దీయఁ, గంకపుము
ఖంబున నల్లుల నూడ్వఁగా, శమం
బవునటు గాయపుందనువు
నందు వ్రణార్తిహారంపుఁ బట్టముల్
తవులుప, దిండుపై నొరగ,
దవ్వున శత్రులు గెల్పుమై నగన్,
జెవిని "సుఖంబ ? వత్స !" యని
చీ ! యడుగన్ వలసెన్ దురాత్ముఁడన్. ౧

(గాంధారీధృతరాష్ట్రులు తడవి దుర్యోధనుని గౌఁగిలించుకొందురు.)

గాంధా:—వత్సా ! పెద్దగాయములవలన బాధచే మాట వచ్చుట లేదా ? నాయనా !

ధృత:—వత్సా ! దుర్యోధనా ! నీ విట్లుండు టెన్నఁ డెఱుఁగమే. మాతోఁ గూడఁ బలుకకున్నా వేమి ?

గాంధా:—వత్సా ! నీవే మాటాడకపోయిన, నిఁక దుశ్శాసన దుర్మర్షణు లెట్లు మాటాడుదు రనుకొందును? (ఏడ్చును)

దుర్యో:—

ఉ. సోదరు లందఱున్ మడియఁ
జూచి ప్రతిక్రియ చేయలేక దుః
ఖోదధి మిమ్ము ముంచిన మ
హోన్నతపాపిని, భారతాన్వయ
చ్ఛేదకదుర్జనుండను ని
నీ ! సుతనాశుఁడ నైన నన్ను మీా
రీదయతో సుతుం డనుచు
నేల వచింతురు కూర్మి మీాఱఁగన్. ౨

గాంధా:—నాయనా! విచారింపకు. నీవైనను సంఘుల మగు మాకు మార్గోపదేశకుఁడవై యుండుటకుఁ జిరంజీవివి కమ్ము. నాకు రాజ్యమేల ? జయమేల ?

దుర్యో:—

ఉ. ఇట్టి వికారవాక్యముల
నెన్నఁడుఁ బల్క నెఱుంగ వీవు నేఁ
డిట్టులు పల్క నేల? జన
నీ ! ఘనరాజకులంబునందునం
బుట్టవా ? దైన్య మేల ? మఱి
పోయినపుత్త్రుల కేడ్వ నేల యీ
కట్టిఁడినైన నే బ్రతుకఁ
గావలె నందువు సిగ్గుచేటుగన్. 3

పుత్త్రశోకమువలన నీకుఁ గలిగిన వికారమే యిది. సందేహము లేదు.

సంజ:—ఏమి? "చేఁద నూఁతఁబడినఁ దాఁడును నందుఁ బాఱ వేయరా" దనులోకోక్తి యసత్యమా ?

దుర్యో:—ఇది సరి కాదు. ఉపక్రియమాణాభావమున నిఁక నుపకరణ మేల ? (దుఃఖించును.)

ధృత:—(దుర్యోధనునిఁ గౌఁగిలించుకొని) వత్సా! విచారింపకుము. అతిదీనుల మైన మ మ్మూఱడింపుము.

దుర్యో:—తండ్రీ! ఇపుడు మి మ్మూఱడింపలేను. ఏలన;

క. కుంతిని నే నిపుడే యొన
రింతున్ హతపుత్త్ర గాఁగఁ; బ్రియసుతవధ కా

కుంతిని మీరలు, మిమ్ముఁ
గుంతియు, నూరార్చుకొనుచుఁ గుములఁగ వచ్చుఁ. ౪

గాంధా:—నాయనా ! నీ వొక్కఁడవైనను బ్రతికియున్నచో నాకదియే పదివేలు. నీవును బోయిన నిఁక నే నెవరికై యేడ్తును ? అందుచే నిది సమరమునకు సమయము కాదు. శాంతింపుము. నీకు దండము. యుద్ధవ్యాపారము మాను కొనుము. నామాట పెడచెవిని బెట్టకు.

ధృత:—నాయనా ! అశేషబంధువర్గము చనిపోవుటఁ జూచిన మామాట నీవు తప్పక వినుము. ఏలన:

సీ. ఎవ్వారిభుజబలం బెంచి దాయాదుల
నిలఁ దృణంబులుగ నీ వెంచినావొ
యాద్రోణభీష్ము లీయవనీతలంబున
లేరైరిగా తండ్రి !; వీరవరుని
కర్ణపుత్త్రుని లయకాలరుద్రునివంటి
వృషసేను నట్టులు పిలుకుమార్చి
వెలయునర్జునుఁ జూచి భీతిల్లు జగమెల్ల;
సుతులు నూర్గురు రణక్షితిని బడిరి
ఆ. మిగిలియుంటి వీవ పగఅప్రతిజ్ఞకుఁ
బోరు మాను వత్స ! వైరితోడ
గ్రుడ్డివార మేము గురులము నీ[illegible]
మ్మేలుకొనుము తండ్రి ! మేలు కలు[illegible]

దుర్యో:—యుద్ధము మాని నేఁ జేయున దేమి ?

గాంధా:—నాయనా ! నీపితయు విదురుఁడు నట్లు చెప్పిన నట్లు చేయుము.

V.R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R. NARLA
D. P. R. I.
Acc. No.

సంజ:—రాజా ! ఇది యుచితము.

దుర్యో:—సంజయా ! ఇంకను వారు నాకుఁ జెప్పఁ దగినది కలదా ?

సంజ:—దేవా ! విజయాభిలాషి యగునృపుఁడు ప్రాణముపోవు వఱకుఁ బ్రిజ్ఞావంతులు చెప్పినది వినవలసినదే.

దుర్యో:—(క్రోధముతో) ఐనచోఁ బ్రజ్ఞావంతు లగుమీరు మీ వచనములేవో బాగుగాఁ జెప్పుఁడు.

ధృత:—వత్సా ! యుక్తవాది యగుసంజయునిపైఁ గోపించుట తగదు. నీవు కోపము మాని విన్నచో నేనే చెప్పెదను వినుము.

దుర్యో:—చెప్పుము.

ధృత:—వత్సా ! అతివిస్తరమేల ? యుధిష్ఠిరుఁడు కోరినపణ మిచ్చి వానితో సంధి చేసికొనుము.

దుర్యో:—తండ్రీ ! తనయ స్నేహవైక్లబ్యమునఁ దల్లియు, బాలిశత్వమున సంజయుఁడు నట్లన్న నందురుగాని నీ వెటు లీమాట యనఁ గల్గితివి? నీ కేమైన వెఱ్ఱియా? లేక పుత్త్రి నాశజనిత మగుహృదయజ్వరమా ? ఆ విధమునఁ దొలుత నస్ఖలితభాత్రిశతముతో నవధీరితుఁడనై యుండ వాసుదే వుఁడు చెప్పినసామోపదేశమును నిరాకరించి, యిపుడు పితా మహాచార్యానుజరాజచక్రము గాంచిన విపత్తుఁ జూచి నీచ శరీరమాత్రి స్నేహమున నుదాత్త పురుషప్రీడావహము, నసుఖావహము నగుసంధి పాండవులతో నొనరింప దుర్యో ధనుఁ డెట్లంగీకరింపఁగలఁడు ? అదియుఁగాక నయకోవిదా ! సంజయా !

క. హీనుం డగురిపుతోడ న
నూనం బగుసంధి చేయ నొప్పునె నృపుఁ; డే
హీనుండును బాండవులో
పానుజు లెటు లగును సంధి యక్కట ! చెపుమా ! ౬

ధృత:— వత్సా ! ఈస్థితియందైనను యుధిష్ఠిరుఁడు నాప్రార్థన మంగీకరించును. ఇది కాక యుధిష్ఠిరుఁ డెల్లప్పుడు నిన్నుఁ దనకన్న మిన్నగనే యాత్మలోఁ దలపోయుచుండును. నీతో నాతఁడు సంధి కిచ్ఛగించితీరును.

దుర్యో:— ఎట్లు ?

ధృత:— ఈ యుధిష్ఠిరుఁడు తనసోదరులలో నెవఁడు చనిపోయినను దాను బ్రాణము విడుతు నని శపథము చేసినాఁడు. ఆకారణమున నీ వొక్కఁడవైనను నాతనిసోదరులలో నెవనికేమి కీడు వాటింతువో యనుభయము నందుచుండును. కనుక నతఁడు సంధి కిచ్ఛగించును.

సంజ:— నిజము.

గాంధా:— నాయనా ! వీరిమాట నిజము. నీవట్లే వర్తింపుము.

దుర్యో:— తండ్రీ ! అమ్మా ! సంజయా !

ఉ. తమ్ముఁ డొకండు చచ్చినను
దానును జావఁ బ్రతిజ్ఞఁ బూనెఁగా
యిప్పుడిహా ధర్మసూనుఁ! డిహి
హీం ! మఱి నూర్గురుతమ్ములీల్గఁ బ్రా
ణమ్ముల నుంటి నే నకట !
నాయనుజాగ్రముఁ గ్రోలుభీము నొ
క్కమ్మడి నుగ్గు సేయక గ
దోద్ధతి, సంధి యొనర్తునే యిఁకన్ ? ౭

గాంధా:—నాయనా ! దుశ్శాసనా ! అయ్యో ! దుర్మర్షణా ! హా! వికర్ణా ! లోకములో నిట్టిదురవస్థ యెప్పుడును విన్న దియుఁ గన్నదియుఁ గాదుకదా ! ఓ వీరప్రసవినీ ! గాంధారీ ! నీవు దుఃఖశతమునే కాని సుతశతమును గనలేదు !

(అందఱు నేడ్తురు)

సంజ:—(కన్నీరు తుడుచుకొని) తండ్రీ ! తల్లీ! మీ రిచటికి మహారాజు నూఱడించుటకు వచ్చియున్నారు. మీరే యిట్లు స్వస్థు లైన నిఁక నెట్లు ?

ధృత:—వత్సా ! దుర్యోధనా ! మనభాగ్య మిట్లున్నది. నీవు శత్రుద్వేషము విడువఁజాలవు. త్వదేకశేషజీవితాలంబనుల మగు గాంధారీతపస్వినికి నాకు నిఁక శరణ మెవరు? అవలంబన మేది ?

దుర్యో:—మీ కవలంబన మిదే వినుఁడు.

మ. అతివిస్తారధరిత్రి నేలఁ గని, య
త్యైశ్వర్యముల్ గాంచి, యు
ద్ధతశత్రువ్రజనమ్రశీర్ష మకుటో
దారార్చనల్ పొంది, యు
న్నతవీరారిగణంబు నోర్చి, యనిలో
నగ్ మృత్యువుం గన్న మీ
సుతులన్ మెచ్చి, ధరిత్రిఁ గొండు సగర
క్ష్మోణీంద్రు చందంబునన్. ౮

ఇట్లు కానినాఁడు, నేను క్షత్త్రియధర్మమును విడిచినవాఁడ నగుదుఁగదా !

(తెరలో మహాకలకలము)

గాంధా:—(విని మహాభయముతో) సంజయా! హాహాకారముల తోడి యీతూర్యధ్వను లేమి ?

సంజ:—అమ్మా! నానామహానినాదముల కాస్పద మైనయి చ్చోట నీవంటిభీరుజనము లుండరాదు.

ధృత:—వత్సా! సంజయా! ఈహాహారవంబు లధికమగుచున్నవి. ఏదియో గొప్ప కారణమే యుండనోపును.

దుర్యో:—తండ్రీ! అనుగ్రహింపుము. దైవము మన కెదురై యున్నాఁడు. అందుచే మరల నేదైన నహితము చెవినిబడక పూర్వమే నాకు సంగ్రామమున కేఁగుట కనుమతి నను గ్రహింపుము.

గాంధా:—వత్సా! మందభాగిని నగున న్నొక్కమా ఱాలి డింపుము.

ధృత:—వత్సా! నీవు సమరమునకుఁ గృతనిశ్చయుఁడవే యైనచో శత్రుజయమును రహస్యోపాయమున సాధింపుము.

దుర్యో:—శా. ప్రత్యక్షంబుగ బంధుసంతతిని జం
పక్ పాండవుల్ చూచి య
ప్రత్యక్షంబుగ వారిఁ జంపుదునె ? చం
పక్ మెత్తురే శత్రువుల్ ?

గాంధా:—వత్సా! నీ వేకాకివిగదా! నీకు సహాయు లెవరు!

దుర్యో:— సత్యం బే నొకరుండఁ జంపుదు రిపు
క్ష్మాపాలురక్, దైవమే
యత్యంతం బగుతోడు నాకు; జగ మ
మ్మా! నేఁ డకౌంతేయ మౌ.

(తెరలోఁ గలకలము. తరువాత)

ఓయోయోధులారా! ఈమహాయుద్ధము కౌరవేశ్వరునకు నివేదింపుఁడు. అప్రియశ్రవణపరాఙ్ముఖత యిఁకఁ జాలును. ఇపుడు కాలానురూప మగుప్రతిక్రియ నడుపవలయును. ఏలనఁ గురుశల్యుఁ డగుశల్యుఁడు

శా. త్యక్త ప్రాజనరశ్మిరంకితతనుం
డై, పార్థబాణంబులన్
రక్తం బుప్పతిలన్, రథాశ్వములు పా
రం దేరితో వెన్క, కా
సక్తస్వాంతుల కంగరాజుగతి య
స్రించె నివేదింపఁగా,
రిక్తస్యందనుఁడై కటా! శిబిర మీ
రీతిన్ బ్రవేశించెడున్. ౧౦

దుర్యో:—(విని శంకతో) సూతా! అశనిపాతదారుణముగ నుద్ఘోషిత మైన యీవార్త కేవరిదో? ఎవఁడురా యక్కడ?

సూతుఁడు:—(ప్రవేశించి సంభ్రాంతుఁడై) అయ్యో! చచ్చితిఁ జచ్చితి. (భూమిపైఁబడిపోవును)

దుర్యో:—ఏమది?

ధృత. సంజ:—ఏమది? చెప్పు. చెప్పు.

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా! ఇఁక నేమున్నది?

ఆ. కట! మనోరథంబుగతి శూన్య మైన యీ
కర్ణురథము నెక్కి కాంతి దక్కి
శల్యరూపమునను శల్యుండు శిబిరంబుఁ
జొచ్చి యెల్లజనులఁ బుచ్చె మూర్ఛ. ౧౧

దుర్యో:—అయ్యో ! మిత్రమా ! కర్ణా ! (మూర్ఛిల్లును)

గాంధా:—ఊఱకుండు మూఱకుండుము.

సంజ:—మహారాజా ! ఊఱడు మూఱడుము.

ధృత:—కష్టము ! కష్టము !

క. దురమున భీష్మద్రోణులు
మరణింపఁగఁ గురుబలంబు మహిఁ దాలంబం
బరయదు; కర్ణుఁడు నేఁ డిటు
మరణింపఁగ నింక దిక్కు మాకుం గలదే ? ౧౨

వత్సా ! ఊఱకొను, మూఱకొనుము. ఓ హతవిధీ !

చ. సుతశతనాశనం బినెడి
శోచ్యదశం బొరలాడుచుంటి నం
ధతకును దోడు, భార్యయు న
నంతవిచారమహాబ్ధి మున్గె, నా
హితులును బంధువర్గములు
నెల్లరు నీల్గిరి నిర్విశేషులై
హతవిధి ! యీసుయోధనుని
యందలి యాశయుఁ ద్రోఁప డింతయుఁ౯. ౧౩

వత్సా ! దుర్యోధనా ! తపస్విని యైనమీయమ్మ మాట
వింపుము.

దుర్యో:—(తెలివంది)

గీ. కర్ణ ! కర్ణ పేయుతేఁ బలుకమి నయంబె?
నాపయిఁ గలట్టిప్రేమ యంతయుఁ దొలంక ;
విడిచియుండను జేయ నప్రియము నెపుడు
విడిచితివె నన్ను వృషసేను వెన్నుదగుల ? ౧౪
(మరల మూర్ఛపోవును)

అందఱు:—(ఊఱడింతురు)

దుర్యో:—(ఊఱడిల్లి)

క. ప్రాణముప్రాణము కర్ణుఁడు
ప్రాణము వీడంగఁ జెవులఁబడినను ఛీ! నా
ప్రాణము వీడను సిగ్గిసి!
త్రాణ గలదె తండ్రి! నాకు ధైర్యముగొనఁగన్? ౧౫

మఱియు :

మ. అనుఁగుందమ్ముఁడు దుస్ససేనుఁ డనిలో
నట్లీల్ల, నుద్దండుతో
మనబంధుల్ మృతినందఁగాఁ, గనియు నే
మాన్ప్రాటునుం జెంది యే
డ్వ, నిజం బెంతగ నేడ్వఁగా వలసినన్;
బ్రాణంబుప్రాణంబు నా
యనుఁగున్నెచ్చెలి కర్ణుఁ డీల్ల నకటా!
యత్యంత మే నేడ్చెదన్. ౧౬

గాంధా:—నాయనా! ఒకక్షణమైన నూఱకొను. తండ్రీ!

ధృత:—వత్సా! ఒక్కమాఱు కన్నీరు తుడుచుకొనుము.

దుర్యో:—

క. నాకొఱకై బలియిచ్చె న
హా! కర్ణుఁడు ప్రాణవితతి ననివారితుఁడై
యేకరణిని, నే నేడ్చెద
నాకర్ణునికొఱకు మీఱ లాఁపకుఁడు నను౯. ౧౭

సూతుఁడా! అసంభావితముఁగ మత్కులాంతకర మగునీకర్మ
మొనరించిన వ్యక్తి యెవఁడు?

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా ! జను లిట్లనుకొనుచున్నారు.

"క. భువిఁ గ్రుంకఁగ రథచక్రము
రవిసూనుం డెత్తులో నురంబును వ్రచ్చెన్
బవిగతి నర్జునబాణము
లవిరళకురుసైన్యకాలయమ సన్నిభముల్." ౧౮

దుర్యో:—

క. కర్ణాననేందు శోభా
వర్ణనమునఁ బొంగు శోకవార్నిధి కడు నా
యర్ణవము నింకిపోవును
గర్ణారిన్ దునుమఁ బుట్టుఘనబడబాగ్నిన్. ౧౯

తల్లీ ! తండ్రీ ! ఊఱడిల్లుఁడు.

క. శోకాగ్ని ప్రజ్వరిల్లుచు
నేకార్చుచు నుండె నాదునెద నే సైఁపన్;
మీ కేల శంక సమదుః
ఖాకులతను ? బోరి కేఁగ ననుమతి యిండీ ! ౨౦

ధృత:—(దుర్యోధనుని కౌఁగిలించుకొని యేడ్చుచు)

ఉ. సాహసకార్య మన్న సుత !
సంశయచిత్తుఁడ నే నిజంబు; నీ
వాహవదోహలంబునకు
నడ్డు సహింపవు; భీమభీమస
న్నాహము నేఁ దలంచిన మ
నంబు ద్రవించు భయం బగున్; ఛల
వ్యూహ జయంబు నచ్చ దెటు
లో యిఁక మానధనా ! హతోఽస్మి. హా ! ౨౧

గాంధా:—జాతా! సుతశతకృతాంతుఁ డగు వృకోదరునితో డనే సమరము చేయ నేఁగుచున్నావా?

దుర్యో:—అంబా! ఆవృకోదరు నటుండనిమ్ము!

చ. హృదయమనోరథంబు, కడు
నింపులు గుల్కెడు సర్వదేహ స
న్మదమధురార్ద్రి చందన సు
ధారసచర్చ, మదీయనేత్ర సం
పదకును గందు లేని శశి,
మాత! భవత్సుతుఁ, డోయితండ్రి! నీ
గదకును గూర్మిశిష్యుఁ డగు
కర్ణునిఁ జంపినవానిఁ జంపుదున్. ౨౨

సూతుఁడా! ఈ కాలాతిపాతము చాలును. రథము సిద్ధపఱచికొని తెమ్ము. పాండవు లన్న నీకును భయమే యగుచో నాఁగిపో. గదామాత్రసహాయుఁడనై నే నొక్కఁడనే సమరభూమి కేఁగుదును.

సూతు:—నన్ను వేఱువిధముగాఁ దలంపకుము. నే నిదే వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును.)

ధృత:—వత్సా! దుర్యోధనా! మమ్ము దగ్ధముచేయుటకే నిశ్చయించుకొన్నచో నీ వెవరినో యొక వీరుని సేనాధిపతిగా నభిషేకింపుము.

దుర్యో:—అతఁ డభిషిక్తుఁ డయియే యున్నాఁడు.

ధృత:—శల్యుఁడా? అశ్వత్థామయా?

సంజ:—రాజా!

క. గతియింపఁగ భీష్ముఁడు, సం
హతి నందఁగ ద్రోణుఁ, డంతమందఁగఁ గర్ణుం,

డతిబలవతి యగుటాశయు
నతిరథుఁడగుశల్యుఁడొకఁడె యరులను గెలుచుఁ. ౨౩

దుర్యో:—ఇఁక శల్యుం డేల? అశ్వత్థామ యేల ?

ఆ. కర్ణమిత్త్రుఁ గూర్మిఁ గౌఁగిలింపంగనో
కర్ణశత్త్రుఁ జంపఁ గాంచుటకునో;
యడ్డు లేక పాఱు నశ్రుజలంబుచేఁ
జేసికొంటిని నభిషేక మేనె. ౨౪

(తెరలోఁ గలకలము. తరువాత)

ఓ యోకౌరవబలప్రధాన యోధులారా! మమ్ముఁ గాంచి భయపడి పాఱిపోకుఁడు. దుర్యోధనుఁ డెచట నెందుల కున్నాఁడో చెప్పుఁడు.

(అందఱు సంభ్రాంతులై విందురు.
సంభ్రాంతుఁడై సూతుఁడు ప్రవేశించును.)

సూతు:—ఆయుష్మంతుఁడా !

గీ. ఒక్కరథ మెక్కి యిర్వురు నిక్కడక్క
డడుగుచున్నారు నీవార్త యరుగుదెంచి.

అందఱు:—ఎవ రిరువురు ?

సూతు:—కర్ణుఁ గూలంగఁగొట్టిన క్రౌర్యమూర్తి
క్రూరవృకకర్మఁ డైన వృకోదరుండు. ౨౫

గాంధా:—జాతా! ఇపుడు చేయు ప్రతిక్రియ యేమి ?

దుర్యో:—నా గద దగ్గఱనే యున్నదిగదా ?

గాంధా:—అయ్యో! దురదృష్టవంతురాలను. చచ్చితిని.

దుర్యో:—తల్లీ! ఈ కృపణత చాలును. సంజయా! రథ మెక్కించి పితరులను శిబిరముఁ జేర్పుము. నా శోకముఁ బోఁగొట్టఁ గలజనులే వచ్చినారు.

ధృత:—వత్సా! ఒక్కక్షణము నిలువనిమ్ము. వారిభావ మేమో తెలిసికొందుము.

దుర్యో:—తండ్రీ! ఇఁక నాలస్యము వలదు. పోయి రండు.

(గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులు కొంతదూర మరిగి కూర్చుందురు. రథాధిరూఢులై భీమార్జునులు ప్రవేశింతురు.)

భీమ:—ఓ సుయోధనాను జీవులారా! మీరు సంభ్రాంతులై యటునిటు తిరిగెద రేల? మీ స్వామి యగు కురుపతికి మాయాగమనముఁ గూర్చి చెప్పితిరా? మీ రేమియు భయపడకుఁడు.

సీ. మాయజూదంబున మమ్ము గెల్చినజోదు
లక్కయి ల్గాల్చిన యుక్కలీఁడు
ద్రౌపది సిగ ముట్టి తనియక వలువల
నెడలింపఁ గన్న యా వెడఁగుగాలి
పంచపాండవులను బరమదాసులనుగా
సమకొంచుకొన్న మహాభిమాని
దుశ్శాసనాదుల దొర, నూర్గురనుజుల
భ్రాత, కర్ణుని మిత్త్రివరుఁడు నైన
గీ. కురుపతి సుయోధనుఁడు మహాచరితుఁ డెచటఁ
గొలువుదీరి యున్నాఁడొకో తెలుపుఁడయ్య!
క్రోధమున నాతనిని మేము కూల్పరాము
చూచి పోవుటకే యిందుఁ జొచ్చినాము. ౨౭

ధృత:—సంజయా! ఈ ఖలుని మెత్తి పొడుపుమాటలు దారుణములు కదా!

సంజ:—తాతా! వా రిదివఱకే కృతనిశ్చేషకర్మ లయి ప్రియ మొనరించుకొనినారు. ఇపుడు మాటలచే మరల నొనరించు కొనుచున్నారు.

దుర్యో:—సూతుఁడా! నే నిచట నీ యిరువురతోఁ గూర్చుంటి నని చెప్పుము.

సూతు:—చిత్తము. (పోయి) ఓ వృకోదరార్జునులారా! తలి దండ్రులతో నీ మఱ్ఱిచెట్టు నీడను మహారాజు కూర్చుండి యున్నాఁడు.

అర్జు:—ఆర్యా! మన్నింపుము. పుత్త్రశోకపీడితు లగు పితరు లను మన దర్శనముచే మఱింత యేడ్పించుట తగదు. పోవు దము.

భీమ:—వెఱ్ఱివాఁడా! సదాచార మనుల్లంఘనీయము గదా! గురువుల నభివందించికాని మఱి పోరాదు. (ప్రక్కకుఁ దిరిగి) సంజయా! పితరులకు మానమస్కృతు లని చెప్పుము. పోనిమ్ము. ఉండుము. మేమే వినిపింతుములే. (రథము దిగు దురు.)

భీమ:—అర్జునా! మన నామకర్మములతో గురువులకు వంద నము చేయవలయును జుమా!

(ఇరువురును సమీపింతురు.)

అర్జు:—(దగ్గఱకుఁ బోయి) తల్లీ! తండ్రీ!

చ. అరిగణముల్ జయించు నని
యంతయు నింతసరానియాశ నూ
ర్గురు సుతు లెవ్వనిన్ దలఁచి
రో, మఱి గర్వముచేత నెవ్వఁ డే

ల్లరిని దృణంబుగాఁ గని మె
లంగెనో, వానిని సూతపుత్త్రి ను
ర్వరఁ బడఁగొట్టి యున్నతఁడు
ఫల్గునుఁ డియ్యదె వందనం బిదుఁగా. ౨౭

భీమ:—గీ. చూర్ణితాశేష కౌరవ్యశోభనుండు
పీతదుశ్శాసనాస్రస సంప్రీతిహేతి
మఱి సుయోధను నూరు యుగ్మమును గొట్టు
భీమసేనుండు మ్రొక్కె నోపితరులార ! ౨౮

ధృత:—(కోపముతో) దురాత్మా! వృకోదరా! సపత్నుల కపకృతి యొనరించినది నీవే కావురా. క్షత్త్రియకుల మంతయు సంగరమున జయమో వీరమరణమో పొందుచునే యుండును. ఇఁక, నీ వాత్మస్తుతిచే మ మ్మేల యుద్వేగ పెట్టెదవు?

భీమ:—తండ్రీ! కోపపడకు. కోపపడకు !

చ. కురుసభ కట్లు ద్రౌపదిని
గొప్పను బట్టియె యీడ్చి తెచ్చి త
త్పరమపతివ్రతామణి క్రు
ధాగ్నిమహోజ్జ్వల కీలలందు భ్ర
గ్గిరి నృపబంధు లెల్ల రని
కేవల సత్యముఁ జెప్పినాఁడ; నీ
వరయవె సాక్షివై కురుసు
తాగ్రణు లెల్లరు చేయుదుష్క్రియల్ ? ౨౯

దుర్యో:—ఏమిరా! గాలికొడుకా! ముసలిరాజు కడ నీచేసిన చెట్టలను గొప్పపనులుగాఁ బొగడుకొనుచున్నావఁటరా !

చ. పసు లగుమీకు నేవురకు
భార్యయు నాకును ద్యూతదాసి యౌ
నసతిని నాదునాజ్ఞ నటు
లక్కడ నీడ్చినఁ జూచినార లీ
వసుమతిరాజు లేల యన
వారిని వైరమునందు వ్రగ్గఁగా ?
పస గలదేని నన్ను గెలు
వంగను రార! యఖండవీర్యుఁడన్. ౩౦

ఓరి దురాత్మా ! నీవు చచ్చితివిరా ! (కోపముతో లేచి చంపఁబోవును.)

ధృత:—(దుర్యోధనునిఁ బట్టుకొని కూర్చుండఁబెట్టును)

భీమ:—(క్రోధము చూపును)

అర్జు:—ఆర్యా ! దీని కింత కోప మేల ?

గీ. అప్రియంబును గ్రియను జేయంగలేక
మాటచేఁ జేయుచున్నాఁడు మన కితండు
చచ్చిపోయిన తమ్ములసంగతిని వి
షాదమునఁ బ్రేలు వీనితో వాద మేల ? ౩౧

భీమ:—ఓరోరి భరతకులకలంకా !

గీ. ఓరి వాచాట! నినుఁ జంపి యొక క్షణమున
దుస్ససేనుని కడ కంపుదునుర ! యిప్డు
మద్గదాశక్తి నిర్భిద్యమానయుష్మ
దస్థిశబ్దంబునకు బిత లడలకున్న.

మఱియు నోమూర్ఖా !

మ. వనితం బోలి విరోధ మేస్పవనెతో
ర్వం గాంచుచున్నావు నీ

V.R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R. NARLA
D.P.R.T.
Acc. No.

యనుజన్ముం డగు దుస్ససేనునెద నే
నానాఁ డటుల్ ద్రచ్చి నె
త్తురు గ్రోలంగను జూచుచుండఁ నిలువవే ?
దుఃక్షత్రియా ! నీవు; పెం
పున యుష్మత్కుల పద్మినీ గజము భీ
ముం డల్గినన్ జావవే ? 33

దుర్యో:—దురాత్మా ! భరతకులాధమా ! ద్యూతదాసా ! పాండవపశువా ! నీకువలె నేను డంబములు కొట్టనురా !

గీ. మద్గదాభిన్న వక్షస్థ్సలోద్గత మగు
నెత్తుటేరున నెమ్మికల్ నీవి మెఱయ
సమరతలమున నీచావు జూడఁ దెలిసి
యిపుడె పాండవు లెంతయో యేడ్వఁగలరు. 34

భీమ:—(నవ్వి) ఓహో ! ఐన మేము నిన్నేమఱరాదు. మఱి యిదిగో ! నాప్రతిజ్ఞ వినుము.

చ. గిర గిరఁ ద్రిప్పుకొంచు గద
కిన్కను నీదగునూరుయుగ్మ ము
ద్ధురముగఁ బిండిగొట్టి తలఁ
దూర్చుఁ బదంబులు ద్రొద్దుటన్ నృపుల్
వెఱపునఁ జూడ; నెల్ల రరి
వీరులఁ జెండి తదప్రచండనం
బరు దగుహార భంగి నొడ
లంతయుఁ జిమ్ముకొనం జెలంగుదున్. 35

[library stamp]

(తెరలో)

ఓ భీమసేనార్జునులారా! ఇదిగో! నిహతాశేషారాతి చక్రుండును, ఆక్రాంత పరశురామాభిరామ యశుండును, ప్రతాపతాపిత దిఙ్మండల స్థాపితస్వజనుఁడును, అజాతశత్రుఁడును, మహారాజును నగు శ్రీమాన్ యుధిష్ఠిరచక్రవర్తి యిట్లాజ్ఞ పెట్టుచున్నాఁడు.

భీమ. అర్జు:—ఏమని ?

(మరలఁ దెరలో)

చ. అనిఁ దెగియున్న యాప్తులకు
నగ్నికృతుల్ పొనరింపుఁడయ్య!; భ
క్తిని నయనాశ్రువారిని గ
తించిన బంధుల కిండు తర్పణం
బును దగుబాంధవుల్; సమర
భూమిని నేఱుఁడు జ్ఞాతిదేహముల్;
చనె నినుతోడ శత్రురిపుల
సంతతి; సైన్యములన్ మరల్పుఁడీ! ౩౬

భీమ. అర్జు:—సరే. (నిష్క్రమింతురు.)

(తెరలో)

ఓరోరి గాండీవాకర్షణ బాహుశాలీ! అర్జునా! ఎటకుఁబోవుదురా!

మ. నినుఁ జంపం గలవిల్లు కర్ణుపగచే
నే పీడుటం జేసియే

వనమందుఁ బలె వీరశూన్యరణసే
వన్ బ్రౌఢుండై నాఁడవా?
జనకుం డస్త్రము వీడి నప్పటి శిర
స్స్పర్శంబు భావించి నే
ననికిం జొచ్చితిఁ; బాండవద్రుపదస
న్యాగ్నిక్రియన్ ద్రౌణినిన్. 32

ధృత:—(విని సంతోషముతో) వత్సా! దుర్యోధనా! ద్రోణవధ పరిభవోద్దీపక క్రోధపావకుఁడును, తండ్రికంటెను సమధిక బాలుఁడును, శిక్షావంతుఁడు, దేవసదృశుఁడు నగు మహాత్ముఁ డశ్వత్థామ విచ్చేయుచున్నాఁడు. ఆ మహావీరుని నీ వెదురేఁగి సంభావింపుము.

గాంధా—నాయనా! ఆ మహానుభావున కెదురేఁగుము.

దుర్యో:—తండ్రీ! తల్లీ! అంగరాజు చావు గోరిన యీవ్యర్థయౌవనశస్త్రగ్రహణుఁడు మన కేల?

ధృత:—వత్సా! ఈ తరుణమున సంతపరాక్రమవంతునితో నిట్టి మాట లాడి యాతనికి విరాగము కలిగింపరాదు.

అశ్వత్థామ:—(ప్రవేశించి) కౌరవాధిపతీ! జయము జయము.

దుర్యో:—(లేచి) గురుపుత్త్రా! ఇటుఁ గూర్చుండుము.

(కూర్చుండఁ బెట్టును.)

అశ్వ:—రాజా! దుర్యోధనా!

గీ. చెవుల కింపుగఁ బల్కియు నవల కర్ణుఁ
డనిని జూపినపస తెల్లమయ్యె నీకు;
ద్రౌణి విల్లెక్కిడి రణంబుఁ దా నొనర్ప
వచ్చెఁ బ్రతికార చింతఁ బోఁబుచ్చి మదిని. 33

దుర్యో:—(మిక్కిలి యసూయతో) ఆచార్యాత్మజా !

గీ. కర్ణుఁ డీల్గినపిదపనే కాదె నీవు
యుద్ధ మొనరింపఁ బూనిక నుండినాఁడ
వేను మరణించుదాఁక నీ వెదురుచూడు
కర్ణదుర్యోధను లన నొక్కటియె కాదె ? ౩౯

అశ్వ:—(తనలో) ఏమి! ఇపుడుకూడఁ గర్ణుఁ డన్నఁ బక్షపాతమును నే నన్నఁ బరిహాసమునా? (ప్రకాశముగా) రాజా ! కౌరవేశ్వరా! అట్లే యగుఁగాక ! (నిష్క్రమించును)

ధృత:—వత్సా! నీకు మతిలేదా యేమి ? ఇట్టి సమయముననునట్టి మహానుభావుఁ డైన యశ్వత్థామకుఁ బరుషవాక్యములచే మనస్సు విఱుగునట్లు చేసితివి !

దుర్యో:—ఏమి ? నే నేమి యసత్య మాడితిని? ఇది నాకుఁ గ్రోధహేతువు కాదా ! ఏలన :

గీ. ధన్యు లగురాజులకుఁ జూడఁ దలఁపరాని
వీరవరు నీదుదౌర్భాగ్య కారణమున
ననిని జచ్చినవాని, నాయాప్త మిత్రుఁ
దిట్టుద్రౌణికిరీటులు నెట్టు వేఱు ? ౪౦

ధృత:—అయ్యో ! వత్సా ! ని న్ననవలసిన దే మున్నది ? భరతకులమున కిది యవసానదశ. గాంధారీ! సంజయా ! నిర్భాగ్యుఁడను నే నేమి చేయుదును? (ఆలోచించి) ఇట్లగుఁగాక ! సంజయా! అశ్వత్థామతో నావచనములుగా నిట్లు పలుకుము:

చ. ఇరువురుఁ గూడిమాడుచును
నింపుగ స్తన్యముఁ గ్రోలియుండు టే

మఱకుము; నిన్ను నెత్తుకొని
మౌళిని నుంచుట బట్టు పాడుగా
మఱవకు; భ్రాతృదుఃఖమున
మైత్రిని ని న్నటు లాసుయోధనుం
డఱవఁగఁ గ్రోధముం బెనుప
కయ్య! గురూత్తమ పుత్త్రి! వీనిపై. ౪౧

సంజ:—సరే. (లేచును)

ధృత:—ఇదికూడ నా పలుకుగా నతనికిఁ జెప్పుము.

చ. అనృతము విన్న నీపిత మ
హాత్ముఁ డటుల్ శర ముజ్జగించుటల్,
గన విన రాని రీతి నతి
గాఢపరాభవ మాతఁ డందుటల్,
ఘనబలముల్ బరాక్రమముఁ
గాంచిన పుత్త్రిఁడ వీవు నుండుటల్,
గొనకొని తీర్తుగాని పగ
కోపము నొందకుమయ్య! పుత్త్రిపై. ౪౨

సంజ:—అట్లే. (నిష్క్రమించును.)

దుర్యో:—సూతుఁడా! సాంగ్రామికరథమును నాకు సిద్ధ మొనర్పుము.

సూతు:—చిత్తము. దేవా! (నిష్క్రమించును.)

ధృత:—గాంధారీ! మనము మద్రపతి శల్యుని శిబిరమున కేఁగుదము. వత్సా! నీ వట్లొనర్పుము. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది పంచమాంకము.

వేణీసంహారము

షష్ఠాంకము

(ఆసనమునఁ గూర్చుండి యుధిష్ఠిరుఁడును—ద్రౌపది, చేటి, బుధకుఁడును ప్రవేశింతురు.)

యుధి:—(చింతించుచు నిట్టూర్పు విడిచి)

ఉ. ఈఁదితి భీష్మసాగరము
నెట్టులొ; యార్పితి ద్రోణవహ్ని; నా
మీఁదను గర్ణనామక మ
మేయవిషాహిని గొట్టె; శల్యునిన్
జేఁదితిఁ బ్రాణముల్; లఘు స
శేషజయంబును గాంచి యుంటి; నీ
మీఁదను భీమసాహసము
మిక్కిలి జీవితశంకఁ గొల్పెఁగా! ౧

ద్రౌప:—(కన్నీటితో) మహారాజా! జీవితశంకఁ గొల్పినది పాంచాలి బ్రతుకు కాని భీమసాహసము కాదు.

యుధి:—రెండును గావు. నేనే జీవితశంకఁ గొల్పితిని. (బుధకునితో) బుధకా!

బుధ:—దేవా! ఏమి యాజ్ఞ?

యుధి:—బుధకా! సహదేవునితో నిట్లు చెప్పుము: "క్రుద్ధుఁడై వృకోదరుఁడు సాయంతనములోఁగాఁ దాను సుయోధనునిఁ

జంపలేకపోయినచోఁ దానే చత్తు నని చేసిన దారుణప్రతిజ్ఞను విని మానధనుఁ డయ్యుఁ గౌరవరాజు మాయమయ్యెను. అందుచే, దుర్యోధను నన్వేషించుటకు నిపుణులు, యథార్థాభిజ్ఞులు, భక్తిమంతులు నగు సచివులు పటుపటహరవవ్యక్తఘోషమున దుర్యోధను జాడఁ దెలిపినవారికి బహుధనాదిబహూకృతు లిత్తు మని చాటుచు శమంతపంచకమునఁ దిరుగవలయును. మఱియు,

ఉ. పంకములందు సైకతపుఁ
బట్టుల జాలరులన్ గనన్ వలెన్;
బొంకపుడొంకలన్ వెదకఁ
బోవవలెన్ బెడగొల్ల లెల్ల; శే
వంకను వ్యాఘ్రచారివన
పంక్తుల వ్యాధులు చూడఁగా వలెన్;
గొంకక రంధ్రవిజ్ఞు లతి
గూఢతఁ బోవలె నాశ్రమంబులన్. ౨

బుధ:—చిత్తము. దేవా!

యుధి:—ఉండు. సహదేవున కిదియుఁ దెల్పుము.

చ. అలుకుచు నెవ్వరెవ్వ రెటు
లాడినఁగాని రహస్య వృత్తముల్
చులకనఁ జూడరాదు; మఱి
సుప్తుల రోగుల నార్తులన్ వన
స్థలముల నేమఱిం జనదు;
జంతులత్రాసము పక్షికూఁతలున్
గలిగినచోట్ల శ్రద్ధఁ గనఁ
గావలయున్ నృపపాద చిహ్నముల్. ౩

బుధ:—చిత్తము. దేవా! (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) దేవా! పాంచాలకుఁ డేతెంచియున్నాఁడు.

యుధి:—త్వరగా రానిమ్ము.

బుధ:—(నిష్క్రమించి, పాంచాలకునితో మరలఁ బ్రవేశించి) ఇదిగో! దేవా! పాంచాలకుఁడు సమీపించుచున్నాఁడు.

పాంచా:—దేవా! జయము. జయము. దేవికిని దేవరకును ప్రియవార్తఁ దెలుప వచ్చితిని.

యుధి:—పాంచాలకా! దురాత్ముఁడగు కౌరవాధముని జాడ తెలిసినదా ?

పాంచా:—జాడ తెలియుటే కాదు. దేవీకేశపాశ స్పర్శపాతక ప్రధాన హేతుభూతుఁడే దొరకినాఁడు.

యుధి:—(ఆనందముతోఁ గౌఁగిలించుకొని) మంచిది. భద్రా ! మంచిమాట చెప్పితివి. ఏమి కంటి కగపడినాఁడా ?

పాంచా:—దేవా! సమరగోచరుఁడు కాలేదా యని యడుగుము.

ద్రౌప:—(భయముతో) నానాథుఁడు నానితో సమరమున నున్నాఁడా !

యుధి:—(అశంకతో) వత్స నానితో సమరమున నున్నాఁడా ?

పాంచా:—నిజము. మహారాజా! నే ననత్య మాడుదునా ?

యుధి:—

మ. గద చేతం గొనుభీమువిక్రమము లో
కంబందు నేఁ గాంచియుఁ
మదిలో సంశయ మందుచుంటి నకటా !
మా కానో కాదో జయం

బది యంచుఁ; దలపోయఁ గారణ మనూ
హ్యం బౌ; 'సతిస్నేహ మా
స్పద మాఁ బాపకుశంక' కన్న నుడియే
సత్యంబు నా పట్టునన్. ४

(ద్రౌపదిని జూచి యామె కన్నీరు తుడిచి) ఓసీ! సుక్షత్రియ రాలా!

మ. కురువృద్ధుల్ కురువృద్ధబాంధవు లనే
కుల్ రాజులుం జూడ నీ
వర కేశగ్రహణాది యా పరిభవ
ప్రజ్యోతి చల్లారు నం
దఱముం జచ్చిననొండె లేనియెడలన్
బాపాత్మకుం డైన యా
కురురాట్ క్రూరమృగంబు నేఁడె యనిలోఁ
గోల్పోయినన్ బ్రాణముల్. ౫

ఐనను, సందేహ మవసరము లేదు.

గీ. ప్రతిన చెడు నన్న భీతిచేఁ ద్వరితుఁడైన
భీమసేనునిచేఁ జచ్చు వినుము నేఁడె
పావనం బగునీ కేశపాశవితతి
హస్తమునఁ బట్టి యీడ్పించినట్టితులువ. ౬

పాంచాలకా! చెప్పు. చెప్పు. ఆదురాత్ముఁ డెటు లెక్కడ దొరకెను? ఇప్పు డేమి జరుగుచున్నది?

ద్రౌప:—భద్రా! చెప్పు. చెప్పు.

పాంచా:—దేవా! దేవీ! వినుఁడు. నీచే మద్రపతి శల్యుఁ డీల్గుటయు, గాంధార రాజశలభకులము సహదేవశస్త్రిసల

మునఁ బ్రివేశించుటయు, సేనాపతిమరణమున భీతులై మిగిలినయోధులు రణభూమిని విడిచి పాఱుటయు, మనసేనలు శత్రుపరాజయమును గాంచి యుప్పొంగుచు ధృష్టద్యుమ్నాధిష్ఠితము లయి యుండుటయు, కృపకృతవర్మాశ్వత్థాములు ప్రణష్టు లగుటయుఁ గని వృకోదరప్రతిజ్ఞాభీతుఁడయి దురాత్ముఁడగుకౌరవాధముఁ డెటనో దాఁగుకొనెను.

యుధి:—తరువాతఁ దరువాత ?

ద్రౌప:—తరువాత ?

పాంచా:—తరువాత భగవంతుఁడగువాసుదేవునిచే నధిష్ఠింపఁబడిన రథ మెక్కి భీమార్జునకుమారులు శమంతపంచకము నంతను వెదకిరి. కాని, జాడ తెలియదాయెను. అపు డస్మాదృశు లగుభృత్యవర్గము దైవమును దలఁచి దుఃఖించిరి. అర్జునకుమారుఁడు దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచెను. వృకోదరుఁడు జలధరసమయనిశాసంచారితతటిత్ప్రకార పింగళదృష్టులను గదాదండముపైఁ బ్రసరింపఁజేసెను; కృష్ణభగవానుఁడు విధికృతుల నిందించెను; అపు డొకపురుషుఁడు చేత మాంసము నిడుకొని క్రొత్తఁ జంపిన మృగలోహితచరణములతోడను, గట్టుఁబుట్టముతోడను, బరుగున భీమసేనునికడ కేతెంచి గట్టినిట్టూర్పులసందడిని విని వినిపింపనిమాటలలో నిట్లనెను : "దేవా ! భీమసేనకుమారా ! ఇటకు సమీపమునఁ గల యొకహ్రదమునందలి మడుఁగులో దిగినరెండడుగులజాడలు కానవచ్చినవి. ఒకటి లోనుండి వచ్చినది. రెండవది యట్లు కానిది. తరువాత మీచిత్తము.'' అంత మే మెల్లరము సంభ్రమచిత్తులమై యాతనివెనుక నట కేఁగి సుయోధనునిపద చిహ్నాలుగా వాని నెఱింగితిమి. అపుడు వాసుదేవుఁ డిట్ల

నెను. "ఓ వీరవృకోదరా ! సుయోధనునకు జలస్తంభవిద్య తెలియునుగాదా! ఆతఁడు నీకు భయపడి యీహ్రదములో దాఁగుకొనియుండును." బలరామానుజుని యీమాట విని భీమసేనుఁడు దిగ్గజము లడలిపోవునట్లు, సలిలచారిసకలజంతువులు బెదరిపోవునట్లు, మడుఁగంతయుఁ గలఁగఁబాఱునట్లు భైరవ మగుసింహనాదముఁ జేసి "ఓరోరివృథాప్రఖ్యాపితాలీకపౌరుషాభిమానీ! పాంచాలీకేశాంబరాకర్షణ మహాపాపీ ! ధార్తరాష్ట్రాపశదా !

చ. మలినత లేని యిందుకుల
మందునఁ బుట్టితి; విప్పుడుర్గదా
కలితకరుండ వీవు; ననుఁ
గాఱులు గూసితి దుస్ససేనుర
క్తలలితపాయినిన్, గరము
కట్టఁగఁ జూచితి కృష్ణదేవునిన్;
జలమునఁ బంకమందు దిగి
చత్తువె సిగ్గఱి రాజకీటమా ! ౭

మఱియు మానవంతుఁడ వగు నో కౌరవాధమా !

ఉ. భర్తలు చచ్చి కౌరవుల
పత్నులు కొప్పులు చేతఁబట్టి పె
ల్లార్తిని గాంతు లేడుటను
నాఁటెను ద్రౌపదిక్రోధవహ్ని త
ద్భర్తకతాన; నీదుపెద
తమ్ముని రక్తము ద్రాగి ముందటన్
నర్తనచేయు నన్విడిచి
నాఁడవె? శౌర్యము వీడఁ బాడియే? ౮

ద్రౌప:—నాథా ! నీపునర్దర్శనము నాకుఁ గలిగినచో నాశోపము తీరినట్లే.

యుధి:—కృష్ణా ! ఈసమయమున నమంగళముఁ బలుకకుము. భద్రా ! తరువాత నేమయ్యెను ?

పాంచా:—దేవా ! ఇట్లు పలుకుచు భీమసేనుఁడు లోనికి దిగి క్రోధోద్ధతభ్రమితభీషణ గదాపరిఘపాణియై గట్టు తెగిన దానినిగను, పొంగిననీళ్లు కలదిగను, జాప కట్టునట్ట మొసళ్లు కలదిగను, భయపడ్డసమస్తజలజంతువులు గలదిగను నాహ్రదమును వేగముచే సుడిగుండములుతిరుగునట్లు కలఁచివేసెను.

యుధి:—భద్రా ! అప్పుడు నాతఁడు బయలుపడలేదా ?

పాంచా:—దేవా ! వెలువడ కేమగును ?

గీ. భీమభుజమందరంబున వెల్లి చిలుక
పాలసంద్రింబునం బుట్టు కాలకూట
విషముగతిఁ గోపఘూర్ణితవేషి యగుచు
వెలువడె సుయోధనుం డొక్కవలననుండి.

యుధి:—మంచిపని చేసితివి. సుక్షత్రియా! మంచిపని చేసితివి.

ద్రౌప:—సమరప్రతిపన్నుఁ డైనాఁడా ? లేదా ?

పాంచా:—అట్లు పైకి వచ్చి కరద్వయమున గదాద్వయమును ద్రిప్పుకొనుచు నాతఁ డిట్లనియె. "ఓరోరీ గాలికొడుకా ! భీతిచే నేను డాఁగితి ననుకొనుచున్నావా ? పాండవుల నెల్లర భండనమునఁ జంపకుండఁ బరులకంటెఁ బడ నిచ్చగింపక బడలిక దీర్చుకొనుటకై పాతాళమున విశ్రమించితినిరా." ఇంతలో వాసుదేవకిరీటులు నీటిలో యుద్ధము పనికిరాదని యిరువురను బైకిఁ దీసికొనివచ్చిరి. కౌరవపతి భూమిపైఁ

గూర్చుండి గదను క్రిందఁబెట్టి విఱిగిపోయిన వేయియరద ములు, చచ్చిపోయినకౌరవకులసహస్రము, ముక్కముక్క లై పడియున్న గజవాజిసహస్రకళేబరములపై నున్నగృధ్ర కంకజంబుకములచే భీతావహము, నుత్సన్నసుయోధన బలము, మనవీరులసింహనాద సంవలిత సమరతూర్యము, అమిత్రబాంధవము సకౌరవము, సమిత్రబాంధవము సపాండ వము నగు పోలికలనుఁ జూచి యాతఁడు వేఁడినిట్టూర్పులు నిగుడ్చుచుండెను. అప్పుడు వృకోదరుఁడు "ఓయీ! కౌరవ రాజా! బంధుజనచింత విడువుము. పాండవులు సమరసమ ర్థులు. నీ వసమర్థుఁడవు నని విచారింపకుము.

గీ. పంచపాండవులందు నీ వెంచుకొనుము
యోధు నొక్కని సమరసుయోధనమున;
వలయు శస్త్రాదికమ్ముఁ గవచముఁ బూని
సల్పుసమరోత్సవమ్ము స్వచ్ఛందగతిని." ౧౦

అనెను. ఈమాటలు విని కొంచెమసూయ గలచూపులతో భీమార్జునులం జూచి దుర్యోధనుఁ డిట్లనెను.

గీ. కర్ణదుశ్శాసనులఁ జంపుకారణమున
నుభయులును మీరు నాకుఁ దుల్యులు తలంప;
నప్రియుఁడ వైనఁ బ్రియయోధుఁ డౌదు వీవు
చాలఁ గోరుదు నీ ప్రియసాహసాంక! ౧౧

అని లేవ వా రొండొరులు పరుషవాక్య ఘోరసంగ్రాము లైరి. అంత వారిరువురు చిత్రగదాపరిఘభాసురభుజపంజరులై మండలప్రచారముల విహరింపఁదొడఁగిరి. అపుడు భగ వంతుఁ డగుచక్రపాణి నన్నిటకుఁ బుత్తెంచుచు మీతో నిట్లు పలుకు మనెను. "భీమసేనుఁ డింకను దీఱనిప్రతిజ్ఞ కల

వాఁడును దుర్యోధనుఁ డంతర్హితుఁడును నగుట మాకు విషాదహేతువైనది. కాని, యిపుడు దుర్యోధనుఁడు భీమసేనుని చేఁ జిక్కినాఁడు. ఇఁక, నిష్కంటకముగా నీభూమిని పాలింపుము. అభ్యుదయమునకుఁ దగినమంగళక్రియ లెల్ల ప్రారంభింపుము. సందేహ మేమియు వలదు.

మ. రతనంపుంగలశంబులన్ జలముఁ ద్వ
ద్రాజ్యాభిషేకార్థమున్,
సతి వేణీవరణోత్సవంబునకునై
సర్వక్రియల్, కూర్పు ము
న్నతరాజద్రుమఖండనప్రవణతీ
క్ష్ణప్రాక్కుఠారుండు, వా
యుతనూజుండును గ్రుద్ధు లైన విజయం
బొందంగ సందేహమే? ౧౨

ద్రౌప:—(కన్నీటితో) త్రిభువననాథుఁడే యిట్లాజ్ఞాపించుచుండ నిఁక వేఱొకవిధముగ సంభవించునా?

పాంచా:—ఇది కేవల మాతనియాశీస్సే కాదు. ఆదేశమే.

యుధి:—భగవత్సందేశమునకు వికల్ప మెట్లును గలుగదు. ఎవఁడురా? అక్కడ?

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) దేవా! ఆజ్ఞాపింపుము.

యుధి:—దేవదేవుఁ డగు దేవకీనందనుని దివ్యప్రసాదమున భీమసేనకుమారుని విజయమంగళాకాంక్షకై సర్వోచితసంభారములు నడపవలయును.

కంచు:—చిత్తము. (ఉత్సాహముగా నడచి) ఉచితజ్ఞులతోఁ గూడి యున్న యో యంతఃపురప్రధానద్వారపాలకులారా! కార

వావమానసాగరమును భుజబల మనునావచే దాఁటినవాఁడును, నిజప్రతిజ్ఞాపారమును జక్కఁగాఁ గాంచినవాఁడును, సుయోధనానుజశత మనుతృణకణములకు మహావాయువును, వాయుపుత్త్రుఁడును, దుశ్శాసనునివక్షస్స్థలమునుజీల్చివైచిన నరసింహుఁడును, దుర్యోధనుని యూరుస్తంభములను విఱుగఁగొట్టఁగలవిజయబలశాలి యైనభీమసేనునిపై నిండువాత్సల్యము గలయుధిష్ఠిరుఁడు మంగళకృత్యములు నిర్వర్తింప నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. (ఆకాశముపైకిఁ జూచి) ఏ మనుచున్నారు ? అన్నియు నధికతరముగా నిర్వర్తించితిమి. నీవు చూచుట లేదా యనియా ! మంచిది. ఉత్తములారా ! మంచిది. చెప్పకుండనే మేలుచేయుట మనోగతస్వామిభక్తిని మిక్కుటముగా వెల్లడించునుగదా !

యుధి:—ఆర్యా ! జయంధరా !

కంచు:—దేవా ! ఏమియాజ్ఞ ?

యుధి:—నీ వరిగి యీశుభవార్తఁ దెచ్చినపాంచాలకునికి బహుమతి నొసంగి సంతోషపెట్టుము.

కంచు:—చిత్తము. (పాంచాలకునితో నిష్క్రమించును)

ద్రౌప:—మహారాజా ! భీమసేనుఁడు దుర్యోధనునితో మా యైదుగురిలో నొకరిని గోరుకొను మని యేల యనెను ? ఒకవేళ నాతఁడు నకులసహదేవులలో నొకనిఁ గోరుకొని సమరము చేయుదు నని యన్న మన కుపద్రవము కలుగునుగదా !

యుధి:—కృష్ణా ! దానికిఁ గారణ మిది : బంధువు లెల్లరును, సోదరు లందఱును జచ్చి యేకాదశాక్షౌహిణీసేనలో నీకఁ

గృపకృతవర్మాశ్వత్థామలే మిగిలియుండుటచే దుర్యోధనుఁడు బంధురహితుఁడు దేహముమాత్రమే మిగిలినవాఁడునై యున్నాఁడు. ఆతఁ డభిమానమును విడిచి యాయుధత్యాగము చేసినఁగాని తపోవనమున కేఁగినఁగాని, తండ్రియెదుట సంధిచేసినఁగాని, సకలరిపులను జయింతు నన్నభీముని ప్రతిజ్ఞ యింతవఱకు వచ్చి వ్యర్థమగు నని తలఁచి, దుర్యోధనునకు సమరోత్సాహముఁ గల్పింప నట్లు పలికెను. మఱియు దుర్యోధనుఁడు పాండవులలో నెవ్వనిని జయింపలేఁడు. ఏమైనను, వృకోదరునితోడనే గదాయుద్ధ మాతఁడు కోరు నని నే ననుకొనుచున్నాను. ఏలన :

ఉ. కోపమునన్ రణంబునను
ఘూర్ణగదాధరుఁ డైనభీముపెం
పోఁగఁజాల రెవ్వరు; సు
యోధనుఁడుర్వి బలరాము సాటి; యీ
పాపపుధార్తరాష్ట్రు లను
పద్మినికిన్ గజ మైనభీముఁడే
యోపు జయింపఁ; గోరును సు
యోధనుఁ డాతనిఁ; గోరఁ డన్యులన్. ౧౩

(తెరలో)

దాహము! దాహము. అయ్యో! దాహము. దాహము. కొంచెమునీరు నీడ యిచ్చి నన్నుఁ గాపాడుఁడు.

యుధి:—(విని) ఓరీ! ఎవఁ డక్కడ ?

కంచు:—(ప్రవేశించి) దేవా! ఏమియాజ్ఞ ?

యుధి:—అదేమియో తెలిసికొనిరా.

కంచు:—చిత్తము. (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) దేవా! దప్పికగొన్నయొకయతిథి.

యుధి:—వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

కంచు:—చిత్తము (నిష్క్రమించును.)

(చార్వాకుఁ డనురాక్షసుఁడు మునివేషధారియై ప్రవేశించును)

చార్వా:—(తనలో) నేను సుయోధనునిపరమమిత్రుఁడ నైనందుల కైనను బాండవులను వంచింపవలయును. (ప్రకాశముగా) దాహము. దాహము. కొంచెమునీరు నీడ యిచ్చి నన్నుఁ గాపాడుఁడు. (యుధిష్ఠిరుని సమీపించును. అందఱు లేచి నిలుచుందురు.)

యుధి:—మునీ! అభివాదములు.

చార్వా:—ఇది యభివాదసమయము కాదు. నీరిచ్చి నన్ను గౌరవింపుము.

యుధి:—మునీ! ఆసన మిదిగో! స్వీకరింపుము.

చార్వా:—(కూర్చుండి) మీరును గూర్చుండుఁడు.

యుధి:—ఓరీ! ఎవ రక్కడ?

కంచు:—(ప్రవేశించి) దేవా ఏమియాజ్ఞ?

యుధి:—జయంధరా! నీళ్లు గొనితెమ్ము. మునికి దాహము వేయుచున్నది.

కంచు:—చిత్తము. (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి సమీపించి) మహారాజా! చల్లనిచక్కనిమంచినీళ్లతో నిండినపంచపాత్ర మిదిగో! ఇది చిన్నచెంబు.

యుధి:—మునీ! దాహము పుచ్చుకొనుము.

చార్వా:—(కాళ్ళు కడుగుకొని యాచమించి) నీవు క్షత్రియుని వలె నున్నావు:

యుధి:—ఔను. నేను క్షత్త్రియుఁడనే.

చార్వా:—ఆత్మజననాశనమున కాలవాలమైనయుద్ధము నిత్యము చేయుచుండుమీచేతినీళ్లు ముట్టుకొనఁగూడదు. కానిమ్ము. ఈనీడను జల్లనిసరస్వతీనదీవాయువులవీవనచేతను నేను శ్రమము వాపికొందును.

ద్రౌప:—బుద్ధిమతికా! మహర్షికి విసనకఱ్ఱతో విసరవే.

(చేటి యట్లు చేయును.)

చార్వా:—మంచిది. మా కిట్టిమీయుపచారము లుచితములే.

యుధి:—మునీ! నీ కింతపరిశ్రమ కలుగుటకుఁ గారణమేమి ?

చార్వా:—మునిజనసులభ మగుకుతూహలముతో మహాక్షత్త్రియు లిరువురకు జరగుద్వంద్వయుద్ధముఁ జూడ శమంతపంచకమునఁ దిరిగితిరిగి యట నర్జునసుయోధనుల కగు ముష్టియుద్ధముఁ జూచి యీశారదాతపము బలవత్తర మగుటచే నాయుద్ధము ముగియకుండఁగనే యిటకు వచ్చితి.

అందఱు:—(విషాద మందుదురు.)

కంచు:—మునీ! అట్లు కాదు. భీమసుయోధనుల కని చెప్పుము.

చార్వా:—నీకుఁ దెలియనివిషయమున నన్నేల యాక్షేపింతువు?

యుధి:—మహర్షీ! చెప్పుము. చెప్పుము.

చార్వా—ఒక్కనిముసము విశ్రమించి నీ కంతయుఁ జెప్పెదను. కాని, యీముసలికంచుకికిఁ జెప్పను.

యుధి—చెప్పుము. చెప్పుము. సుయోధనార్జునులకే ?

చార్వా:—ఔ నని మొదటనే చెప్పితిని.

యుధి:—(కన్నీళ్లతో) భీమసుయోధనులకుఁ గాదా?

చార్వా:—అది జరిగిపోయినవిషయము.

యుధి.ద్రౌప:—(మూర్ఛిల్లుదురు.)

కంచు:—(చన్నీరు చల్లి) దేవా! ఊఱడిల్లుము. దేవీ! ఊఱడిల్లుము.

చేటి :—దేవీ! ఊఱడిల్లుము.

యుధి.ద్రౌప:—(తేఱుకొందురు.)

యుధి :—ఏమన్నావు? మునీ! భీమసుయోధనులగదాయుద్ధమిదివఱకే జరిగిపోయినదా?

ద్రౌప:—భగవంతుఁడా! ఏమి? అది జరిగిపోయినవిషయమా?

చార్వా:—కంచుకీ! వీ రిరువు రెవరు?

కంచు:—ఓయీబ్రాహ్మణా! ఈయన యుధిష్ఠిరమహారాజు. ఈమె పాంచాలరాజతనయ.

చార్వా:—ఏమి! నృశంసుఁడ నగునేను దారుణవిషయమే చెప్పితినే!

ద్రౌప:—హా! నాథా! భీమసేనా! (మూర్ఛిల్లును)

కంచు:—ఇపు డీతఁడు చెప్పినసంగతి యేమి?

చేటి:—దేవీ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

యుధి:—(కన్నీటితో) బ్రాహ్మణా!

క. పదనందిగ్ధతచే నే
నెద దుఃఖము నందుచుంటి నిఁక భీమునిస
త్యదళం జెప్పినయంతట
వదలెదఁ బ్రాణంబు సౌఖ్యపదవిం గనఁగన్. ౧౪

చార్వా:—(సంతోషముతోఁ దనలో) నాయత్న మిదియే.

(ప్రకాశముగా) అయినఁ దప్పక చెప్పవలసినది సంగ్రహముగాఁ దెల్పెదను. ఏలన, బాంధవదుఃఖవార్తను విస్తరించి చెప్పరాదుగదా!

యుధి:—(కన్నీరొలుక)

క. త్వరత్వరగాఁ జెప్పుము వి
స్తరముగనో సంగ్రహప్రధానముగానో
తరువాత వత్ససంగతి
త్వరగా విన నెదురుచూచెదన్ బుషివర్యా! ౧౫

చార్వా:—వినుము:

చ. కురుపతిభీమసేను లటు
ఘోరగదాధ్వనిఁ బోరుచుండఁగా

ద్రౌప:—(లేచి) తరువాతఁ దరువాత?

చార్వా:—(తనలో) వీరి కిఁకఁ దెలివిరాకుండఁ జేయుటెట్లు?

(ప్రకాశముగా)

సరగున నేఁగుదెంచె హలి;
సన్నిధిఁ బోరిరి వారు; శిష్యత
త్పరవిజయుండు సీరి యొక
దారుణసంజ్ఞ యొనర్పఁ గాంచి య
క్కురుపతి యొక్క పెట్టునను
గూలఁగనేసెను భీమసేనునిన్. ౧౬

యుధి:—హా! వత్సా! వృకోదరా! (మూర్ఛిల్లును)

ద్రౌప:—హా! నాథ! భీమసేనా! హా! మత్పరిభవప్రతీకారపరిత్యక్తజీవితా! జటాసురబకహిడింబకిమ్మీరకీచకజరాసంధ

నిషూదనా! సౌగంధికాహరణచాటుకారా! ప్రతివచన మిమ్ము. (మూర్ఛిల్లును)

కంచు:—(కన్నీటితో) హా! భీమసేనకుమారా! ధార్తరాష్ట్ర కులకమలినీప్రాలేయవర్షా! (సంభ్రమముతో) మహారాజా! ఊఱడిల్లుము. బుద్ధిమతికా! దేవి నూఱడింపుము. మహర్షీ! నీవును మహారాజు నూఱడింపుము.

చార్వా:—(తనలో) ఆఁ. ప్రాణము విడువు మని యూఱడించెదను. (పైకి) ఓయీ! భీమాగ్రజా! ఒక్కక్షణ ముండుము. ఇంకను జెప్పెదను.

యుధి:—(తెలివంది) మహర్షీ! ఇంకను గథాశేష మున్నదా ?

ద్రౌప:—(తెలివంది) ఆర్యా! ఆకథాశేష మేమి? చెప్పుము.

కంచు:—చెప్పు. చెప్పు.

చార్వా:—అట్లాభీమసుక్షత్రియుఁడు హతుఁడయి వీర సులభ మగుసద్గతి నందిన, భ్రాతృవధశోకమున నర్జునుఁడు గాండీవమును విడిచి రక్తసిక్తమై యున్నభీమసేనునిగదను బలవంతముగా నాతనిబిగిచేతులనుండి లాగుకొని శ్రీకృష్ణుఁడు వల దని నివారించినను వినక భ్రమింతగదార్ఘుంకారస మ్మూర్ఛితగంభీరవచనధ్వనితోఁ జెఱునవ్వునఁ గురుపతి ర మ్మని పిలుచుచుండ నర్జునుఁడు జంకక యాతనితో యుద్ధ మునకు దిగెను. అపుడు సుయోధనునిగదాఘాతమున నర్జునుఁ డస్తమించుట నిశ్చయ మని యెంచి బలరాముఁ డర్జునపక్షపాతి యగుకృష్ణుని బలవంతముగాఁ దనరథ మెక్కించుకొని ద్వారకానగరమునకుం గొంపోయెను.

యుధి:—బాగు. బాగు, అర్జునా! గాండీవమును విడుచుటచే నీవు త్వరలోనే యనుజు ననుగమింపఁగలవు. ఇఁక, నే నే యుపాయమునఁ బ్రాణత్యాగమహోత్సవము చేసికొనఁ గలనో?

ద్రౌప:—హా! నాథా! భ్రాతృవత్సలా! భీమసేనా! నీతమ్ముఁడు నశిక్షితుఁడు నగునర్జునుఁడు బలవంతముగా నీచేతిలోనిగదను లాగుకొని దారుణశత్రువున కెదురుపోవుచుండ నీ వుపేక్షింప వచ్చునా? (మూర్ఛిల్లును)

చార్వా:—తరువాత నేను........

యుధి:—చాలు. మునీ! చాలు. ఇఁకపై విసున దేమి? హా! భీమసేనా! లాక్షాగృహసముద్రతరణయానపాత్రమా! హా! కిమ్మీరహిడింబాసురజరాసంధ జయమల్లా! హా! కీచక సుయోధనానుజ కమలినీకుంజరా! హా! ద్యూతపణమా! మచ్ఛరీరస్థితిపరిఖేదశంకాసూదనా! హా! మదాజ్ఞాసంపాద కా! హా! కాంతారవ్యసనబాంధవా! హా! కౌరవవనదావా నలా!

ఉ. ద్యూతమమత్వదుర్వ్యసన
దూషితబుద్ధిని నేను నోడ న
త్యాతతదంతిసన్నిభమ
హాబలవంతుఁడ వయ్యు భక్తిసం
ప్రీతి విధేయుఁ డైతివి వి
వేకిత నీకిటు కీడుమూడెనే?

భ్రాత! మమ్ముఁ దిగఁ విడిచి
స్వర్గముఁ గాంచితె యార్తిఁ గొల్పుచుఁ. ౧౭

ద్రౌప:—(తెలివంది) మహారాజా! ఏ మయినది?

యుధి:—దేవీ! ఇఁక నేమున్నది?

మ. బకకిమ్మీర హిడింబరాక్షస మహా
పరిఖ్యాత విధ్వంసి, కీ
చకసంహర్త, మదోద్ధతాత్మక జరా
సంధపరిభావాఢ్య ఘో
రకరీంద్రాశని, సద్గదాపరిఘు వీ
ర్య స్ఫారబాహుండు, తా
వకప్రాణేశుఁడు, నర్జునాగ్రజుఁడు, మ
ద్భ్రాతృవ్యుఁ డేఁడీ యిఁకన్? ౧౮

ద్రౌప:—నాథా! భీమసేనా! నా వేణి నీవే ముడివైచెద నంటివిగదా! క్షత్రియవీరునకుఁ బలికినతప్పుట న్యాయమా? నీశపథము చెల్లించుకొమ్ము. నే నిదే వచ్చుచున్నాను. (మూర్ఛిల్లును)

యుధి:—(ఆకాశముఁ జూచి) అమ్మా పృథా! నీపుత్త్రుని వార్త వింటివిగదా! అనాథుఁడ నగునన్నొక్కనినే విడిచి పోయినాఁడుకదా? వత్సా! జరాసంధశత్రూ! నీ వింత యల్పాయుష్కుఁడ వగుటకు లోకులు నీయం దేమి లోపములు గనిపెట్టిరి? కాదు. నేనే యనేకములు కనిపెట్టితిని. నీవు:

మ. సకలోర్వీతలముర్ జయించియును నా
సాన్నిధ్యమం దుంచి యా
రక సిగ్గొందుట, జూదమందుఁ బణమై
క్రౌర్యంబు లే కొప్పుటల్,
వికలుం డౌవలలుం డనర్ విరట పృ
థ్వీపాలు సేవించుటల్
సుకముం గాంచఁగ నేను; నా కవియె తె
ల్పుం జిహ్వలై నీ దశర్. ౧౯

మునీ! ఏమంటివి? ("కురుపతి భీమసేను లటు" అను పద్యము పూర్తిగాఁ జదువును.)

చార్వా:—ఔ నది నిజమే.

యుధి:—ఏమి నా దురదృష్టము! బలరామా! కృష్ణాగ్రజా!

శా. జ్ఞాతిప్రీతి మనంబునందు లవమై
నన్ గాంచవా? క్షత్త్రియో
పేతన్యాయమె యిద్ది? కృష్ణభగవ
త్ప్రీతంబు నైనట్టి మ
ద్భ్రాతృస్నేహము నెంచవై తిరువురున్
బ్రఖ్యాతశిష్యుల్; మత్కీ
ర్తిన్ మాపయిఁ గ్రోధ మాతనిపయిన్
బ్రేమంబునుం జూపితో? ౨౦

(ద్రౌపదిని సమీపించి) ఓ పాంచాలీ! లెమ్ము. లెమ్ము. మన మిరువురము సమానదుఃఖము గలవారమే. మాటిమాటికి మూర్ఛిల్లి నన్ను బాధించెద వేల?

ద్రౌప:—(లేచి) దుశ్శాసనహతకుఁడు విప్పివేసిన నా కేశపాశ మును, దుర్యోధనునిఁ జంపుటచే నాతని రక్తముతోఁ దడి సిన చేతులతో నా నాథుఁడు ముడివేయవలయును. ఓసీ! బుద్ధిమతికా! నీ ముందే కదా నాథుఁడు శపథము చేసెను? ఇపుడే కదా దేవకీనందనుఁడు నాకు వేణీమహోత్సవము జరుపుట కెల్ల సంభారములు సిద్ధము చేయుఁడని సందేశ మంపెను! కావున, వికసించిన పువ్వులఁ దెచ్చి దండ గ్రుచ్చి నా వేణికిఁ జుట్టవే. శ్రీకృష్ణుని మాట విను. ఆయన యాదేశము వ్యర్థపుచ్చుట తగునా? అయ్యో! అతిసంతప్తచిత్తమున నే నేమియో పలవరించుచున్నాను. ఇంకను దూర మేఁగియుండని యార్యపుత్త్రుని నే ననుగ మించెదను. మహారాజా! చితి నేర్పఱుపుము. నీవును క్షత్త్రియధర్మ మనుసరించి శత్రునిర్దళనమున కేఁగవలయు.

యుధి:—పాంచాలీ! యుక్తముగాఁ బలికితివి. కంచుకీ! ఈతప స్వినికై చితి సిద్ధపఱచి యామె యసహ్యవేదనఁ బాపుము. నాకు సజ్యమగుధనువు గొనితెమ్ము. పోనిమ్ము. విల్లెందుకు?

గీ. భీమసేనుని రక్తసిక్తామలగదఁ
గైకొని కిరీటి విడిచెఁగా గాండివంబు;
నటులె నేనును నర్జును ననుసరింతు
నదియె శ్రేయము నాకు జయంబ దేల? ౨౧

చార్వా:—రాజా! నీ మనము రిపుజయవిముఖమైనచో నెక్క డనో ప్రాణత్యాగము చేసికొనుము. అంతదూరము పో నేల?

కంచు:—(రోషముతో) ఛీ! మునిజనులకుఁ దగనట్లు రాక్షసులకుఁ దగినట్లు పలుకుచున్నావు.

చార్వా:—(భయమునఁ దనలో) వీఁడు నన్నుఁ గనిపెట్టలేదు గదా కొంపముంచి. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! కంచుకీ! ఇటు వినుము. అర్జున దుర్యోధనులకు గదాయుద్ధము జరుగుచున్నది కదా! వా రిరువుర గదాభుజసారము నెఱుంగుదును. ఇంతగా దుఃఖించుచున్న యీరాజర్షి మఱేమి దుర్వార్త వినవలసివచ్చునో యని య ట్లంటిని.

యుధి:—(కన్నీరు విడిచి) మంచిది. మునీ! మంచిది. నాకు హితముఁ దెలిపితివి.

కంచు:—మహారాజా! ఏమిది? శోకాంధత్వమున దేవసదృశుఁడ వగు నీవే క్షాత్త్రధర్మమును విడిచి సామాన్యునివలె విచారింతువు?

యుధి:—ఆర్యా! జయంధరా!

మ. పరిఘుప్రస్ఫుట పీనబాహుయుగళుం
భద్దండ శౌర్యాత్ములై
యరు దారీతిఁ గుబేరపట్టణము శ
క్రావాసముం జేరి దు
ర్భరవీర్యంబును జూపినట్టి ఘనులన్
భంజించి దుర్యోధనుం
డురుభూమిన్ బడవైచి నిల్వఁ గనఁగా
నోపన్ తదీయాస్యమున్. ౨౨

ఓ పాంచాలరాజతనయా ! నా దుర్నయమున సంభవించిన దీదుర్గతి. ఎంత త్వరలో నగ్ని ప్రజ్వరిల్లిన నంతత్వరలో బంధుజనములఁ గలిసికొనఁగలము.

ద్రౌప:—ఆర్యా ! కట్టెలు చేర్పుఁడు. ఏమి ! మహారాజుమాట యెవరును వినరే! హా! నాథా నీవు లేనికారణమున మహారాజును బరిజనులు సైతమవమానించుచున్నారు గదా !

యుధి:—మహర్షీ ! నా మాట యెవరును వినుటలేదు. నీవైన నింధన ప్రసాదమునఁ బ్రసాదము చూపుము.

చార్వా:—ఇది మునిజన విరుద్ధము. (తనలో) నాకోరిక తీరినది. వీరికిఁ గానరాకుండ సమీపమున నింధనములఁ బ్రజ్వలింపఁ జేయుదును. (ప్రకాశముగా) రాజా! ఇట్టిస్థితిలో నే నిట నిలువఁజాలను. (నిష్క్రమించును.)

యుధి:— దేవీ ! నేఁ జెప్పినపని నెవ్వరును జేయరైరి. పోనిమ్ము. నేను స్వయముగానే కట్టెలు ప్రోఁగుచేసి చితి యంటించుకొందును.

ద్రౌప:—త్వరగా. మహారాజా! త్వరగా.

(తెరలోఁ గలకలము.)

ద్రౌప:—(భయముతో విని) మహారాజా ! ఇది యెవరో బలగర్వితుని సింహనాదమువలె నున్నది.ఇంక నేయప్రియమునో వినఁగనే మన మాలసించుచున్నాము.

యుధి:—విలంబనము వలదు. లెమ్ము (నడతురు) పాంచాలీ ! అమ్మకుఁ గాని నీసపత్నులకుఁ గాని చెప్పవలసిన దేమన్న నున్నఁ జెప్పి పరిజనులను బంపివేయుము.

ద్రౌప:—మహారాజా! మీయమ్మగారికి "బక హిడింబ కిమ్మీర కీచక జరాసంధజయమల్లుఁ డగునీమధ్యమపుత్త్రుఁడు నిర్భాగ్యురాల నగునామూలమునఁ బరలోకగతి నందె" నని విన్నవించెదను.

యుధి:—బుద్ధిమతికా! అమ్మగారికి నామాటగా నిట్లుచెప్పుము:

గీ. ఎవనిభుజశక్తిచే లక్క యింటినుండి
బయటఁ బడఁ గాంచిరో యగ్ని బారినుండి
నీవు సుతు; లట్టి నీయన్ననిసువు భీమ
బలుఁడు లేఁ డని నే నెట్లు పలుకువాఁడ ? ౨౩

ఆర్యా! జయంధరా! నీవు సహదేవునికడ కేఁగుము. పాండుకుల బృహస్పతియు, ద్వైమాత్రేయుఁడు, నగునాతనితో "సకలకురుకుల కమలాకరబడబానలుఁ డగుయుధిష్ఠిరుఁడు పరలోకమున కేఁగుచు, ఇష్టుఁడవు, అనుకూలుఁడవు, నిత్యము కోరఁదగినవాఁడవు, దుర్వ్యసనములకు దూరుఁడవు, అభ్యుదయకష్టములపట్ల ధైర్యవంతుఁడవు నగునిన్నుఁ జాలఁ గౌఁగిలించుకొని శిరము మూర్కొని యిట్లు పలికె" నని చెప్పుము:

చ. వయసునఁ జిన్నవాఁడవును
బ్రాజ్ఞత మత్సదృశుండ వీవు; నే
వయసున నీకుఁ బెద్దను స్వ
భావవివేకిత మద్గురుండ వే
ప్రియతమ ! నీవు; మ్రొక్కెడుచు
వేఁడుదు వీడుము కూర్మి యింక నా

పయిని; పితౄణమోచనకుఁ
బ్రాంజలిఁ దర్పణ మిచ్చుచుండుమీ! ౨౮

మఱియుఁ జిన్నతనమునుండి నాకడఁ బెరిఁగినవాఁడు, నిత్యము సదభిమాని, మేరుసమానధైర్యసారుఁడు నగునకులుఁడును నామాటఁ బాటించువాఁడు కావున నతనితో నిట్లంటి నని చెప్పుము: వత్సా! నీవు మామార్గ మనుసరింపరాదు.

చ. మఱవుము భీము నర్జునుని;
మమ్ముఁ దలంపకు మింకఁ; బాండు భూ
వరుకులనాశనంబునఁ గృ
పన్ విడువన్ వలెఁ దర్పణంబులన్
బరమవిధేయతన్; రిపుల
పజ్జనొ యాదవులిండ్లయందొ భీ
కరవనియందొ ప్రాణములఁ
గాచుకొనం దగు నీవు తమ్ముఁడా! ౨౯

జయంధరా! పొమ్ము. నీవు తప్పక చెప్పవలయునుజుమా! నేఁ జచ్చినంతయెట్టు. ఆలసింపక త్వరగాఁ బొమ్ము.

ద్రౌప:—ఓసీ! బుద్ధిమతికా! ప్రియసఖి సుభద్రకు నామాటగా నిట్లు చెప్పుము. "చెల్లీ! వత్స యగునుత్తర కిపుడు నాలవమాసము. కాన, మనకులము నిలుపఁ గలయామె గర్భమును నీవు కడుఁ గాపాడవలయును. ఎప్పటికైన నా పట్టియే సురలోకగతుల మైనమాకు నీటిచుక్కలు విడువఁ గలుగును."

యుధి:—(కన్నీటితో) అయ్యో! కష్టముగదా!

చ. ధరణిని వేళ్లువాఱి బహు

ధా విటపంబుల విస్తరించి దు

ర్ధర మగుమ్రాను వెంచియును

దైవకృతంబునఁ జెట్టె దగ్ధమై

పరగిన లేఁతయంకురము

పై నడియాస లిఁకేల? యట్టియం

కుర మది పెర్గి పెద్దదయి

కూర్మిని నీడ నొసంగునం చహో! ౨౬

ద్రౌపదీ! ఇఁకఁ జాలును. (కంచుకిని జూచి) ఆర్యా! జయం

ధరా! నాపై నొట్టుఁబెట్టుకొన్నను నీవడుగు కదల్పవైతివే!

కంచు:—(ఏడ్చుచు) హా! దేవా! పాండురాజా! అజాతశత్రు

భీమార్జున నకులసహదేవు లగునీపుత్త్రుల కెట్టిగతి పట్టినది!

హా! కుంతీదేవీ! భోజరాజభవనపతాకా!

శా. నీకుఁ సోదరపుత్త్రికుండు మఱియుఁ

కృష్ణాగ్రజుం డర్జునా

శా కల్యుం డగుస్యాలకుండు, కురువం

శధ్వంసి యాభీము సు

శ్లోకుం డౌగురుమూర్తి యైనహాలి యా

లోకాశ్రయం బైనయ

స్తోకత్వత్సుతకాననంబుఁ గడుమ

త్తోన్మత్తతఁ గాల్చెఁగా! ౨౭

(ఏడ్చుచు నిష్క్రమించును)

యుధి:—జయంధరా ! జయంధరా !
కంచు:—(ప్రవేశించి) దేవా ! ఏమి యాజ్ఞ ?
యుధి:—ఏమందును ? మాయదృష్టము లిట్లున్నవి ! ఒకవేళ నర్జునుఁడే జయించి వచ్చినచో నాతనితో నిట్లంటి ననుము:

చ. నిజముగ భీముచావునకు
నిక్కపుహేతువు సీరి యైన; న
గ్రజుఁ డతఁ డౌను కృష్ణునకుఁ
గావునఁ గోపముఁ జూప కింతయుఁగ్
స్వజనుఁ డతండు; నాపయినిఁ
బాయుము కూరిమి నెల్ల; పిమ్మటన్
విజనవనంబుఁ జేరు మిఁక
వీడుము కూరిమి పుత్త్రధర్మముల్. ౨౮

కంచు:—చిత్తము దేవా ! (నిష్క్రమించును)
యుధి:—(అగ్నిని జూచి యానందముతో) ప్రజ్వలించు ధూమశిఖలనుచేతులతో నావంటి వ్యసనిజనులను బిలుచుచు హుతాశనభగవానుఁడు చక్కఁగాఁ బ్రకాశించుచున్నాఁడు. నే నిదే యాతని కింధనము నౌదును.
ద్రౌప:—మహారాజా ! దయచూపుఁడు. నానాథునకు నేనన్న నెంతయో ప్రేమ. కావున, ముందు నేనే పోవుదును.
యుధి:—ఐనచో, నీమహాభ్యుదయ మిరువురము యనుభవింతము.
చేటి:—ఓహో! లోకపాలకులారా! చంద్రవంశరాజర్షి యైన యీమహాత్ముని మీరైన రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు.

ఈరాజు రాజసూయసంతర్పితహుతవహుఁడు, ఖాండవసంతర్పితహుతవహుఁ డగుకిరీటియన్న, సుగృహీతనామధేయుఁ డగుయుధిష్ఠిరమహారాజు. ఈదేవి పాంచాలరాజకులదేవత. వేదిమధ్యసంభవ. యాజ్ఞసేని. ఇట్టివీ రుభయులు నిర్దయుఁ డగుకాలానలున కింధనము లగుచున్నారు. రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. (వారిముందుఁ బడి) దేవా! దేవీ! ఏమి చేయుదురు!

యుధి:—ఓసీ! బుద్ధిమతికా! వత్సలుఁ డగుతమ్ముఁడు ప్రియుఁ డగునాథుఁడు లేనపు డేమి చేయవలయునో యది చేసెదము. నీవు పోయి నీళ్లు తెమ్ము.

చేటి:—చిత్తము. దేవా? (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) జయము. జయము. మహారాజా! ఇదిగో నీరు.

యుధి:—పాంచాలీ! నీవుకూడ నీపక్షపాతి యగుభీమునకును, నీప్రియుఁ డగునర్జునునకు జలతర్పణ మిమ్ము.

ద్రౌప:—మహారాజా! నీ వట్లాసంగుము. నే నగ్నిఁ బ్రవేశించెదను.

యుధి:—దేవీ! లోకవృత్త మతిక్రమింపరాదు. బుద్ధిమతికా! నీ రిటు తెమ్ము.

చేటి:—(ఇచ్చును)

యుధి:—(కాళ్లు కడుగుకొని యాచమించి) గాంగేయా! భీష్మాచార్యా! ప్రపితామహా! శాంతనవా! నీ కిదే సలిలాంజలి. పితామహా! విచిత్రవీర్యా! నీ కిదే జలతర్పణము. (కన్నీటితో)

తండ్రీ! నీవంతు వచ్చినది. స్వర్గ మలంకరించినపితృదేవా! పాండుమహారాజా! సుగృహీతనామా! నీ కివే జలాంజలులు:

క. ఇంకనుండి తర్పణంబుల
సుకృతాత్ములు మీ కొసంగఁ జొప్పడ దేనున్;
సుకముగఁ గ్రోలుము తాతా!
యకుటిల యగునంబతోడ నశ్రుజలంబున్. ౨౯

క. జలజాక్షభీమసేనా!
సలిలం బిది నీకు నాకు సమభుక్తము దూ
పిలి త్రాగఁబోకు మొంటిగ
నిలువుము నే వచ్చుచుంటి నిక్కము వత్సా! ౩౦

ఏమి! సుక్షత్రియునిగతి నందినతమ్ముని నేను వెళ్లి చూడఁగలనా? వత్సా! భీమసేనా!

మ. జననీస్తన్యముఁ గ్రోలువేళ మును వ
త్సా! నేను గ్రోలంగ నీ
వును నాపిమ్మటఁ గ్రోలువాఁడవుగ; మ
ద్భుక్తాన్నశేషంబె పైకొనుచున్ భక్తిమెయిన్ మెలంగితివి; నేఁ
గొన్నంతనే సోమమున్
గొనినా; విప్పుడు న్యాయమే మును గొననన్
గుత్తా! నివాపాంబువుల్ ? ౩౧

దేవీ! భీమునకు నీవును జలాంజలి విడువుము.

ద్రౌప:—చేటీ! నీ రిటు తెమ్ము.

చేటి:—(తెచ్చి యిచ్చును)

ద్రౌప:—(కైకొని జలాంజలి నింపి) మహారాజా! ఎవరి కీజలాం
జలి యొసఁగుదును?

యుధి:—క. జననిని గాంధారినివలె
ననుపమదుఃఖాంబుధారయందున ముంపన్
జనె దివమున కెవ్వఁడు నా
తనిఁగూర్చి యొసంగు దేవి! తర్పణ మిపుడే. ౩౨

ద్రౌప:—నాథా! భీమసేనా! స్వర్గగతుఁడ వైననీకుఁ బరిజనోప
నీత మగు నిది పాదోదక మగుఁగాక!

యుధి:—ఫల్గునాగ్రజా!

క. శపథము ముగియకమును స్వ
ర్గపదముఁ జేరంగఁ జనినఘనభుజ! నీ కి
ట్లుపగతకేశగ ద్రౌపది
యిపు డొసఁగునివాపజలము నెంతయు బెంగన్. 33

ద్రౌప:—మహారాజా! లెండు. లెండు. ఈసరి కాతఁడు చాల
దూర మేఁగి యుండును.

యుధి:—(కుడిప్రక్క యదరుటఁ గని) పాంచాలీ! త్వరలోనే
యీయగ్నిముఖమున భీమసేనుని గలిసికొందు నని కాఁ
బోలు నాకు శుభసూచకము లగుచున్నవి.

ద్రౌప:—హుతాశనభగవానుఁడు చక్కఁగాఁ బ్రజ్వలించు
చున్నాఁడు.

[తెరలోఁ గలకలము. సంభ్రాంతుఁడై కంచుకి ప్రవేశించును.]

కంచు:—మహారాజా! రక్షింపుము. రక్షింపుము. ఇదిగో! దురాత్ముఁడగు కౌరవాధముఁడు క్షతజాభిషేక పాటలితాంబరశరీరియై రక్తార్ద్రభీషణగదాపాణియై కాలదండముఁ జేఁబూనినయమునివలెఁ బుణ్యురా లగుపాంచాలి నిటనట వెదకుచు నిటే వచ్చుచున్నాఁడు.

యుధి:—అయ్యో! దైవమా! నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. హా! అర్జునా! (మూర్ఛిల్లును)

ద్రౌప:—అయ్యో! ఆర్యపుత్త్రా! మత్స్వయంవరస్వయంగ్రాహదుర్లలితా! నీప్రియుఁడగునగ్రజుని గలిసికొని మమ్మిరువురను విడిచితివిగదా! (మూర్ఛిల్లును)

కంచు:—దేవా! ఊఱడిల్లుము.

యుధి:—హా! వత్సా! సవ్యసాచీ! హా! ముల్లోకవిజయమల్లా! హా! నివాతకవచోద్ధరణనిష్కంటకీకృతామరలోకా! హా! బదర్యాశ్రమమునిద్వితీయతాపసా! హా! ద్రోణాచార్యప్రియశిష్యా! హా! అస్త్రశిక్షాబలపరితోషితగాంగేయా! హా! రాధేయకులకమలినీప్రాలేయవర్షా! హా! గంధర్వనిర్వాసితసుయోధనా! హా! పాండవకులకమలినీరాజహంసా! అర్జునా!

మ. అనుఁగుందల్లికి మ్రొక్కకుండ వినయం
బాత్మన్ గుదుర్కొల్పి, న
న్నును బ్రేమంబునఁ గౌఁగిలించి మిగులన్
మూర్ధంబునందున్ ముదా
ఘ్రాణ మొనర్పఁ జేయక యీస్వయంవరవధూ
సమ్మాన్యఁ బ్రచ్ఛింప కే

మని దీర్ఘం బగునీప్రవాసమున నీ
వై యేఁగియున్నాఁడవో? 38

(మూర్ఛిల్లును)

కంచు:—అయ్యో! కష్టము. సుయోధనదురాత్ముఁ డిటులే వచ్చుచున్నాఁడు.

యుధి:—(లేచి) ఓహో! ఇపుడు కాలోచితమైనప్రతీకారమే చేయఁదగినది. ఓసీ! బుద్ధిమతికా! పాంచాలిని జతికడకుఁ దీసికొని రమ్ము. నేనును వచ్చుచున్నాను.

చేటి:—ఆర్యులారా! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు.

కంచు:—భద్రా! ఈమాట దేవియన్న యగుధృష్టద్యుమ్నునకుఁ గాని నకులసహదేవులకుఁగాని చెప్పుము. లేనిచో నీస్థితిలో నున్నమహారాజును రక్షింపఁగలుగువా రెవరు? భీమార్జును లస్తమించిరిగదా!

(తెరలోఁ గలకలము. తరువాత.)

ఓశమంతపంచకసంచారులారా! రక్తపానేచ్ఛ గలరాక్షస పిశాచభూత భేతాళకంకగృధ్రజంబుకోలూక వాయసములకు దక్కఁగా మిగిలినయోధులారా! నన్నుఁ జూచి యిట్లు భయపడుదు రేల? యాజ్ఞసేని యెట నున్నదో నాకుఁ జెప్పుఁడు. ఆమె కానవాలు చెప్పుచున్నాను. వినుఁడు:

చ. తొడ యొకచేతఁ గొట్టుకొను
తొందరలోఁ గురురాజు లీలఁ జూ
పెడఁ, బయి దుస్ససేనుఁ డతి
హీనత నొల్చియు నంబరంబు లా

బిడయలివేణి నీడ్వఁ గచ
భిన్నత నొ ప్పఱియున్న సాధ్వి యె
క్కడఁ గలదో యెటుండెనో ప్ర
కాశము చేయుఁడు నాకుఁ జెచ్చెరన్. ౩౫

కంచు:—దేవీ! యాజ్ఞసేనీ! నీవిప్పుడు సైతము రక్షాశూన్యవై కురుకులకలంకునిచేఁ బరిభవము నందుచున్నావుగదా !

యుధి:—(తటాలున లేచి) పాంచాలీ! భయపడకు. భయపడకు. ఎవ రక్కడ? సజ్జిత మైనసాధను విటు తెమ్ము. దురాత్మా! దుర్యోధనహతకా! రా రమ్ము. నీగదాకౌశలమున నీకే ర్పడినమహాగర్వ మిపుడే బాణపరంపరల నణంచెదనురా. ఓరీ! కురుకులవినాశకా!

గీ. మును జరాసంధుఁ జంపినయనుజుఁ; గుపిత
హరకిరాతవిద్వేషుని బరిగణించి
నీకువలె జాయి నైపోయి నిలువలేను;
జాలిచే నిన్నుఁ జంపంగఁ జాల నోరి! ౩౬

(గదాపాణియు క్షతజసిక్తసర్వాంగుఁడు నైనభీమసేనుఁడు ప్రవేశించును.)

భీమ:—(ఉద్ధతుఁడై పరిక్రమించి) ఓహో! శమంతపంచకసంచారు లగు సైనికులారా! ఎందుల కీయావేగము ?

ఉ. భూతముఁ గాను, రాక్షసుఁడ
బొత్తిగఁ గాను, విరోధిరక్తసం
పాతశరీరుఁడన్, శపథ
వార్నిధి దాఁటినక్షత్త్రియుండ; నీ

రీతిని బాఱి చచ్చిన క
రిව్రజఘోటకదేహరాజిలో
భీతిని దాఁగుకొందు రిసి
వీరరణానలదగ్ధశేషులై. 32

పాంచాలి యెట నున్నదో మీరు నాకుఁ జెప్పుఁడు.

కంచు:—దేవీ! పాండుస్నుషా! లెమ్ము. లెమ్ము. త్వరగాఁ జితిఁ బ్రవేశించుట మేలు.

ద్రౌప:—ఏమి? నే నింకను జితిని సమీపింపకుందునా? (సమీపించును)

యుధి:—ఎవఁడురా యక్కడ? సజ్జితధనువును దెమ్ము. ఎవరును బరిజనులు లేరే? పోనిమ్ము. బాహుయుద్ధమున నైన దురాత్ముఁ డగుసీతనిని గాఢముగాఁ గౌఁగిలించుకొని మండుచున్న యీయగ్నికుండమునఁ గూల్చెదను. (అందుకు నడుముకట్టి సిద్ధపడును)

కంచు:—దేవీ! పాండురాజుకోడలా! దుశ్శాసనుఁడు లాగి విడిచిన యీకురు లిపుడు కంటికడ్డుపడుచున్నవి. నీవే ముడుచుకో! ప్రతీకారాశ భగ్నమైనదికాదా! చితిని త్వరగాఁ జేరుము.

యుధి—దేవీ! వలదు. వలదు. దుర్యోధనహతకుఁడు చావకుండ నీకురులు ముడివేసికొనవలదు.

భీమ—పాంచాలీ! నేను బ్రతికియుండఁగా దుశ్శాసనుఁడు లాగి విడిచిన నీకురులను నీచేతితో ముడివేసికొనవలదు.

ద్రౌప:—(భయపడి పరుగెత్తును)

భీమ:—ఆఁగు మాఁగుము. ఎట కేఁగెదవు? (కొప్పుపట్టఁ జూచును)

యుధి—(వేగమున భీమునిఁ గౌఁగిట నదిమిపట్టి) దురాత్మా! భీమార్జునశత్రూ! దుర్యోధనహతకా! పాపీ!

గీ. శైశవం బాది యెగ్గులు సలిపినావు
నిత్యమును; దుర్మదా! రాజనికర మీవు
నాబలంబున; నిటు చిక్కి నాదు బాహు
పంజరంబునఁ జావక పదము నిడుదె? 3౮

భీమ:—ఏమది? దుర్యోధనుఁడ ననుశంకచేఁ గాఁబోలు నార్యుఁడు నన్ను నిర్దయతో నింతకఠినముగాఁ గౌఁగిలించినాఁడు. ఆర్యా! కనికరింపుము. కనికరింపుము. విధేయుఁడను.

కంచు:—(నిరూపించి, సంతోషముతో) మహారాజా! అదృష్టము. అదృష్టము. మనభీమసేనకుమారుఁడే దుర్యోధనునిరక్తముతో శరీరము బట్టలు తడిసియుండుటచే నెఱ్ఱఁబడి యీనవాలు పట్ట వీలుకానిరీతి నున్నాఁడు. ఇఁక డేమియు సందేహము లేదు.

చేటి:—(ద్రౌపదిని గౌఁగిలించుకొని) దేవీ! ఆఁగుము. ఆఁగుము. ఇదిగో! ఇదే తనప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చుకొని నీనాథుఁ డగుభీమసేనుఁడే నీ వేణీసంహారనిమిత్తము విచ్చేసినాఁడు.

ద్రౌప:—ఏమే! నన్ను దొంగమాటలతో నూఱడింపఁజూతువా?

కంచు:—మహారాజా! వర్ధిల్లుము.

యుధి:—జయంధరా! నిజముగా నీతఁడు నాయనుజవైరి సుయోధనహాతకుఁడు కాఁడుగదా?

భీమ:—దేవా ! అజాతశత్రూ ! భీమార్జునగురూ ! ఇంకను సుయోధనహతకుఁ డెక్కడ ? నాచే నాదురాత్ముని

చ. తనువు ధరం బడెఁ; బరమ
దర్పముతో రుధిరార్ద్ర చందనం
బును నొడలంతఁ బూసికొని
పొంగితి; నీకును సర్వరాజ్యల
క్ష్మిని సమకూర్చితిఁ; సమర
కీలలఁ గౌరవవంశమెల్ల నిం
ధనముగ దగ్ధమయ్యె; నిఁక
నామము నీయదె వారి కేర్పడెఁ. ౩౮

యుధి:—(భీమునిఁ జూచుచుఁ గన్నీరు తుడుచుకొనును)

భీమ:—(పాదములపైఁ బడి) ఆర్యా ! జయము. జయము.

యుధి:—(సంతోషముతోఁ గౌఁగిలించుకొని కన్నీటితో) నాయనా ! భీమసేనా ! వృకోదరా ! పృథానందనా ! ఫల్గునాగ్రజా ! పాండుకులప్రదీపా !

భీమ:—ఆజ్ఞాపింపుము.

యుధి:—కన్నీరు నిండినకన్నులతో నిన్నుఁ గనఁగొననైతిని. నీవు కిరీటితోఁ గూడ జీవించియున్నావా ?

భీమ:—సమస్తశత్రువులను జంపి మహారాజవై నీ వుండఁగా భీమార్జునుల కేమిభయము ?

యుధి:—(మరల గాఢముగాఁ గౌఁగిలించుకొని)

చ. రిపువధకేమిలే నిజప
రిస్థితి చెప్పు బకాసురారివే ?
కపటము కాదుకా ? నిజము
గాఁ బ్రియసోదరరత్న మాడువే ?

భీమ:—ఆర్యా ! ఔను.

యుధి:—విపుల జరాసుతాగ్రణి వి
భీతక వక్షపు నెత్రు చెర్వులో
రెపరెపలాడి యాతని హ
రించిన వీరుఁడ వీవె? చెప్పుమా ! ౪౦

భీమ:—ఆర్యా! అవును. ఒక్కక్షణము నన్ను విడువుఁడు.

యుధి:—ఇంకను సశేష మేమైనఁ గలదా ?

భీమ:—మంచిసశేషమే యున్నది. ఇదే దుర్యోధన దుశ్శాసనరక్తముతోఁ దడిసియున్నచేతులతో దుశ్శాసనుఁడు విడఁగొట్టిన పాంచాలి కేశపాశమును ముడివేయవలయును.

యుధి:—ఐనచో సత్వరమే కానిమ్ము. ఆతపస్వినికి వేణీసంహార మహోత్సవము జరుగుఁగాక !

భీమ:—దేవీ! పాంచాలీ! రిపుక్షయ మైనది. నీ వీఁక వర్ధిల్లుము.

ద్రౌప:—(సమీపించి) దేవా! జయము. జయము. (భయపడును)

భీమ:—రాజపుత్త్రి! నన్నుఁ జూచి భయపడకుము. ఏలన:

ఉ. ఏపశుతుల్యరాజు నిను
నీడ్చెనొ కొప్పును బట్టి నాఁడు త
త్పాపిని జంపి రక్తమును
బానము చేసితి; నంటు చేతులన్;

జూపుదుఁ దాఁకు మియ్యెడిమె
సూ కురురాజుతోడల్ గదఁ దగ
రూపఱఁజేసి మేనునకు
రుద్దిన నెత్తురు సంతసంబునన్. ౪౧

బుద్ధిమతికా! పాండవపత్నిని బరిహసించిన భానుమతి యెట
నున్నదే! పోనిమ్ము. ఓయజ్ఞవేది సంభవీ! యాజ్ఞసేనీ!

ద్రౌప:—నాథా! చెప్పుము.

భీమ:—("చ. గిరగిరఁ ద్రిప్పుకొంచు గద" అను పద్యము మరలఁ జదివి)
ఆవేళ నే నన్నమాట మఱవలేదుకదా!

ద్రౌప:—మఱవలేదు. నాథా! అది యనుభవమే యైనది.

భీమ:—(ద్రౌపది వేణిని ముడుచుచు) దుశ్శాసనునిచే విడివడి ధార్త
రాష్ట్రిలకుఁ గాళరాత్రి యైన యీ వేణి నిఁక నీవే
ముడుచుకొనుము.

ద్రౌప:—ఈపని యీమధ్య మఱచితిని. నీదయవలన మరల
నేర్చుకొనెదను.

భీమ:—(వేణిని ముడివేయును)

(తెరలో)

మహాసమరానలదగ్ధశేషు లగు రాజులకు శుభ మగుఁగాక!

శా. వేణీసంవరణోత్సవంబునకుఁ బృ
థ్వీమండలిం గల్గురా
జానీకంబులఁ ద్రుంచి యంతిపురముల్
సన్మార్తకేశాకరం

బౌన క్లేపుసఁ జేసి పాండుసుతు లోం
ప్పారంగఁ దన్మాలమా
వేణీసంవరణం బిటుల్ జరిగె; పృ
థ్వీమాత పెంపారుత్ ! ౪౭

యుధి:— దేవీ! ఇదే యంతరిక్ష చరు లగు సిద్ధజనులు వేణీసం హారోత్సవమున ని న్నభినందించుచున్నారు.

(కృష్ణార్జునులు ప్రవేశింతురు.)

కృష్ణు:—(యుధిష్ఠిరుని సమీపించి) సర్వశత్రుమండలము జయించి సానుజుఁ డైనపాండుకులచంద్రుఁడు యుధిష్ఠిరమహారాజు నకు జయమగుఁగాక !

అర్జు:—ఆర్యా! జయము. జయము.

యుధి:—(చూచి) ఏమి! భగవంతుఁ డగుపుండరీకాక్షుఁడు వత్స యర్జునుఁడునా యీ వచ్చినది! భగవానుఁడా! వందన ములు. వత్సా! అర్జునా! నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుము.

అర్జు:—(నమస్కరించును.)

యుధి:—(కృష్ణునితో) భగవానుఁడా! పరమేశ్వరుఁడు పురాణ పురుషుఁడు నగు శ్రీమన్నారాయణుఁడే స్వయముగా శుభ ములు కోరుచుండ నాకు విజయముగాక మఱి యేమగును?

చ. గురుమహదాదివృత్తు లోన
గూడినమూర్తిని, సర్వసృష్టి సం
భవహరహేతుభూతు, నజు,
భావన కందని వాని, నెన్నఁడున్

మరణము లేనినిన్ను నొక
మాఱు తలంచినమాత్ర దుఃఖముల్
తొరఁగునటన్న దర్శనపుఁ
దోయధి మున్గినఁ జెప్పనేటికిన్. ౪౩

(అర్జునుని గాఁగిలించుకొని) వత్సా! నన్నుఁ గాఁగిలించుకొనుము.

కృష్ణు:—మహారాజా! యుధిష్ఠిరా!

సీ. వ్యాసవాల్మీకాద్యాది పరమర్షి చంద్రముల్
విచ్చేసియున్నారు వేడ్క-మీఱ
మాద్రీసుతులఁ గూడి మహితధృష్టద్యుమ్న
సేనాధిపతులు వచ్చిరి ముదమున
మాగధకులమున మాత్స్యకులంబున
యాదవకులమున నలరు నిఖిల
రాజగణంబులు పూజనీయులు విధే
యత వచ్చియుండిరి హితమతు లయి

గీ. తీర్థ జలకలశంబులఁ దెచ్చి భుజము
లందునన్ నిల్పుకొని మోదమందుచుండి
నీకు రాజ్యాభిషేకంబు నెఱప మిగులఁ
దహతహనుగాంచుచుండిరి ధర్మరాజ! ౪౪

చార్వాకుఁ డనురాక్షసుఁడు మునివేషమున వచ్చి నిన్ను వంచించినసంగతి నేనువ్యాసమునివలనఁ దెలిసికొని,త్వరితగతి నర్జునునితో విచ్చేసితిని.

యుధి:—ఏమి? మమ్మ్ముఁ జార్వాకుఁడు వంచించెనా?

భీమ:—(కోపముతో) ఏమీ ! ఆపాపాత్ముఁ డగు దుర్యోధన
సఖుఁ డార్యుని చిత్తవిభ్రమము కలిగించి యెటనున్నాఁడు?

కృష్ణు:—ఆతనిని నకులుఁడు సంహరించెను. రాజా! నీ కిఁక నే
నేమిప్రియ మొనగూర్తును ?

యుధి:—భగవంతుఁడా! పుండరీకాక్షా! నీకృపనా కేమియొసఁ
గలేదు? నేను నిన్ను సామాన్యదృష్టితోఁ జూచియుంటిని.
మన్నింపుము. దేవా !

చ. అరికుల మెల్ల నాశనము
నందఁగఁ జేసితి మేము నీకృపన్
గర మవలీల; ద్రౌపదియుఁ
గాంచె నికారసముద్రతీరమున్;
బరమకృపాసముద్రుఁడవు
భాషణ సేయుదు వంతె కాని ని
స్సర సెడిమాకుఁ గోరికలు
నన్యము గల్గునె వేయు నేటికిన్.

ఐనను, భగవానుఁడా ! ఇట్లగుఁగాక !

భరతవాక్యము

శతవర్షంబులు పూర్ణకాములును సు
స్వాంతాత్ములై మానవుల్
వ్రతయానన్విత తావకీన శుభభ
క్తిం గాంతురిగా కెంతయున్;

సతతంబున్ సుకృతాత్ములై నృపులు శ
శ్వన్మంగళాసక్తిఁ బూ
జ్యత విద్వద్గుణరక్తిఁ బ్రోచెదరుగా
కానందులై లోకులన్. ౪౬

కృష్ణు:—తథాస్తు. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది షష్ఠాంకము. సర్వము సమాప్తము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

వ్యాసప్రోక్తము భారతం బది తలి
ర్పన్ భట్టనారాయణ
వ్యాసంగం బగు నాటకంబుగను గీ
ర్వాణంబునన్ దాని "వే
ణీసంహారముఁ" దెల్గుచేసినబుధున్
శ్రీవేంకటేశున్ ననున్
శ్రీసంపన్నత శ్రీశుఁ డోముతఁ గృపా
శ్రీమీఱ శ్రీదేవితోన్

V.R. NARLA MEMORIAL LIBRARY
V.R NARLA D.P.R.I. Acc. No.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపత్రిక

పుస్తకం సంఖ్య	AOUA105B104
పుస్తకం పేరు	వేన సంహారము
తారీఖు	31 December 2025
ముందు అట్ట	yes
వెనుక అట్ట	yes
మొత్తం పేజీలు	189
పెద్ద సైజు పేజీలు	no
ఖాళీ పేజీలు	[illegible]
లేని పేజీలు	no
తయారు చేసినది	kethera
పేజీలు సరిచేసినది	kethera
స్కాన్ చేసినది	[illegible]
పరీక్ష చేసినది	anusha
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good